

ПОЗНАНИЕ ЗА СЪЩЕСТВОТО НА ЧОВЕКА

Лекции
за
строителите
на
Гьотеанума
ОТ

Рудолф Щайнер

Поредица „Просветление“

В *Поредица „Просветление“* досега:

1. Рудолф Щайнер, „Същност на музикалното“
2. Рудолф Щайнер, „Прераждане и карма“
3. Рудолф Щайнер, „За мистериите драми“
4. Рудолф Щайнер, „За инициацията“
5. Рудолф Щайнер, „Проблеми на модерната психоанализа“
6. Рудолф Щайнер, „Стихове и медитации“
7. Рудолф Щайнер, „Смъртта като преобразуване на живота“
8. Рудолф Щайнер, „Окултна история“
9. Рудолф Щайнер, „Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека“
10. Рудолф Щайнер, „Моят жизнен път“
11. Олаф Кооб, „Азът и неговият двойник“
12. Рудолф Щайнер, „История на човечеството“
13. Рудолф Щайнер, „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“
14. Рудолф Щайнер, „Четири мистериини драми“
15. Рудолф Щайнер, „Мистериини центрове“
16. Рудолф Щайнер, „Първоначални импулси на духовната наука“
17. Рудолф Щайнер, „Тайните на прага“
18. Рудолф Щайнер, „Сътворението на света и човека“
19. Рудолф Щайнер, „Човекът и светът. Действието на духа
в природата. За същността на пчелите“
20. Рудолф Щайнер, „Природата и човекът от гледна точка на духовната наука“
21. Рудолф Щайнер, „Природни и духовни същества
и тяхното въздействие в нашия сетивен свят“
22. Рудолф Щайнер, „Връзката между живите и мъртвите“
23. Рудолф Щайнер, „Животът на човека и животът на Земята.
Същност на християнството“
24. Йохан Валентин Андре, „Химичната сватба на Християн Розенкройц“
25. Олаф Кооб, „Болната кожа“
26. Олаф Кооб, „Ако органите можеха да говорят“
27. Рудолф Щайнер, „Терапията от гледната точка на духовната наука“
28. Рудолф Щайнер, „Свърхсетивният човек от антропософска гледна точка“
29. Рудолф Щайнер, „Духовните скрити причини
за Първата световна война“
30. Рудолф Щайнер, „Здраве и болест“
31. Рудолф Щайнер, „Формиране на съдбата и живот след смъртта“
32. Рудолф Щайнер, „Животът между смъртта и новото раждане
във връзка с космическите факти“
33. Рудолф Щайнер, „Познание за съществуването на човека“

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

ПОЗНАНИЕ
ЗА СЪЩЕСТВОТО
НА ЧОВЕКА

Десет лекции, изнесени за работещите
на строежа на Гьотеанума в Дорнах
от 2 август до 30 септември 1922 г.

Превод от руски
Евгени Мангуров

Аб
Издателско
Ателие
София, 2016

RUDOLF STEINER

Die Erkenntnis des Menschenwesens
nach Leib, Seele und Geist

Über frühe Erdzustände

GA-347

Rudolf Steiner Verlag, Dornach

Всички права върху българското издание на тази книга
са запазени от *Издателско ателие Аб*.

- © Рудолф Щайнер, автор
- © Евгени Мангуров, преводач
- © Христо Маринов, технически редактор
- © Издателско ателие Аб^б

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ от Мария Щайнер 9

ПОЗНАНИЕ ЗА СЪЩЕСТВОТО НА ЧОВЕКА ПО ОТНОШЕНИЕ НА ТЯЛОТО, ДУШАТА И ДУХА МУ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 2 август 1922 г. 11

За произхода на езика и говоренето – откритието на Брок. Връзката между говора и лявата слепоочна гънка. Детското езиково развитие. Обучаване на детето на говор чрез подражание. Гласни и съгласни. Леворъки и десноръки. Обучение на писане на леворъки деца. Разнообразието от езици по Земята във връзка с местностите и въздействието на съзвездията върху тях.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 5 август 1922 г. 27

Храненето като процес на умъртвяване и повторно оживяване на храната. Хранене с мляко. Магарешкото мляко като най-добър заместител на кърмата. Бели кръвни телца и мозъчни клетки. Съзнанието и връзката му с правилното съотношение между бели и червени кръвни телца. Безсъзнание и мозъчна активност по време на сън. Дихателният процес и мозъчната дейност. Възприемането на сънищата. Мозъчната активност през деня.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 5 август 1922 г. 45

Произход на мислите. Образването на кристали под въздействието на небесните тела. Формиране на планините. Алпите. Захар и употребата на захар. Диабет. Ревматизъм и подагра. Образование и разтваряне на мозъчния пясък. Инсулт. Болестта не е нищо друго, а нещо, което ние образуваме в себе си прекалено силно. Кафе и чай. Ролята на храните, съдържащи азот.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 9 септември 1922 г. 65

Човекът като тяло, душа и дух. Връзката между смърт и мислене. Животът в белите кръвни телца и в мозъчните клетки. Слабоумие и «размекване на мозъка». Умирането на живота в мозъка като предпоставка за мисленето. Причини за възникване на чернодробна недостатъчност – уплътнявания. Черният дроб като възприемащ орган. Постоянното обновяване на веществата в човешкото тяло. Образоването на човека в майчината утроба. Сънят на бебето. Мозъкът мисли поради това, че умира. Повреденият черен дроб е причината за появява на рак на червата, рак на стомаха, рак на пилора. Претоварването на паметта и бъбречните заболявания. Практическият живот като мерило за истинската наука.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 13 септември 1922 г. 84

Възприемане и мислене на вътрешните органи. Кърма и краве мляко. Умъртвяване на приеманата храна и последващото ѝ оживяване. Черният дроб като вътрешен сетивен орган. Вътрешната мисловна дейност на бъбреците. Уплътняване на мозъка. Диабет. Черният дроб като вътрешно око. Жлъчната секреция. Очите на животните като мисловен орган. Двубликият Янус.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 16 септември 1922 г. 102

Процесът на хранене, разглеждан физически – материално и душевно. Птиалин, пепсин и трипсин. Усещането на черния дроб. Жлъчна секреция. Нишестето се превръща в захар. Белтъкът се разтваря от трипсина до течен белтък. Образование на алкохол в червата. От мазнините възникват глицерин и мастни киселини. Солите си остават соли. За смъртта на Парацелз. Поглъщането на големи количества алкохол. Мигрена. Мозък и ликвор. Основната разлика между човека и животното. Соли и фосфор като основни вещества в човешката глава. Сол и мислене, фосфор и воля.

ЗА РАННИТЕ СЪСТОЯНИЯ НА ЗЕМЯТА

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 20 септември 1922 г. 120

За началото на земните условия (Лемурия). Рядка земна кал и огнен, киселинен въздух. Драконообразни птици, ихтиозаври и плезиозаври. Огнените птици като храна за ихтиозаврите и плезиозаврите. Птици, тревопасни животни и мегатерии. Земята е умряло гигантско животно.

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 23 септември 1922 г. 137

За началото на земните условия II. Костенурки и крокодили. Животинските лечебни инстинкти. Кислород и въглерод. Растения и гори. Постоянната промяна на Земята. Гигантските стриди и техният живот в земната «супа». Земните червеи. Земята като гигантско яйце. Луната като стимулатор на въображението и силите на растежа. Мечников препоръчва «Фауст» на Гьоте за здраве. Луната в недрата на Земята. Излизането на Луната и състоянието след това. Запазване на старото лунно вещество в потомството на животното и човека.

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 27 септември 1922 г. 155

Ранното земно време. Разположения на Луната преди излизането ѝ от Земята. Произход на мъжките и женските сили и размножаването в периода преди излизането на Луната. Слон, листна въшка и фортицела. Слънцето е в основата на оплождането. Съхранение на картофите в ями в земята. Силите за възпроизводство днес идват не от преките слънчеви лъчи, а от това, което е останало вътре в Земята и през зимата отново се излъчва обратно. Размножаване чрез резници. Растението получава силите за своя растеж от Земята. Дъждовни червеи и глисти. Жизнената сила в растенията. Ефектът на Слънцето в растителното и животинско възпроизводство. Влияние на Луната върху времето. Спорът между Фехнер и Шлайден за Луната. Времето от еволюцията на Земята, когато Земя, Слънце и Луна са били едно цяло. Опитът на Плато. Земята като живо същество.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 30 септември 1922 г. 176

Адам Кадмон в Лемурия. Някога Земята е била жива човешка глава. Преди Земята се е хранела от мировото пространство. Юлиус Роберт Майер. Слънцето се храни с комети. Метеоритите са рушащи се комети. Храненето на Земята от Слънцето. Главата на човешкия ембрион като явно

отражение на Земята. Земята някога е била зародиш на гигантски човек. Някога цялата Земя е била човек. «Образът на Земята» от Едуард Зюс. Произход на животните. Защо човекът е толкова малък. Всички ние произлизаме от един Човек. Великанът Имир. Неправилното тълкуване на Стария Завет. Ликвидирането на старото познание.

Бележки	195
Рудолф Щайнер – живот и творчество	198

ВЪВЕДЕНИЕ

*към изданието на лекциите на Рудолф Щайнер
за строителите на Гьотеанума
от август 1922 г. до септември 1924 г.*

Бихме могли да наречем тези лекции диалог, доколкото съдържанието им, по настояване на Рудолф Щайнер, се определяше от самите работници. На тях им се разрешаваше сами да избират темите, той ги стимулираше да задават въпроси и да се изказват, поощряваше ги да се изявяват и да възразяват. Разглеждаше се и далечното, и близкото. Особено интересни се оказаха терапевтичните и хигиенни страни от живота, защото за тези неща на работниците се налагаше да се грижат всеки ден. Но също така се засягаха и всички явления в природата, битието на минералите, растенията и животните, при това разглеждането се извеждаше в Космоса към първоизточника на нещата и съществата. Накрая работниците молеха да им се даде въведение в духовното познание, в познавателната основа за разбирането на Мистериите на християнството.

Общата духовна работа се появи на основата на няколко курса, които доктор Роман Бос проведе при приключване на работата на строежа за интересуващите се. По-късно тези курсове се провеждаха и по-нататък от други членове на Антропософското общество. След това работниците помолиха Рудолф Щайнер да ги приеме и утоли жаждата им за знания и ако е възможно, да посвети на това един час нормално работно време, докато те са още бодри и могат да запазят възприемчивостта си. Това е ставало в сутрешните часове, след прекъсване на работата. Можели са да присъстват също и някои служители на строителната кантора и още двама-трима от тесния работен кръг около доктор Щайнер. Обсъждали са се практически неща, например развъждане на пчели за тези, които се интересуваха от отглеждане на пчели. Когато Рудолф Щайнер вече не беше между нас, експерименталната агро-гру-

па публикува за своите членове конспект на тези лекции във вид на брошури.

Мнозина проявяват голямо желание да се запознаят с тези лекции. Обаче те бяха съобразени със специфичната аудитория и в тази специфична ситуация се провеждаха под формата на импровизации по теми, продиктувани от обстоятелствата и настроенията на работниците слушатели. Поради това те не бяха предназначени за печат. Именно формата, в която те бяха изнесени, позволи да се съхрани свежестта и непосредствеността, които не бих искала да се изгубят. Беше създадена особена атмосфера между душата на питащия и душата на даващия отговор. Не би ми се искало този колорит да се изпусне, да се изгуби тази окраска в хода на педантичната редакторска преработка. Затова се постаряхме да я ограничим, доколкото е възможно. Дори и не всичко тук да съответства на стилистичните литературни канони, важното е да се запази истинският живот в цялата си непосредственост.

Мария Щайнер

ПОЗНАНИЕ ЗА СЪЩЕСТВОТО НА ЧОВЕКА ПО ОТНОШЕНИЕ НА ТЯЛОТО, ДУШАТА И ДУХА МУ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 2 август 1922 г.

Добро утро, господа! Днес ще посветим времето, за да добавим още нещо към това, което вече сте чули. Това ще ни даде възможност по-добре да разберем човека и да го оценим по достойнство.

Виждате ли, вече говорих в общи линии за това, в какво се състоят процесът на хранене и процесът на дишане при човека. Видяхме също, че храненето в по-голямата си част е свързано с живота на човека, че храненето се състои в това, че ние приемаме в себе си хранителни вещества, които се намират след това в нашите черва вече в безжизнено състояние; след това нашата лимфна система отново оживява тези хранителни вещества, а после те вече в живо състояние преминават в кръвта. След това, бидейки вътре в кръвта, както знаете, тази оживена храна идва в съприкосновение с кислорода, съдържащ се във въздуха. Въздухът се поема от човека. Кръвта се изменя. Това е процесът, който протича в гърдите. В същото време той ни дава възможност за усещане.

И така, между процеса в червата и процеса в кръвта е задействан животът. И на свой ред, в процесите, протичащи в кръвта, между кръвта и въздуха се оказва задействано това, което се проявява като наше душевно начало. А сега трябва да се заемем с разсъдка; трябва да се опитаме да разберем по какъв начин разсъдъкът става възможен в човека. Виждате ли, за това стана възможно да се научи, може да се каже, преди около шестдесет години. В 1921 година можеше да се

отпразнува шестдесетгодишният юбилей от това събитие. Никой не го празнува, тъй като съвременните хора нямат стремеж да учредяват празници на чисто научни юбилеи. Откритието, направено в 1861 година, което би могло да се отбележи във връзка с шестдесетгодишнината му, е много важно научно откритие. Така че едва в последните петдесет-шестдесет години стана възможно да се говори за нещата, за които искам днес да говоря. Това откритие се състои в следното. Неотдавна ви казах как може да се наблюдава човекът: не трябва сами да експериментираме, а трябва само внимателно да приемаме за сведение това, което е експеримент на самата природа над човека, когато той заболее в някаква форма. Ако след наблюдението успеем да разберем какво е станало във физическото тяло на човека, когато е бил болен, такъв експеримент, такъв опит ни е предоставен от самата природа и на основата на такъв експеримент бихме могли да се придвижим напред в познанието.

Тогава, в 1861 година беше открито – откритието направи Брок¹, – че при хора, имащи дефект в говора, при следсмъртно патологично изследване се откриват едни или други увреждания на лявата третина на челната гънка.

Както е известно, ако изследваме мозъка, ако свалим костния череп, костната обвивка, можем да видим мозъка. Мозъкът има гънки: ето една гънка, ето друга, тук е разположена трета гънка (изобразява го на дъската – рисунката не е налична). Тази гънка, понеже е разположена тук, на слепоочието, се нарича темпорална гънка. Във всеки случай на говорни дефекти или ако човек изобщо не може да говори, в тази лява темпорална гънка нещо не е наред.

Подобни симптоми могат да се появят в човек, прекарал така наречения кръвоизлив в мозъка. Кръвоизливът в мозъка (арорехия cerebri), инсултът, се състои в това, че кръвта, която в нормално състояние трябва да тече по кръвоносните съдове, изскача от съдовете и се излива в обкръжаващите съда тъкани, където не би трябвало да я има. Такъв кръвоизлив предизвиква удар, парализа. И така, ако кръвта се излее по такъв ненор-

мален начин в областта на тази слепоочна гънка, ако тази слепоочна гънка напълно излезе от строя, като следствие човек не може повече да говори, настъпва афазия. Виждате ли, това е много интересна взаимовръзка. Можем да кажем: човек говори, защото във физическото му тяло лявата слепоочна гънка се намира в здраво състояние. И сега трябва да разберем какво всъщност означава това: човек да има здрава лява слепоочна гънка. Но за да разберем това, ще ни се наложи да разгледаме още нещо.

Ако умре малко дете и изследваме в мозъка посоченото място – лявата слепоочна гънка, – този, така да се каже, мюзъчен телефонен кабел представлява доста еднородна каша: именно преди детето да се научи да говори, всичко това представлява доста хомогенна каша. Но колкото повече детето се учи да говори, в тази лява слепоочна гънка се образуват все повече и повече малки гънки. Те се изработват все по-изкусно². Така че може да се каже: ако при съвсем малкото дете тази лява темпорална гънка изглежда примерно така (изобразява го на дъската), при дете, което се е научило да говори, и при възрастните тя изглежда така: тя е изкусно изработена. Така че с мозъка става нещо по времето, когато детето се учи да говори. Не трябва да обясняваме това като нещо свръхестествено, това става в живота по нормален начин. Вижте, ако преместя масата от тук тук, никой няма да каже, че тя сама се е преместила. По същия начин не може да се каже: мозъкът сам си е образувал тези гънки; трябва както следва да размисля, какво е станало тук и какво е послужило за причина. Трябва да се замисля над това, поради какво, сякаш нарочно, това образуване е възникнало именно в лявата слепоочна гънка. Виждате ли, ако детето се учи да говори, тогава тялото му започва да се движи. Започва да се движи тази част на тялото му, където са разположени органите на речта. Докато детето още не може да говори, то представлява някакво мятасо се и врякащо същество и така нататък. Докато само врещи и кряка, неговата лява гънка представлява каша, която току-що ви изобразих. Но колкото повече

то се научава не само да крещи, но от виковете преминава към отделни звуци, толкова по-преработена се оказва тази темпорална гънка. Така че може да се каже: ако детето само крещи, на посоченото място при него се намира мозъчна каша. Обаче ето че то започва не само да крещи, но и да издава отделни звуци. И тогава постепенно тази обща еднородна каша се преобразува в прекрасно преработен ляв дял на мозъка.

Работата, господа, стои така: знаете, че когато младенецът крещи, виковете му в по-голямата си част се състоят от това, което се нарича гласни звуци – А, Е. И така, ако детето само крещи, на него не му трябва диференцирано разчленена лява темпорална гънка; това, което то произвежда от себе си при този вик, не се нуждае от изкусната преработка на мозъка му. Ако сме малко по-внимателни, може да се забележи, че виковете, издавани от детето, много приличат на звука А. Едва по-късно детето започва да присъединява към своя вик звуците У и И. Постепенно детето, както знаете, се учи да произнася съгласните. Отначало детето крещи А; след това то се учи да присъединява М. Получава се МА или ВА. Така постепенно от вика детето произвежда дума; при това то присъединява към гласните съгласни.

По какъв начин възникват тези съгласни? Трябва само да обърнете внимание на това как произнасяте М. Трябва да движите устните. На това е трябвало да се научите като дете с помощта на подражанието. Ако произнасяте Л, трябва да движите езика си. Така че ви се налага нещо да привеждате в движение. Следователно от безпорядъчното мятане, което само прави детето, трябва да се премине към подредени движения на речевите органи, към движения, които се изпълняват с помощта на подражание. И колкото повече присъединява детето тези съгласни – Л, М, Н, Р и така нататък към появяващите се само при виковете гласни, толкова повече се диференцира, разчленява се тази лява темпорална гънка, толкова по-изкусно се преработва тя. Същите тези сили, с помощта на които детето научава съгласните, преработват тази лява темпорална

гънка.

Сега можем да попитаме: по какъв начин детето се учи да говори от самото начало? Детето се учи да говори само посредством подражание. То се учи да говори, да движи устните, и при това изхожда от чувството за подражание на това, как другите хора движат устни. Тук всичко е подражание, имитация. Това означава, че детето забелязва, вижда и възприема това, което става около него. И посредством това възприятие – следователно посредством тази духовна работа над възприятието – се разработва мозъкът. Както скулпторът работи с дървото, мрамора или бронза, по същия начин скулптурно се преработва и мозъкът благодарение на това, че детето се движи. Органите, които то привежда в движение, разпространяват своята подвижност чак до мозъка. Когато с помощта на езика произнасям звука Л, езикът посредством нерва идва във връзка с мозъка, свързва се с другите органи. Това Л преминава чак до моята лява темпорална гънка и създава там вътре такива фигури.

Това Л следователно създава такава фигура, където едното е в непосредствена близост до другото, като тази лява темпорална гънка се формира подобно на червата. Звукът М създава ето такива закръглени гънки. И така, виждате в какво се състои работата над тази лява слепоочна гънка. Тук работи това, което благодарение на възприятието се привежда от детето в движение, това, което то изпитва. Откакто стана известна връзката между разрушаването на лявата мозъчна гънка при мозъчен инсулт и загубата на говора, стана възможно да се научи и за това, което постоянно работи при детето над тази лява темпорална гънка, когато то учи съгласните звуци. Това е свързано с отбелязването от очите и всички други органи на ставащото във външния свят. Какво става тогава във външния свят?

Виждате ли, когато говорим, по време на нашия говор ние дишаме. Ние дишаме постоянно. И когато дишаме, в тялото на човека прониква това, което възниква от дишането,

прониква този тласък при вдишването, както го нарекох; той прониква в човешкото тяло, след това се издига през гръбначномозъчния канал нагоре (изобразява го на дъската) и влиза в мозъка. И така, когато детето крещи, докато още не може да изговаря съгласните, само крещи и диша – в това време нагоре винаги се промъква резултатът от дишането, този тласък при вдишването. Той прониква нагоре и влиза в мозъка.

Да се запитаме: какво собствено влиза в мозъка? В мозъка влиза кръвта. Тя преминава навсякъде, това ви обяснявах в последните дни. И така, посредством дишането кръвта отново и отново се побутва към мозъка. Обаче повсеместното избутване на кръвта с помощта на дишането става, започвайки от момента на раждането на детето, даже от още по-ранно време, макар в последния случай тази работа да се извършва по друг начин. Когато детето се ражда, то започва да диша. Тогава нагоре се издига този тласък на въздуха, който подтиква кръвта в мозъка.

По такъв начин можем да кажем: доколкото кръвта с помощта на дишането се подтиква в мозъка, дотолкова детето може само да крещи. То започва да говори тогава, когато не само кръвта се подтиква там, но когато, да кажем, с помощта на очите или някои други органи, например ушите, детето започва да забелязва нещо, когато започва нещо да възприема. Следователно, когато детето започва да забелязва, да запомня движенията на другите хора, то имитира тези движения в себе си; и тогава нагоре се издига не само потокът на кръвта: тогава от ушите, например тук, постоянно влиза друг поток (изобразява го на дъската). Виждате, че това е друг поток. Този друг поток преминава по нервите.

И така, в лявата слепоочна гънка, в така наречената речева гънка, както и в цялото човешко тяло, се срещат кръвоносните съдове и нервните влакна. На нервите въздейства това, което се възприема отвън, това, което се забелязва навън. Движенията, които детето прави, произнасяйки съгласните звуци, проникват чрез кръвта в неговата лява речева гънка.

Последната се разработва много добре; при това дихателният тласък съвместно с кръвта се съчетава с възбудата, която идва от ушите или очите, така че еднородната кашообразна маса, намираща се тук в междината между кръвта (капиляри и др. – бел. пр.) и нервите, по удивителен начин се преработва. И така, можете да видите, че нашият мозък – поне в тази негова част, а в другите му части става същото – се формира благодарение на съвместното осъществяване на два вида дейности; едната – по възприятието, а другата – свързана с тласъците, задвижващи кръвта към мозъка. Обаче трябва да си изясните следното: детето се обучава на говор по гореописания начин; това означава, че се разработва неговата лява темпорална гънка. Но, господа, когато се прави патологично изследване на трупа и се разглежда дясната темпорална гънка, разположена симетрично, тя се оказва сравнително непреработена. Следователно тук имаме лява темпорална гънка; тя е прекрасно преработена, за което ви казах. Обаче дясната през целия живот си остава в по-голямата си част същата, както е била при детето, тя си остава неразработена, ненабраздена. Бих могъл да кажа: ако имахме само дясна темпорална гънка, щяхме само да крещим. Благодарение на това, че така искусно сме разработили лявата темпорална гънка, ние можем да говорим.

Само в случай, че човек е левак, следователно ако има навика да изпълнява работата си не с дясната, а с лявата ръка, става нещо необичайно: ако такъв човек получи левостранен инсулт, той не губи дар-слово. Ако след това се наложи да му се направи дисекция, ще се открие, че при него, тоест при левака, е преработена именно дясната темпорална гънка, докато при обикновените граждани, при обикновените хора (тоест при десноръките – бел. пр.) се преработва лявата темпорална гънка.

Следователно движенията на ръцете и китките вземат много значително участие в тази преработка на мозъка. Защо става това? Виждате ли, това става ето от какво: ако някой е свикнал много да работи с дясната ръка, при това той прави

не само непосредствената работа, която изпълнява с помощта на дясната ръка, но тогава той привиква и да диша с дясната страна по-силно, да прилага с дясната страна по-голяма сила на дишане. Той привиква по-ясно да чува с дясната страна и така нататък. Това ни показва, че човек, свикнал да използва дясната ръка, има обща тенденция да развива с дясната страна по-голяма дейност, отколкото с лявата. Но при това сякаш нарочно става така, че лявата темпорална гънка се разработва, когато той е деснорък, докато ако е леворък, се разработва дясната темпорална гънка. Защо става така?

Вижте, господа: тук (изобразява го на дъската) на тялото се намира дясната ръка, тук е разположена главата, тук имате лявата слепоочна гънка. Нека сега да проверим как вървят нервите. Нервите вървят така: тук навсякъде вътре минават нерви. Ако нямате тези нерви, нямаше да усещате тук ни жега, ни студ. Всичко това е свързано с нервите, тук навсякъде имате нерви, те се издигат нагоре през гръбначния мозък и влизат в главния мозък. Любопитното е това, че нервите, намиращи се в дясната ръка, отиват към лявото полушарие на мозъка, а нервите, намиращи се в другата, лявата ръка, влизат в дясната половина на мозъка. Тук вътре нервите се кръстосват. Нервите се кръстосват в мозъка; ако аз например изпълнявам някакви гимнастически или евритмични упражнения с дясната ръка, получавам усещане вследствие от това, че нервът става предавателно звено за това усещане. Но аз го усещам с лявото полушарие на мозъка, защото нервите се кръстосват.

Представете си, че детето по-охотно прави всичко с дясната ръка. Тогава то и диша малко по-силно с дясната страна, чува малко по-добре и даже вижда малко по-ясно с дясната страна. Човек напряга повече своята дясна страна и посредством изпълняваните движения развива лявата половина на мозъка.

Трябва да си представите, че всеки от нас има качеството малко да жестикулира при говорене: «Ах!» (съответния жест), а ако се отказваме от нещо – «Е!». Ние правим жестове по вре-

ме на говорене. Тези жестове се усещат посредством нашите нерви; жестовете с дясната ръка, които правим при говорене, също се усещат с помощта на лявото полушарие на мозъка. Освен това, ако сме десноръки, имаме тенденция да изговаряме гласните и съгласните с дясната страна на гърлото по-силно, произнасяйки по-силно звуците; дейността, правена от нас при това, също по-силно се усеща от нас с помощта на лявата половина на мозъка. А на това се основава все по-голямата преработка на мозъка, който първоначално е бил каша. Ние използваме лявата половина на тялото по-малко: ето защо дясната половина на мозъка се разработва по-малко, тя си остава кашообразна. Ако някой е левак, става обратното.

От това произтичат важни следствия за педагогиката. Представете си: в училището винаги има малко леворъки деца и за тях може да се каже така: докато при всички останали е много добре разработена лявата слепоочна гънка в мозъка, при леворъките напълно се формира и се разработва дясната слепоочна гънка. Когато обучавам детето на писане, аз задействам неговата дясна ръка. Десноръките деца само усилват в своята лява темпорална гънка това, което те вече са започнали да разработват, обучавайки се на говор. Обаче леворъките деца – ако ги принуждавам непременно да пишат с дясната ръка, – ще разрушават всичко, което са изградили в своята дясна слепоочна гънка благодарение на говора. Те разрушават в себе си всичко това; но доколкото при писането все пак не трябва да се допуска левичарите да пишат с лява ръка, моята задача се състои в това, бавно и постепенно да се пренася при леворъките деца всичко, което са правели с лявата ръка, в дясната, за да се научат първо да работят с другата ръка, и едва след това, значително по-бавно, отколкото при другите деца, да се пристъпва към писане. Не е проблем, ако те се научат да пишат малко по-късно.

Ако аз, обучавайки леворъки деца на писане, започна да водя процеса на обучение в толкова бързо темпо, ще направя тези деца по-глупави; защото по този начин ще разрушавам

при тях това, което те вече са изработили и образували в дясната половина на мозъка. Следователно трябва да приема за сведение, че на леворъките деца трябва да преподавам писане по различен начин, отколкото на деца, които са десноръки. Тогава в бъдеще те няма да станат по-глупави, а ще станат даже по-разумни вследствие от това, че аз бавно ще трансформирам тяхната леворъкост в дясноръкост и няма да почна да внасям объркване в техния мозък, обучавайки ги веднага да пишат с дясната ръка.

Виждате ли, ако се иска с помощта на писането да се повлияе на човека като цяло, в педагогически смисъл резултатът се оказва въобще противоположен на желаното. Сега съществува силна тенденция да се обучава човекът винаги да прави всичко с двете ръце. По този начин в мозъка му се внася объркване. При това се вижда само колко малко знаят хората, придържащи се към подобна тенденция – да дадат на човека възможност да прави едно и също както с дясната, така и с лявата ръка. Впрочем, ако би била поставена такава цел, би се наложило да се направи и нещо друго. Какво би трябвало да се направи? Отначало, господа, би трябвало да се измени човекът като цяло! Би се наложило много бавно да се преведе една дейност от лявата страна на дясната страна, а дейността на дясната страна бавно да се отслабва. Какво би станало в този случай? Виждате ли, тогава би могло да стане така, че под тази повърхност (изобразява го на дъската) лявата слепоочна гънка би била разработена, но навън, от външната страна би си оставало каша. Същото би настъпило и с дясната слепоочна гънка. Вместо да разделя двата рода дейности между дясната и лявата страна, така бих разделил всяка от слепоочните гънки на половини: на външна половина и на вътрешна половина. Тогава вътрешната половина би станала по-приспособена към говора, а външната половина би останала по-приспособена към изкрещаване на гласни и съгласни. Но речта като цяло ще е съчетание на викове и артикулации. Това би се запазило за цял живот (тоест една от формите на моторната афазия – бел.

пр.).

И така, виждате, че безпорядъчното вмешателство по отношение на човека не остава без последствия. Ако се иска да се развива педагогиката като цяло, особено педагогиката в общообразователното училище, е необходимо да се познава човекът като цяло. Защото всичко, което се предприема в тази област, води до изменения в човека. Наистина е престъпно, когато днес неграмотно се намесват в човека, ориентирайки се само по външните прояви, без да се вижда, как стои работата в действителност.

Едва при неголямо количество хора се използват и двете темпорални гънки; обикновено дясната темпорална гънка в по-голяма степен е пронизана с кръвоносни съдове, докато в лявата гънка кръвоносните съдове са по-малко, тя е пронизана повече от нерви. Изобщо в целия ни мозък дясната му част служи повече за производствената дейност на кръвта, за повсеместната циркулация на кръвта, докато лявата половина служи в по-голяма степен за прием на информация, за възприемане.

Само когато узнаем, че мозъкът се формира под въздействието на външни влияния, ще можем да си съставим понятие и за това, колко силни са тези влияния. А тези външни влияния са, разбира се, необикновено силни; защото ние знаем, че под въздействието на тези външни влияния се намира всичко това, което става в мозъка. Следователно благодарение на изучаването на ставащото в мозъка тогава, когато човек говори, можем да си съставим представа за това, какво изобщо представлява човешкият мозък. Виждате ли, изследвайки този мозък все по-нататък, ще открием и това, че външната му обвивка, външният слой на мозъка е пронизан с кръвоносни съдове значително повече от вътрешната част на мозъка. Така че можем да кажем: отвън мозъкът е по-обогатен с кръв, а вътре той е по-обогатен с нерви. И така, вътре мозъкът е обогатен с нерви; там вътре са разположени ето такива нервни влакна.

Но как ще стои работата с дете, което се учи да говори

по обичайния начин, тоест с дете-десняк, десноръко, как при такава дете ще се образува мозъкът? Виждате ли, ако се вземе още съвсем млад мозък от дете, около него е разположено наситено с кръв покривало (изобразява го на дъската). Така изглежда отпред. Това е дясната страна на човека, а вие следователно я виждате отляво; а това е лявата му страна. Ето тук се образуват всички тези нервни влакна. А понеже това е така, господа, понеже тук вътре са разположени тези нервни влакна, ако се извлече вътрешна тъкан от мозъка, тя ще изглежда бяла, докато наситената с кръв, разположена наоколо мозъчна тъкан – ако се извлече навън, – изглежда червеникаво-сивкава.

Ако детето се развива по-нататък, ако то се учи да говори и следователно по този начин разработва своята лява слепоочна гънка, какво става тогава? Виждате ли, тогава става това, че тези нервни влакна се разпространяват насам все повече; тук те са по-малко, тук на първо място се образува кръвоносната система (изобразява го на дъската). И така, вътрешната част на мозъка при нормално развиващо се дете по някакъв начин се измества вляво; другите части се изместват съответствено. Мозъкът се премества на тази страна, вляво, и тук, от лявата страна, той става все по-бял и по-бял. Той се премества насам. Именно на няколко такива изкуствено създавани неща почива цялото човешко развитие.

А сега от говора да преминем по-нататък. Виждате ли, има езици, в които, да кажем, има много съгласни; има такива езици, в които има много гласни: А, Е, И и така нататък. Има и други езици, в които звуците сякаш се изтискват навън: С, В, така че гласните звуци почти не се забелязват. Какво всъщност става тук?

Ако някой живее в една местност – защото това зависи от местността, тъй като езиците се различават в съответствие с една или друга област на Земята, – и така, ако някой живее в местност, в която се образуват повече съгласни, какво означава това? Това означава, че той в по-голяма степен живее във външния свят, тъй като тези съгласни се образуват на

основата на външното. И така, ако някой живее във външния свят, неговата бяла част на мозъка се придвижва повече наляво. Ако някой живее повече в своя вътрешен свят, тогава тази бяла част на мозъка се измества по-малко. Човек тогава е повече предразположен да извлича от своя вътрешен свят навън гласни звуци. В различните местности по Земята това става по различен начин.

Да вземем следното, господа. Представете си, че тук е разположена Земята (изобразява го на рисунка), и в различни точки на Земята стоят хора. Искам да нарисувам това съвсем схематично; тук има един човек, тук още един човек. И така, тук на Земята стоят различни хора. Именно така стоим ние на Земята, макар и на рисунката да не е спазена пропорцията, но ние стоим именно така. И човек, намиращ се, да кажем, тук, придобива език с преобладаване на гласни, а друг придобива език с преобладаване на съгласни.

Какво би трябвало да става в посочената местност? Там могат да стават много неща, но аз бих искал да отделя едно. Представете си, че тук се намират високи планини (изобразява го на дъската), а тук се намира равнина. И така, тук – високи планини, а тук – равнина. Фактически ако някъде има плоска равнина, там може да се забележи, че речта изобилства с гласни звуци. Ако някъде високо, подобно на кули се извисяват планини, там речта има тенденция да изобилства от съгласни звуци.

Но, виждате ли, работата не е толкова проста и ние трябва да се запитаме: откъде се появяват тези планини, как възникват равнините? Нещата са така: (изобразява го на дъската) тук навсякъде се простира земното царство; тук свети Слънцето. Някога цялата ни Земя е представлявала каша и планините е трябвало още в началото да излязат навън от тази каша. И така, Земята в основата си е каша, а тук планините се издигат навън.

Господа, какво издига тези планини, какво ги извлича навън? Планините ги извличат навън силите на Космоса, силите,

които действат отвън! Така че можем да кажем: тук въздействат някои сили от Космоса, те изкарват планините навън. Това са мощни сили, затова и се появява планина. А насам идват най-слабите космически сили и затова тук никакви планини не се появяват. Тук в древните епохи земната почва по-малко се е изтегляла навън. И хората, които са се раждали на такава земна почва, където тези сили са действали по-малко, са говорили, използвайки гласни звуци; но хората, които са се раждали на такава почва, където тези сили са действали по-мощно, са говорили, използвайки съгласните. Следователно това е свързано с всички сили на Космоса.

Но как можем да посочим нещо подобно? Господа, бихме могли да си изясним какво се има предвид тук, поглеждайки часовника. Да допуснем, че трябва да отиваме на работа или е време да тръгваме. При това никога няма да кажем: «Е-е стига! Тази проклета голяма стрелка ме гони на работа!» Това няма да ни хрумне, макар и стрелката да сочи, че е време за работа; обаче ние не бихме ѝ вменили вина или да я считаме за причина. Ние не правим това, нали така? Стрелката тук не е виновна.

По същия начин, господа, бихме могли да погледнем Слънцето и да кажем: ако стоим тук, Слънцето в определен момент се намира, да кажем, пред съзвездието Овен. Тук имаме работа с направление, откъдето въздействат мощни сили. Работата тук не е в Овен; той (подобно на часовниковата стрелка – бел. пр.) ни служи за указател за направлението, по което действат мощните сили. В същото време човек стои тук. За него е актуално следното: ако Слънцето се премести насам (изобразява го на рисунка), стои тук например в Дева, в съзвездието Дева. По това направление силите действат слабо. За да не описвам целия този процес, мога да кажа: ако някой се е родил в местност, където в определено време, да кажем, по време на раждането му Слънцето е стояло в съзвездието Овен, тогава се учи да говори, използвайки преимуществено съгласните; ако се е родил там, където Слънцето стои в съзвездието Дева, той се учи да говори, използвайки преимуществено

гласни звуци.

И така, виждате, че мога да използвам целия зодиакален кръг като часовник, на който мога да прочета какво става на Земята. Само трябва да си изясня, че действия не самото съзвездие: съзвездието служи за пресмятане. Оттук виждате, че зодиакалният кръг може много да ни разкаже. Той може да ни разкаже и нещо, от което да разберем защо езиците на Земята са различни.

Можем да кажем: да погледнем Земята. Представете си: тук се намира Земята, а тук сме поставили стол – това няма как да стане, но можем да го допуснем хипотетично, – поставяме стол тук, в Космоса, и поглеждаме оттук към своего рода езиковата карта на различните езици на Земята. Тогава ще получим някаква картина. А сега обръщаме стола и гледаме оттук към Космоса; тук получаваме картина от звездите. Тези картини съответстват една на друга, намират се във взаимно съответствие. Ако някой би почнал по такъв начин да разглежда Южното полукълбо на Земята и да отбелязва там езиците, а след това, обръщайки стола, гледа Южното звездно небе, видът му би бил различен от този в Северното полукълбо. Някой би могъл да нарисова звездното небе и да изучи закономерностите, свързващи определено съзвездие с езиците, намиращи се под това съзвездие.

Виждате, че когато започнем да наблюдаваме духовния живот на човека, иначе казано, по какъв начин с помощта на речта се образува разсъдъкът, за да разберем това поне малко, трябва да погледнем нагоре към звездното небе. За обяснението на това на Земята няма да намерим никакви закономерности. Може дълго да размишлявате защо езиците са различни, но обяснение няма да получите.

Виждате ли, ако искате да знаете какво става във вашия живот, трябва да се обърнете с такъв въпрос към земната почва, към това, което се намира тук долу. Ако в някаква местност се отглежда главно зеле, вие бихте могли да интерпретирате това така: в тази местност на мястото на всеки отрязан кочан

зеле би трябвало да се появява нов. И така, ако искате да узнаете как се хранят в някаква местност, трябва да си зададете въпроси, отнасящи се към земната почва. Ако искате да узнаете как се диша в някаква област, трябва да си зададете въпроси, отнасящи се към това, което става наоколо във въздуха, в атмосферата. Ако искате да узнаете какво става вътре в тази черпна кутия, какво става в кутията, където се намира мозъкът, трябва да си зададете въпроси как са разположени звездите там навън. Трябва да присъедините човека към цялата Вселена. В този случай ще видите, че е само суеверие, когато на основата на древни преживелици, на остатъци от древните човешки знания се говори опростено: ако Слънцето стои в Овен, ще стане това и това. Така не става. Но ако се знаят цялостните връзки, тогава подобни неща престават да бъдат тривиално суеверие и се превръщат в наука.

Това е, което може да ни води от разбирането на примитивните технологии към разбирането, благодарение на което се разбира ставащото и се откриват връзките му с цялата Вселена.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 5 август 1922 г.

Добро утро, господа! Днес ще продължа това, за което говорихме, защото тези неща могат да бъдат добре разбрани само ако се задълбочаваме в тях все по-нататък и по-нататък.

Виждате ли, с човека работата стои така: храната си той взема от земното царство, то го храни; царството на въздуха, това, което обкръжава Земята, осигурява дишането му, благодарение на което изобщо може да живее, благодарение на което получава възможност да стане чувстващо, усещащо същество. А благодарение на това, че взема сили от света като цяло, той, както видяхме, става мислещо същество, и само благодарение на това всъщност става пълноценен човек.

И така, човек трябва да може да се нахрани, той трябва да може да диша, за да стане чувстващо същество – и той трябва да може да поема сили от Космоса, за да стане благодарение на това мислещо същество. Сам по себе си той може да стане мислещ човек в толкова малка степен, в каквата може да добие дарът на речта, бидейки оставен сам на себе си. Човек не може да мисли сам себе си, така, както не може да яде самия себе си.

Нека сега отблизо да разгледаме как собствено стават тези неща. Ще започнем с това, да изясним как протича следният процес: отначало приемаме хранителни вещества, след това в лишено от живот, мъртво състояние те преминават вътре в храносмилателния тракт, а след това отново оживяват под въздействието на нашата лимфна системи. Чрез лимфата те постъпват в кръвта, която се обновява с помощта на дишането. Кръвта и съответно силата на кръвта, тоест тласъкът, получаван от нея при дишането, се издигат през гръбначния мозък нагоре в главния мозък и се съединяват там с това, което е мозъчна дейност.

Трябва да разгледате макар и само това, защо детето се храни различно от възрастния човек; даже отук да извлечете

твърде много за познанието на човека като цяло. Детето, както знаете, в началния период на живота си трябва да пие мляко. На първо време то се храни изключително с мляко. Какво всъщност означава, че детето се храни само с мляко? Това ще можем да си представим, изяснявайки предварително от какво се състои млякото.

Млякото се състои – за това обикновено не се замисляме, – 87% от вода. Даже ако като деца прием мляко, по този начин изпиваме 87% вода, и само останалите 13% се състоят от нещо друго. В тези останали 13% белтъчините са само 4,5%; 4% са мазнините, а в останалата част се съдържат други вещества, соли и така нататък. Посочените вещества са най-същественото от всичко, което приема детето в млякото. Но основно то приема вода.

Казвал съм ви, че човек изобщо се състои основно от течности. И детето трябва постоянно да увеличава количеството на тази течност. То трябва да расте и затова му е необходима много вода. Тази вода то приема чрез млякото.

Бихте могли да кажете: нищо няма да се промени, ако дадем на детето тези 13% храна, а останалата вода му дадем да изпие. Но виждате ли, човешкото тяло съвсем не е приспособено към това. Това, което получаваме с млякото, са не само обичайните 13% белтъчини, мазнини и така нататък; защото всичко това – белтъчини, мазнини – е разтворено в млякото, разтворено е в тази вода, която се съдържа в млякото. Следователно работата стои така, че ако детето пие мляко, във вече разтворен вид то получава веществата, от които се нуждае. А това е различно, ако тялото трябваше първо да извърши работата, необходима за разтварянето.

Ако си спомните, че вече съм говорил за храненето, тогава ще кажете: хранителните вещества, които приемаме през устата, също трябва първо да ги разтворим. Природата ни позволява да получаваме през устата твърди хранителни вещества; след това ги разтваряме с помощта на нашата собствена течност. Следващите части на тялото, стомахът, червата и така

нататък, въобще могат да използват само разтвореното. Детето първо трябва да добие способност да разтваря; то трябва първо да получи такава способност. Следователно то не е в състояние от самото начало да се грижи за това самостоятелно. То трябва да получава това, което предварително е разтворено. Можете да се убедите в това: детето се изтощава, ако менюто му е претоварено с някакво изкуствено хранене със сложен състав.

Бихте могли да кажете: и все пак възможно ли е да се произвежда изкуствено мляко? Тоест ако смеси тези 13% белтъчини, мазнини и така нататък с вода, така че всичко това външно да прилича на мляко; би ли било това мляко толкова полезно за детето, както и това, което то получава по естествен начин? В никакъв случай, господа! Детето би станало хилаво, ако получаваше такава изкуствено мляко. И ако хората произвеждаха само това, от което има потребност, би следвало решително да се откажат от производството на такава мляко. Такова средство би могло да нанесе вреда на цялото човечество.

Кой би могъл в този случай да осигури именно такава разтваряне, което е необходимо на детето? Виждате ли, само самият живот може да направи това. При необходимост тук би могло да се използват животни, но не всички. Обаче в самото начало, когато детето е приспособено само към това – защото то още не е способно да разтваря по правилен начин, – да получава посочените хранителни вещества, белтъчини, мазнини, разтворени вече по необходимия начин, в този период правилно хранене на детето може да бъде само храненето с мляко, взето от самия човек.

От другите видове мляко най-близо до човешкото е магарешкото мляко; така че ако няма възможност детето да се храни от майчината гръд или с мляко от друга жена, възможно е по-нататък детето да се храни с магарешко мляко. Макар и да е доста комично, но фактически магарешкото мляко най-много прилича на човешкото мляко и следователно ако е невъзможно да се осигури изхранването на детето с мляко от

жена, по необходимост е възможно да се отглежда магарица, за да се осигури мляко на детето. Това, което сега ви казвам, е само хипотеза, предназначена, за да видите как са свързани тези неща в природата.

Ако сравните сега млякото като хранително средство например с кокошето яйце, ще откриете, че кокошето яйце съдържа около 14% белтък, тоест много повече, а по-точно четири пъти повече от млякото. Ако се започне да се дава на детето храна, съдържаща много повече белтъчини, то трябва вече да добие посочената сила за разтваряне. То трябва да умее да разтваря самостоятелно.

Оттук виждате колко е необходимо за детето да получава течна храна. Но каква течна храна? Такава течна храна, която вече е участвала в жизнените процеси и по възможност още участва в тях, още живее; това условие е изпълнено, ако детето се сложи на майчината гърд.

При детето е много забележимо, че ако то пие мляко и това мляко преминава през устата и хранопровода в стомаха – едва тук то за пръв път се умъртвява в човешкото тяло, – това мляко после отново може да стане живо в червата. Така че с примера с детето ние непосредствено виждаме, че животът на храната първо трябва да бъде подложен на умъртвяване. Понеже този живот засега е претърпял само незначителни изменения, на детето са нужни малко сили, за да го възобнови, когато пие мляко; по-малко, отколкото ако като храна се използва нещо друго. И така, виждате какво непосредствено отношение към живота има човек.

Но оттук можете да забележите и нещо друго. Да се опитаме правилно да помислим, защо става така? Нека от тази точка да почнем да мислим колкото се може по-точно. Виждате ли, първо ние казваме: детето трябва да приема жива храна, която то самото може и да умъртви, и да оживи отново, а след това да кажем, че човек се състои в по-голямата си част от течност. Смеем ли да твърдим, че човек се състои от вода, от същата тази вода, която намираме навън в природата, в без-

жизнената природа? Защото тогава тази вода, която намираме в безжизнената природа, би могла и в детето да работи така, както работи във възрастния човек, който вече е съсредоточил в себе си достатъчно количество жизнени сили!

Оттук виждате, че водата, 90% от която се съдържа във всеки от нас, не е обикновена безжизнена вода, а е проникната от живот. И така, това, което човек носи в себе си като вода, е нещо друго; той носи в себе си оживяла вода. И тази оживяла, жива вода представлява вода, каквато намираме в безжизнената природа, но пронизана с това начало, което се проявява в целия свят като живот. Животът не може да се реализира в безжизнената вода, както и човешкото мислене не може да се реализира в трупа на умрелия. Следователно, когато казвате «вода», при това може да става дума както за водата, намираща се в ручея, така и за водата, намираща се в човешкото тяло. Трябва да ви стане ясно, че разликата тук е такава, както ако кажете: тук става дума за труп, а тук – за жив човек; водата в ручея е труп на водата, която се намира в човешкото тяло.

Затова казваме: човек има в себе си не само това мъртво, физическо, не, той има в себе си също жизнена телесност, жизнено тяло. Така в резултат на точното, правилно мислене намираме, че човек има в себе си жизнено тяло. Можем да си изясним как то действа в човека, ако наблюдаваме как човек в действителност е свързан с природата. Трябва да обръщаме особено внимание на това, което отначало срещаме при наблюдението навън, в природата, а след това – когато виждаме същото вътре в човека. Когато наблюдаваме външната природа, навсякъде откриваме съставните ѝ части, частици, от които се състои също и човекът, обаче човек обработва тези частици според естеството на вида си.

За да разберем това, ще преминем към най-простите животни. Слушайки ме, ще забележите, че що се отнася до човека и това, което се намира в него, вече се е случвало да говоря по подобен начин, тоест така, както сега трябва да говоря за тези дребни, елементарни същества от живата природа. Виж-

дате ли, във водата, в морската вода се съдържат много малки живи същества, елементарни животни. Тези елементарни животни представляват всъщност само малко слуз и са толкова малки, че могат да се виждат само със силен микроскоп. Тук, разбира се, ги изобразявам в увеличен вид (виж рис. 1, вляво). Тези малки същества плуват навсякъде в обкръжаващата ги вода, в течността.

Ако не ставаше нищо друго, ако слузестите бучки бяха просто обкръжени от вода, тези слузести бучки биха оставали в покой. Обаче ако, да кажем, някаква малка частица от някаво вещество мине наблизко, например, мине ето такава малка частица (виж рис. 1, вдясно), това животно, ако нищо не му пречи, започва да изпуска своята слуз, обгръща частицата със слуз, така че последната се оказва вътре в слузта.

(рис. 1)

Очевидно е, че тази слуз се разпространява, защото тя се премества. По такъв начин тази бучка се привежда в движение. И така, благодарение на това, че елементарното живо същество, тази малка бучка от жива слуз омотава със собствената си слуз частицата, благодарение на това то стига до движение. А тази чужда частица ще се разтваря тук вътре. Тя ще се разтвори – и по такъв начин ще се окаже, че това просто животно е излапало тази частица.

Впрочем такава животно може да погълне и по-голямо количество такива частици. Представете си, че тук се намира животното, тук частицата, тук също една частица, и тук още една (виж рис. 2). Тогава тази животинка простира своите пипалца и насам, и насам, и насам. Накъдето му се наложи пове-

че да простре пипалца, където следователно е била най-голямата от частиците, натам то и се протяга и влачи след себе си другите частици. И така, това най-просто животно се привежда в движение по такъв начин, че едновременно с движението то се и храни.

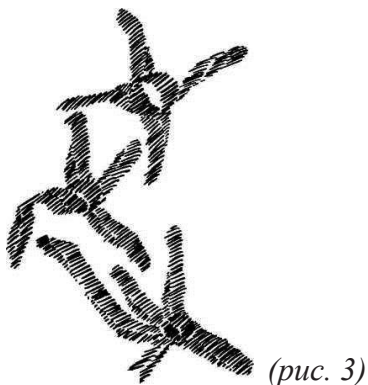

(рис. 2)

Когато ви описвам, господа, тази малка бучка слуз, плуваща в морето и едновременно хранеща се, спомнете си как ви описвах така наречените бели кръвни телца при човека. Те правят в човека съвсем същото. В човешката кръв също плуват такива елементарни животни, по същия начин те се и движат, и се хранят. Можем да стигнем до разбиране какво всъщност плува в човешката кръв, ако насочим поглед към малките елементарни животни, които плуват навън, в морето. Тях ние носим в себе си.

А сега, след като си спомнихме, че живите същества, които са разпространени във външната природа, плуват в нашата кръв, че те следователно по всевъзможни способности живеят в нас, да внесем яснота по въпроса за нашата нервна система: как тя се създава, а по-точно, как се създава главният ни мозък. Нашият мозък също се състои от дребни частици. Ако изобразя тези дребни частици, те ще изглеждат като своего рода фъндък от уплътнена слуз. От тази слуз излизат такива лъчи (виж рис. 3), които се състоят от същото вещество, както и слузта. Виждате, че това е клетка, както я наричат, мозъчна клетка. Тя е обкръжена от съседни клетки. Тя простира своите краченца или ръчички и докосва с тях другите клетки. Това е трета такава клетка; тя протяга насам своите краченца, докосва другите насам. Крачката могат да бъдат много дълги, могат да се протягат до половината на телцето. Те също граничат с

една клетка. Ако разгледаме нашия мозък под микроскоп, ще се окаже, че той се състои от такива точки, в които слизестата маса се намира в по-плътно състояние. След това оттук се отделят дебели дървообразни разклонения, които винаги се съединяват едно с друго. Ако си представите гъста гора с плътни, преплетени една с друга корони на дърветата, с далеч отиващи клони, ще получите представа за това, как изглежда мозъкът под микроскоп, как изглежда той при силно увеличение.

Обаче сега, господа, бихте могли да кажете: той ни описа тези бели кръвни телца, които живеят в кръвта. Но съдейки по описанието на мозъка, тук всичко е много подобно; тук обитават точно такива телца, както и в кръвта. Значи, ако бих могъл, без да умъртвя човека, да отделя от него всички бели кръвни телца, да извлека мозъка му и да поместя тези телца в черепната му кутия, така бих направил за него мозък от белите му кръвни телца.

Обаче достойно за внимание е, че преди да изготвя за него мозък от тези бели кръвни телца, би трябвало да умъртвя наполовина всяко от тях. В това се състои основната разлика между белите кръвни телца и мозъчните клетки. Белите кръвни телца са пълни с живот. Те постоянно се движат една около друга в човешката кръв. Казвал съм ви, че те, както и кръвта, постоянно се вълнуват, протичайки по съдовете. Тук те даже излизат навън. Тук те, както вече съм казвал, стават лакомници

и отиват чак до повърхността на тялото. Те се разпълзват по цялото тяло.

Но ако се погледне мозъкът, там тези клетки, тези телца си остават на местата. Те се намират в покой. Те само протягат своите разклонения и докосват с тях близките си съседи. Следователно това, което присъства в тялото като бели кръвни телца, се намира в постоянно движение, но в мозъка се спира, успокоява се и фактически наполовина умира.

Представете си, че такова циркулиращо в морето животно е изляло прекалено много. Ако яде прекалено много, се получава следната история; то простира своя израстък, своята «ръка», набира оттук-оттам и поглъща твърде много, което не може да понесе; то сега се дели на две части, които се отделят, така че вместо едно имаме две. То се е размножило. Тази способност за размножаване е свойствена и на нашите кръвни телца. Някои от тях умират, а други се появяват по пътя на размножението, на делението.

Обаче гореописаните от мен мозъчни клетки не могат да се размножават; докато белите кръвни телца живеят в нас напълно самостоятелен живот, клетките на мозъка, взаимопроникващи една в друга, не могат да се размножават така, както тях. От една мозъчна клетка никога няма да излязат две мозъчни клетки. Когато мозъкът на човека се увеличава, когато расте, винаги в него трябва да се преместват клетки от останалото тяло. Клетките трябва да врастват тук. Никога в мозъка не става така, че клетките на мозъка да се размножават, да се делят; те само се натрупват там. И по време на растежа ни тук винаги трябва да постъпват клетки от други части на тялото, за да имаме достатъчно голям мозък, когато порастваме.

Даже от това, че тези мозъчни клетки не са способни да се размножават, да регенерират, виждате, че всяка от тях е наполовина мъртва. Те винаги са в процес на умирање, те винаги умират. Ако разглеждаме всичко това действително правилно, имаме в човека удивителна противоположност; в своята кръв той носи клетки, изпълнени с живот – това са белите кръвни

телца, които постоянно искат да живеят, – докато в мозъка си той носи клетки, които собствено постоянно се стремят да умрат, които винаги се намират по пътя към смъртта. Вярно е и това, че заради своя мозък човек винаги се намира по пътя към смъртта, мозъкът постоянно се намира в опасност да умре.

Господа, навярно сте чували, или може би сами сте преживели – макар и винаги да е много неприятно да се преживее това, – човек да изпадне в обезсилено състояние, в несвяст. Ако човек изпадне в несвяст, това състояние е съпроводено с падане. Вие губите съзнание.

Какво става с човека, ако той по такъв начин губи съзнание? Навярно знаете, че хората, които са много бледни, като например момиче, страдащо от хлороза, много лесно падат в несвяст. Защо? Виждате ли, те изпадат в несвяст по причина, че имат твърде много бели кръвни телца в сравнение с червените. Човек трябва да има съвсем точно съотношение – това вече съм ви посочвал – между белите и червени кръвни телца, да може по правилен начин да притежава съзнанието. И така, какво означава, ако изгубим съзнание? Това става при падане в несвяст, но насън също губим съзнание. Това означава, че дейността на белите кръвни телца става прекалено интензивна, тя е твърде силна. Ако белите кръвни телца действат твърде интензивно, следователно ако човек има в себе си прекалено много живот, тогава той губи съзнание. Така че е много добре, че човек има в главата си такива клетки, които постоянно искат да умрат; защото ако в мозъка живееха белите кръвни телца, нямаше да успеем да имаме каквото и да е съзнание, тогава бихме били постоянно спящи същества. Винаги щяхме да спим.

Бихте могли да попитате: а защо постоянно спят растенията? Растенията спят постоянно просто по причината, че те нямат вътре в себе си такива живи същества, понеже те изобщо нямат кръв, понеже не притежават този живот, който като самостоятелен живот го има вътре в нас.

Ако поискаме да сравним нашия мозък с нещо, намиращо се във външната природа, ще трябва да го сравним с рас-

тение. Мозъкът в своята основа постоянно унищожава нашия собствен живот и вследствие от това непосредствено създава съзнание. Следователно получаваме за мозъка най-противоречиви понятия. Защото наистина е противоречие това, че растението не получава съзнание, а човек получава съзнание. Това е нещо, което трябва да обосновем едва след дълго разсъждение. И сега искам да тръгнем по пътя, по който ще можем да обясним това.

Всяка нощ, когато заспиваме, ние ставаме безсъзнателни. При това в тялото ни трябва да става нещо, което сега трябва да разберем. Какво все пак става тогава в нашето тяло? Виджате ли, господа, ако по време на сън всичко в нашето тяло оставаше такова, каквото и в будно състояние, тогава нямаше да спим. По време на сън нашите мозъчни клетки започват да живеят малко по-интензивно, отколкото в будно състояние. Постепенно те заприличват на клетки, притежаващи собствен живот в нас. Така че можете да си представите: когато бодърстваме, тогава тези мозъчни клетки остават в пълен покой, но когато спим, тогава те могат, макар и незначително, да се преместват от своите места – понеже те все пак са локализирани, удържат се отвън и не могат свободно да се преместват, не могат да плуват наоколо, тъй като тукатси ще се натъкнат на нещо, обаче те получават в известен смисъл воля за самодвижение. Мозъкът става вътрешно неспокоен. Вследствие от това ние изпадаме в безсъзнателно състояние, тоест поради това, че мозъкът е станал вътрешно неспокоен.

Сега трябва да попитаме: откъде се появява в човека неговото мислене? Тоест от какво става така, че можем да улавяме, да приемаме сили, идващи в нас от най-отдалечения Космос? С помощта на нашите органи за хранене можем да приемаме заедно с веществата само земни сили. С помощта на дишането можем да улавяме, да приемаме само въздух, и по-точно кислород. А за да можем с помощта на нашата глава да улавяме всички сили от далечния свят, е необходимо тук вътре в нас всичко да е спокойно, нашият мозък да се намира

в пълен покой. Обаче ако спим, мозъкът става подвижен и тогава по-малко приемаме сили, които се намират там навън, в отдалечения Космос; тогава и ставаме безсъзнателни.

Обаче сега цялата тази история се развива така: представете си, че на две места се изпълнява някаква работа. Тук, да кажем, работа изпълняват пет работници, а тук – двама. Тези работници се обединяват в групи и всяка група изпълнява своята част от работата. Да допуснем обаче, че е станало необходимо малко да се подреди работата, тъй като са направени прекалено много детайли от един вид, а от други има много малко. Какво ще направим в такъв случай? От петте работници ще вземем един и ще му предложим да премине към двамата. Тогава тук ще имаме трима работника, а от петте ще останат четирима. Ако не искаме да увеличаваме количеството, преразпределяме работници от едната бригада в другата. Човек също има само напълно определено количество сили. Той трябва да ги преразпредели. И така, ако насън, през нощта, мозъкът става подвижен, работи по-интензивно, необходимо е да получи съдействие от останалата част на тялото: тази работа трябва да получи поддръжка. Но откъде може да се вземе тя? Виждате ли, за това може да бъде привлечена известна част от белите кръвни телца. Известна част от белите кръвни телца през нощта започва да живее с по-малка интензивност, отколкото през деня. Мозъкът живее по-интензивно. Но известна част от белите кръвни телца живее по-малко интензивно. Така се възстановява равновесието.

Но аз вече ви казах: поради това, че мозъкът малко затормозва живота, прави го по-тих, човек започва да мисли. Следователно, ако тези бели кръвни телца се успокояват, утихват през нощта, тогава човек би трябвало да започне да мисли със всяко място, където белите кръвни телца са дошли в състояние на покой. Той би трябвало в този случай да започне да мисли с помощта на своето тяло.

Да се запитаме: а може би човек действително мисли през нощта посредством своето тяло? Това е доста щекотлив

въпрос, нали така? Може ли човек през нощта да мисли посредством своето тяло? Той не знае за това. Той може само да каже, че нищо не знае за това. Но ако не знам за нещо, това още не е доказателство, че него го няма; в противен случай нямаше да го има всичко, което хората още не са го видели. И така, ако не знам за нещо, това още не доказва, че него го няма. На практика човешкото тяло може да мисли през нощта, просто за това не се знае и затова се предполага, че то не мисли.

Трябва да се изследва има ли в човека някакви признаци за това, че както през деня той мисли с главата, през нощта започва да мисли с помощта на черния дроб, с помощта на стомаха и другите органи, възможно е даже с помощта на червата.

Има някои признаци за това. При всеки човек има признаци, че това е така. И все пак да се опитаме да си представим как става това, което макар и да съществува, за него нищо не знаем. Представете си, аз стоя тук, говоря с вас, вниманието ми е насочено към вас; това означава, че не виждам какво се намира зад мен.

Тук може да стане нещо куриозно. Мога например да имам навика в паузата между появяванията да посядам на стол. И докато вниманието ми е насочено към вас, някой би могъл да махне стола. Аз не бих видял това, но въпреки всичко, то е станало; и ако ми се прииска да поседна, ще открия последствието!

Виждате ли, работата стои така, че човек трябва да изнася съждения не само за обикновените, тривиални неща, известни му непосредствено, но и за това, за което може да научи по околел път. Трябва само бързо да се обърна и тогава, по всяка вероятност, няма да се наложи да падам на пода. Ако се обърна, ще възпрепятствам това падане.

Да разгледаме човешкото мислене в тялото. Виждате ли, този въпрос охотно обсъждат естествоизпитателите, когато говорят за границите на човешкото познание. Какво предполагат те? Естествоизпитателите, говорейки за границите на познанието, предполагат, че ако нещо не може да се види – нито

през микроскоп, нито през телескоп, нито просто така, – него го няма. Но с познание от такъв вид тези хора много често сядат на пода, защото ако не виждаме нещо, това още не доказва, че него го няма. Това без съмнение е така.

Това, което трябва да осъзная, не трябва да бъде само измислено от мен, но трябва да потвърдя с наблюдение помисленото от мен. Мисленето би могло да се окаже за мен такъв процес, който протича винаги, понякога в главата, понякога в цялото тяло. Ако бодърствам, очите ми са отворени. Тези очи виждат не само външното, не, тези очи възприемат и това, което е вътре. По същия начин, ако пробвам нещо на вкус, усещам вкуса не само на това, което се намира отвън, а възприемам също и моя вътрешен организъм; например ако имам заболяване, предизвикано от общото състояние на тялото, тогава в мен могат да предизвикат отвращение неща, които в противен случай биха били приятни на вкус. Следователно вътрешното винаги играе определена роля. Вътрешното възприятие също трябва да съществува. Представете си, че най-нормално сме се събудили. Тогава нашите мозъчни клетки бавно се успокояват. Те много бавно стигат до състояние на покой и работата стои така, че само постепенно овладявам сетивните си органи, постепенно се уча да използвам сетивните си органи отново. Пробуждането става напълно равномерно, в съответствие с хода и начина на живот. Така може да става в един случай.

Но може да има също и друг случай, когато аз, във връзка с някакви обстоятелства, успокоявам своите мозъчни клетки твърде бързо. Аз ги успокоявам значително по-бързо. Ако аз ги успокоявам твърде бързо, става нещо различно. Ако, да кажем, някой се разпореди да се преместят работниците, за които говорих; когато тук са петима, той прибира един от петте и го поставя на друго място – и така, ако някой се разпореди, обикновено това преминава доста гладко. Обаче да допуснем, че на някого му хрумне да уволни един, друг трябва да урежда уволнения – цялата тази история може да вземе лош обрат, ако тези двамата почнат да спорят, правилно ли е това или не. Ко-

гато в мозъка ми мозъчните клетки твърде бързо се привеждат в състояние на покой, тогава белите кръвни телца, които по време на сън току-що са се намирали в покой, не могат да преминат в движение толкова бързо. При това става така, че докато в мозъка си вече съм стигнал в състояние на покой, докато вече съм успокоил в мозъка цялата подвижност, която е била в съня, тук долу, в кръвта, белите кръвни телца още не искат да се събудят. Те се стремят още малко да бъдат в застинало състояние, в покой. На тях не им се ще да стават.

Би било просто чудесно, ако тези бели кръвни телца, на които още им се иска да полежат в леглото – говоря, разбира се, фигуративно, – можеха да възприемат всичко без пречки. Тогава те веднага биха видели сами себе си, както иначе виждат себе си успокоилите се мозъчни клетки; тогава бихме започнали да възприемаме най-чудесни мисли. Именно в момента, когато твърде бързо се събуждаме, бихме започнали да възприемаме най-чудесни мисли. Това не е трудно да го разбере този, който разбира цялостната връзка между човека и природата. Ако нямаше никакви пречки, събуждайки се бързо, човек би успял да възприема в своето тяло удивителни мисли. Но той не може това. Защо той не може това? Знаете ли, тук, между тези лениви, още спящи бели кръвни телца и между това, с което бихме могли да ги възприемаме – а това можем да направим само с главата, – се вклинява целият процес на дишане. В този процес са задействани вече червените кръвни телца. Тук се осъществява процесът на дишане, и през призмата на този дихателен процес ни се налага да гледаме на мисловния процес, който става в нас тук (долу – бел. пр.).

Представете си, че се събуждам; вследствие от това мозъкът ми се успокоява. Тук долу (изобразява го на дъската), бидейки включени в кръвта, се намират белите кръвни телца. Ако бих започнал да възприемам и тях, когато те се намират в покой, при мен би възниквало при това вътрешно съзерцание на прекрасни мисли. Обаче в този промеждутък се вклинява целият процес на дишане (тоест между възприемащия орган

– мозъка – и предаващите елементи – кротещите се бели кръвни телца в долната част на тялото – се вклинява процесът на дишане и създава пречки за възприятието – бел. пр.). Това е все едно да искам да разгледам нещо, но да ми се налага да го гледам през мътно стъкло; виждам всичко неотчетливо и размазано. В ролята на мътното стъкло в дадения случай се изявява дихателният процес. По този начин цялото мислене, осъществяващо се в тялото тук долу, става за мен размазано. Какво се появява тогава? Сънищата. Вследствие от това се появяват сънищата, неотчетливите мисли, които възприемам, ако активната дейност на мозъка в моето тяло твърде бързо идва в състояние на покой.

И все пак: при заспиване, ако правя това нередовно, когато мозъкът твърде бавно става активен, става следната история: поради това, че мозъкът твърде бавно набира активност, и следователно още е способен нещо да възприема, мога да наблюдавам при заспиване мисленето, което вече е започнало да се осъществява тук, в долната част, тъй като е настъпило състояние на сън. Става така, че при пробуждане и заспиване човек възприема под формата на сънища това, което през цялата останала нощ остава недостъпно за наблюдението му.

Защото всъщност възприемаме сънища само в момента на пробуждане. Това, че възприемаме сънища само в момента на пробуждане, можете съвсем лесно да си представите, ако някога разгледате сънищата поред. Да допуснем, че спя, и до леглото ми има стол. Мога да сънувам такъв сън: аз съм студент и срещам някъде друг студент, когото нагрубявам. Другият студент трябва да реагира на това, в съответствие с кодекса на честта и поведението на студента, той е длъжен да реагира на тези груби думи; работата стига дотам, че той ме предизвиква на дуел. Даже в случай на някакви дреболии студентите е трябвало да се предизвикват на дуел.

И ето, сънувам следното: избират се секунданти, всички отиват в гората и там, на воля, пристъпват към работата, започват да стрелят. Ето че стреля първият. Още чувам изстрела,

обаче се събудам и събарям стола, стоящ до леглото. Това е бил «изстрелът»!

Да, господа, ако не бях обърнал стола, изобщо нямаше да сънувам този сън, тогава сънят просто нямаше да се състои! Сънят се е облякъл именно в такава картина, и това е станало в момента на пробуждане, тъй като мен ме събуди именно обърнатият стол. Следователно в този единствен момент на пробуждането се е появила тази картина, и не е ясно какво става в мен. Оттук можете да видите, че образите, присъстващи в сънищата, възникват само в един-единствен момент, когато се събудам, по същия начин, както и при заспиване в един-единствен момент трябва да възниква това, което образно се проявява в сънищата.

Но ако се образуват такива картини и под маската на тези картини мога нещо да възприемам, при това трябва да присъстват и мисли. За какво обсъждаме всичко това? Занимаваме се с това, за да разберем поне малко съня и бодърстването. И така, да се запитаме: как стои работата насън? Насън нашият мозък проявява по-силна активност, отколкото в будно състояние; при бодърстване нашият мозък е в покой. Да, господа, ако кажем, че мозъкът при бодърстване е по-активен, тогава бихме се изказали като материалисти; тогава би се получило, че мисленето представлява физическа активност на мозъка. Но бидейки разумни хора, не можем да казваме, че при бодърстване мозъкът е по-активен, отколкото насън. Именно по време на бодърстване той стига до състояние на покой.

И така, телесната дейност в никакъв случай не може да ни даде мисленето. Ако телесната дейност ни даваше мисленето, тогава при мислене тази телесна дейност би трябвало да бъде по-интензивна, отколкото при отсъствие на мислене. Но именно при отсъствие на мислене телесната дейност се проявява по-интензивно. Следователно можем да кажем: аз имам бели дробове; тези бели дробове биха могли да станат бездейни, лениви, ако отвън в тях не постъпваше кислород и не ги стимулираше към активност. Но и мозъкът ми също

остава бездеен и ленив през деня; в този случай към мозъка също трябва да идва нещо външно и да го стимулира към активност. Затова трябва да признаем, че както кислородът привежда белите дробове в движение и активизира дейността им, по същия начин има в света нещо, което през деня стимулира мозъка към мислене, като това нещо не се намира в самото тяло, не принадлежи на самото тяло.

И така, трябва да кажем: ако развивахме истинска естествена наука, бихме стигнали до признаване на безтелесното, душевно начало. Виждаме, че него го има. Виждаме как то по някакъв начин влита при пробуждане: защото от тялото не може да дойде това, което се проявява като мислене. Ако то идваше от тялото, именно през нощта би ни се удавало да мислим най-добре. Би трябвало само да легнем и да заспим и в мозъка ни би дошло мисленето. Но ние не правим това. И така, по някакъв начин виждаме как влита това, което е наше душевно и духовно същество.

Така че може да се каже: естествената наука постигна в новото време големи успехи, но тя се запозна само с това, което всъщност няма пряко отношение към живота и мисленето: естествената наука не разбира живота и още по-малко тя разбира мисленето. И ако човек развива истинска естествена наука, то не от предразсъдъци, а на основата на тази истинска естествена наука той има право да каже: както за дишането е необходим кислород, за мисленето е необходимо наличието на духовното начало.

Но за това – следващия път; защото подобни въпроси не се решават толкова просто. В много от вас ще се появят сили, противодействащи на това, което казах. Но ако някой говори по друг начин по тази тема, това означава само, че той не си е изяснил какво става в човека. Не става дума да се разпространяват никакви предразсъдъци, а да се внесе пълна яснота. Ето за какво става дума.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 август 1922 г.

Въпрос: един от слушателите е донесъл от отпуската си камъни. Пита се има ли живот в камъните или имало ли е някога, и по какъв начин са се появили.

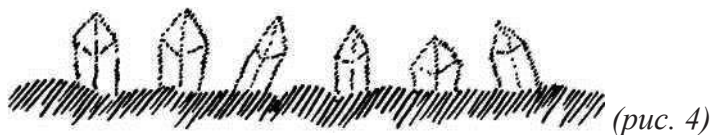
Доктор Щайнер: Относно тези камъни може би ще говоря другия път, макар че мога да ги присъединя и към нашата днешна тема.

Господа, искам да кажа следното: видяхме, че в нас, хората, всъщност има нещо като отмиране на живота. Видяхме, че в нашата кръв се намират циркулиращи в движението си животни – белите кръвни телца, – които проникват през кръвоносните съдове чак до нашата кожа. Казвал съм ви: на тези дребни животинки им доставя особено, подобно на чревоугодие удоволствие, да проникват до повърхността на кожата, докато иначе те се намират само вътре в човешкото тяло. Това придава на живота им, така да се каже, острота, подобно на пикантна подправка. Това са живи клетки и те пълзят навсякъде. Казах, че тяхна противоположност са клетките на нервната система, а именно тези, които се намират навсякъде, тези клетки всъщност постоянно отмират, постоянно преминават в мъртво състояние. Тези клетки в мозъка са такива, че те само леко започват да оживяват, когато спите. Тогава те започват леко да оживяват. При това те не могат да се преместят от своето място, понеже са много ограничени от другите клетки: те не са в състояние да станат толкова подвижни, като белите кръвни телца, но въпреки това през нощта, когато спите, те донякъде оживяват. Едновременно, когато тези клетки получат от тялото малко повече жизнени и волеви сили, белите кръвни телца трябва да се успокоят. А вследствие на последното, както вече ви казах, цялото тяло получава способност да мисли.

Хайде сега да поставим такъв въпрос: «Откъде собствено идват тези мисли?» Хората, които биха искали да мислят

изключително от материалистична гледна точка, казват така: «Несъмнено мислите възникват в мозъка или в нервната система на човека. Тук, подобно на зелето в полето, израстват мислите». Ако хората можеха както следва да обмислят докрай, какво значи «като зелето в полето»? Никакви зелки няма да растат в полето, ако първо не ги посадят. Следователно нещо трябва първо да бъде отгледано. Разбира се, всеки е свободен да разглежда човешкия мозък като своего рода нива за мислите. Но помислете за следното: ако има прекрасни лехи със зелки и този, който постоянно се е грижил за тях, се запилее някъде и няма кой да го замести в градината, в този случай на лехите никакво зеле няма да порасне.

Следователно трябва да се каже: ако някой наистина предполага, че мислите се произвеждат от мозъка, би следвало първо да се попита: откъде идват те? Растат като зелки на лехата! Този въпрос трябва първо правилно да се формулира. И тогава можем да кажем следното: това, което виждаме тук, фактически възниква навън, във външната природа. И аз бих искал да ви обясня какво възниква в природата насън. Казвал съм ви: ще открием и разберем всичко вътре в човека, ако разберем всичко, което обкръжава човека като среда. Когато разглеждаме растенията и така нататък, така разбираме и нещо, което се намира в човека. Това пред нас е камък. Да го разгледаме методически като порода. Виждате – тук долу, отзад и горе камъкът е много мек. Можем да го издълбаем с нож. Горният, покриващ слой, просто прилича на уплътнена земя. Значи така: искам сега да щрихирам само долния слой – долу се намира тази мека повърхност, а тук, сякаш израствайки от нея, са разположени кристали, като пораснали.

Би трябвало да наричам повече, нали така, но засега това е достатъчно. И така, тук се намират ето такива малки

кристали; те се разполагат тук долу, сякаш са прораснали тук, обаче са страшно твърди. Няма да успеете да ги изчовъркате с нож, ножът няма да ви помогне, в най-добрия случай, ако успеете да отделите един цял кристал, няма да можете да го разделите. Следователно това са много твърди кристали, тези, разположени тук.

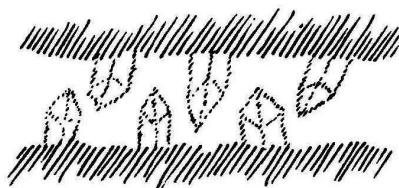
Запитайте се: откъде в по-мекото земно царство, което само малко се е спекло до стадий на конгломерат, се появяват тези кристали? Тялото на тези кристали е прекрасно формирано; тук имаме продълговата форма, увенчана отгоре с малък пирамидален връх. Долу също би могло да има пирамидален връх, ако кристалът не влизаше в земята. Ако тук породата беше мека, щеше да го има всеки кристал, но бидейки включен в земната основа, той се разрушава.

Откъде произлизат малките кристали? Известно е, че когато растението расте, отвън, около растението, се намира въглероден двуокис, въглена киселина. В противен случай растението няма да може да расте. До растението трябва да има достъп веществото, което издишаме. И след това, когато въглеродният двуокис дойде към растението, то поема този въглероден двуокис, задържа въглерода, съдържащ се във въглеродния двуокис, а кислорода отново отделя. Такава е разликата между растението и човека. Хората вдишват кислород и издишат въглероден двуокис, кислорода задържахме, а въглеродния двуокис отдаваме. Растенията са свързани със Земята. Когато растението умира, въглеродът се връща в почвата, а след това се превръща в черни каменни въглища, които след стотици години ние добиваме от Земята.

Но има и други вещества. Има вещество, което в известно отношение много прилича на въглищата и все пак се различава от тях. Това е кремъкът. Да допуснем, че имате почва, богата на кремък, в нея се съдържа много кремък. Понеже кислородът действа навсякъде, той действа и тук. Тук, над всичко това, сега се намира кислородът. Този кислород отначало не реагира с кремъка. Но с времето, в течение на земното раз-

витие внезапно се установява, че кислородът се е съединил с кремъка. И както това, което се е появило в случая с въглеродния двуокис (растежа на растенията – бел. пр.), когато сме го издишали, при правилното съприкосновение на намиращия се в земята кремък с кислорода, се появява кварц, кремъчна киселина; появяват се именно такива кристали. Необходимо е само кремъкът от земята да се свърже с кислорода и тогава се появяват такива кристали, каквито се намират тук.

Но сам по себе си кислородът не е способен да се съедини с кремъка. Можете да имате много кремък, а над него да има кислород, но въпреки това нищо няма да се образува. Защо се образуват тези прекрасни форми? Те се образуват само и именно защото от Космоса към Земята от всички страни идват сили и тези сили съдействат за съединяването на кремъка с кислорода. Благодарение на това възникват такива кристали. Така че тези кристали се появяват поради това, че другите небесни тела от всички страни оказват влияние на Земята. Следователно можем да кажем: тези кристали всъщност ги създава светът. Вие обаче бихте могли да кажете следното: Какви ги говориш? Образецът, който Ербсмел ни даде, доказва точно обратното! Скалният образец е действително такъв: тук долу има мека земя (виж рис. 5), тук отгоре отново е мека земя. Тук всичко наоколо е запълнено с мека земя и тези кристални образувания тук се разполагат не само така, сякаш израстват отдолу нагоре, както току-що ви описах (изобразява го на рисунка),

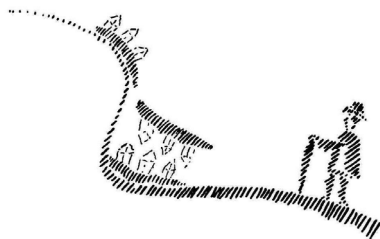
(рис. 5)

но и ето така: те растат отгоре. Бихте могли да кажете, че те би следвало да растат само отдолу. Но ето тук се намират тези, които растат отгоре срещу първите. Сега бихте могли да ка-

жете: «Но това не може да се обясни с космичното влияние, защото ако се обяснява, че силите вървят само отдолу нагоре, необходимо е да се допусне, че същите тези сили изхождат от вътрешността на Земята и след това се отправят към Космоса».

Виждате, че тук има очевидно противоречие. Зад това трябва да има нещо. И аз искам да ви кажа какво стои зад това.

Такива скални породи не възникват на равнинни участъци от Земята, те възникват в планините. Ако се появяват на равнинни земи, и тук, както и в планините, земните слоеве се преместват и лежат и отгоре, и отдолу. Да допуснем, че образецът е бил извлечен от планината. Представете си, че бихме имали ето такава планина, искам да изобразя тук склона на тази планина. Когато се изкачвате тук (виж рис. 6) и вървите нагоре, трябва да минавате и ето такива отстъпи по пътя, където земята или скалата малко висят; ако се изкачвате в планината, навсякъде ще срещате такива отстъпи с виснала пръст.

(рис. 6)

Представете си сега, че в много, много далечни времена това, което тук обозначих с кафяв цвят, се е преместило насам и се е отложило ето тук (виж рис.). Съгласно моето обяснение, вследствие на действието на космическите сили тук са се образували кристали – както току-що го обяснявах – и тук също има такива кристали. Така че под въздействието на силите от Космоса са израствали и тези кристали, които са долу, и тези, които са тук отгоре.

След това, по-късно е станало така, че тези, които са се намирали отгоре, са се срутили долу и са покрили кристалите, намиращи се долу. И така, виждате, че ако горният слой се срути долу, той пада така, че основата се оказва отгоре, а крис-

талите, които първоначално са расли нагоре, се оказват надолу (виж рис.). Срутвайки се, те падат отгоре и засядат върху тези, които са се намирали долу; ето така те се оказват един върху друг. Тези, които са се срутили, се изсипват отгоре по такъв начин, че намиращите се отгоре на отстъпа се оказват обърнати надолу.

В планините това става постоянно. Този, който изучава това, ще открие, че в планините постоянно стават такива срутвания, при които горният слой се захлупва върху долния. При изучаване на планините това предизвиква интерес.

Ако вървиш из равнината, усещаш: едва през последните хилядолетия работата е стояла така, че един слой се е натрупвал върху другия. За Алпите това не може да се каже. Макар Алпите в течение на дълъг период също да са възниквали по подобен начин, след това по-високите части са се срутали върху по-ниските, така че Алпите представляват смесени един с друг земни пластове.

Ето защо е толкова трудно да се изучават Алпите; тук навсякъде се налага да гадаеш, каква предистория има това, което е разположено отгоре. Често положението не съответства на това, което е било при възникването; да допуснем, че един пласт се е намирал отдолу, а друг пласт се е намирал отгоре, но след това в резултат на тласък това, което е било отгоре, се е срутило долу и е покрило това, което е било долу. Така в планините хилядолетие след хилядолетие е ставало това смесване на пластове, както го наричат, така са ставали тези неща. Те е възможно да се обяснят само с това, че в планините са ставали прехвърляния на пластове. И така, може да се каже: долният слой възниква на самия склон (виж рис.); горният също възниква на същия склон; тук отзад се появява отстъп в скалата, възвишение, така че тази част пада насам и се отлага тук. Така че такова явление, когато отгоре и отдолу кристалите противостоят един на друг, може да се обясни само когато се знае за преместванията и прехвърлянията на земни маси, ставали на Земята в течение на хилядолетия.

Следователно в цялото царство на безжизненото винаги има сили, които действат от Космоса, и ни действат така, че ние трябва нещо да правим в себе си, за да не ни пречат тези сили.

Защото, виждате ли, господа, кремъкът, който така е разпространен на Земята, се съдържа също и в нас. Той съвсем не е толкова много, но ние носим в себе си вещество, от което биха могли да възникнат ужасно твърди камъни. Но ако в нас почнеха да се появяват такива твърди скални породи, каквито ни донесе господин Ербсмел, лошо ни се пише! Ако например детето, в което също вече се съдържа кремък, не би могло с нищо да си помогне, когато в него започнат да се отлагат малки кристали – а те могат да бъдат съвсем дребнички, – това би била лоша работа! Понякога това става като проява на болест.

Както знаете, захарта също може да образува кристали. Погледнете едрозърнестата захар: тя също се състои от кристали, разположени последователно един до друг. Ние имаме в себе си много захар. Обаче хората на Земята не употребяват за храна еднакви количества от нея. Количеството на употребяваната захар е различно. Например в Русия хората ядат много малко захар, в Англия – прекалено много захар, разбира се, усреднено. Но в зависимост от това хората се различават един от друг. Руският характер се отличава от английския характер. Руснаците са съвсем различни хора от англичаните. И това до голяма степен е, защото руснаците получават малко захар с хранителните продукти. Англичаните ядат такива неща, които съдържат много захар, те употребяват хранителни продукти с високо съдържание на захар.

Това е свързано, както ви казах, с въздействието, което космическите сили оказват върху всичко. Човек има в себе си много захар. Захарта се стреми да кристализира. Какво можем да направим, за да не кристализира тя, да не се превръща в кристали?

Виждате ли, разказвал съм ви, че в нас се съдържа много вода, жива вода; тя разтваря захарта. Нямахте да е добре, ако

водата престанеше да разтваря захарта! Щяха да започнат да се образуват малки кристали, такива, както в едрозърнестата захар, и щяхме да имаме в себе си тези малки остроъгълни кристали, ако захарта не се разтваряше постоянно. На нас, хората, захарта ни е необходима като храна, но можем да я използваме само в случай, че постоянно я разтваряме. Тя ни е необходима. Защо трябва да я имаме? Защото трябва да извършваме дейността по разтварянето ѝ! Ние живеем не само благодарение на това, но то е една от нашите жизнени функции – това, че разтваряме захар! Следователно тя трябва да постъпва в нашия организъм, трябва да я вкарваме в себе си.

Ако в нас не достигат сили, за да разтваряме тази захар, тогава се образуват тези съвсем малки кристалчета и те се изхвърлят с урината. Тогава се появява захарната болест, диабетът. И обяснението, защо хората заболяват от захарна болест, е, че те имат много малко сили, за да разтварят захарта, която изяждат. Те трябва да получават захар, но ако в тях има твърде малко сили, за да я разтварят, се появява захарна болест. На захарта не трябва да се позволява да отива толкова далеч, че да премине във формата на малки кристали, а трябва именно да бъде разтворена. Човек трябва да има сили да разтваря захарта. В това се състои неговият живот.

Ако се замислим над това, може също да се разбере, че се нуждаем не само от сила, позволяваща ни да разтваряме захарта, но се нуждаем и от силата, която би ни позволявала постоянно да разтваряме малките кристали – кристалите на кварца, които постоянно се стремят да се образуват в нас: те са доста по-малко, но те, тези кристали на кварца, постоянно се стремят да се образуват в нас. Обаче на тях не трябва да им се позволява да се образуват в нас. Ако те почнеха да се образуват още в детството, детето щеше да започне да се оплаква: ужасно е, навсякъде ме боде! Боде ме навсякъде!

Какво става, ако детето изпитва боцкания навсякъде? Виждате ли, това би могло да стане в случай, че престанат да се разтварят малките кремъчни кристалчета, които се появя-

ват в нервите. Става отлагането им. Не трябва да си представяте, че това става в голям мащаб. Тези кристалчета са съвсем малки, тях даже с микроскоп трудно ще ги откриеш; размерът им е по-малко от десетохилядна от милиметъра. Ако в нервната система се струпат много такива съвсем ситни кристалчета, човек започва да усеща навсякъде малки боцкания, които той не може да си обясни. Навсякъде го боде. Освен това започват малки възпалителни процеси вследствие от това, което става. Появяват се съвсем незначителни възпаления. Тогава човек получава ревматизъм или подагра. Подагратата е не нещо друго, а отлагане на такива дребни кристалчета. Поради това се появяват болките, които изпитва човек. И това, че в човека при подагра се появяват подагрични възли, става в резултат на възпалителните процеси. Ако се убодете с игла, ще се появи възпаление. Тези малки остриета се стремят да излязат навън, те се стремят към повърхността. Тогава се появяват малки възпалителни процеси и в резултат на тези възпалителни процеси се образуват подагричните възли.

Това са процеси, действащи изключително вътре в човека. Но оттук виждате, че ние всъщност винаги трябва да имаме в себе си сили, които противодействат, например на подагратата, в противен случай постоянно щяхме да страдаме от нея. Не трябва да допускаме това. Следователно постоянно на заден план трябва да съществува нещо такова, с помощта на което бихме могли да противодействаме на това.

Какво значи това? Виждате ли, ето какво значи това: тук, идвайки от Космоса, действат сили. Те не се стремят да образуват в нас големи, а микроскопично малки кристалчета. Ако тези сили идват насам и образуват тук тези кристали, тези сили действат също и в нас като цяло, така че бидейки постоянно пронизани от тези сили, ние трябва да развием в нашия вътрешен организъм ответни сили, които постоянно да неутрализират горепосоченото влияние. Ние постоянно трябва да работим, противодействайки на тези сили. Следователно ние трябва да имаме в себе си сили, които неутрализират горепосоченото влияние.

сочените, като им противодействат. В нас също влизат сили от Космоса; на тях ние трябва да противодействаме и особено силно трябва да го правим в нервите. В нервите постоянно щяха да се образуват минерални субстанции, ако не противодействахме на образуването им. Минералните субстанции трябва да се появяват, защото иначе децата ще останат слабоумни и рано ще умират. При аутопсия на такива умствено изостанали деца често се открива, че в тях има много малко от това, което се нарича мозъчен пясък. Всеки трябва да има в себе си малко мозъчен пясък. Този мозъчен пясък трябва да се появява и отново и отново да се разтваря.

От него се отлага прекалено много, ако ние имаме твърде малко сили за да го разтваряме. Но дейността, господата, която постоянно извършвате в мозъка, се състои в това, че вие постоянно отлагате в мозъка този пясък, когато в кръвта ви постъпват хранителни вещества. Този мозъчен пясък, намиращ се вътре (изобразява го на дъската), по същия начин накрая се подлага на въздействието на космическите сили, както и този, който се намира навън, в природата. По такъв начин, намирайки се вътре, той постоянно се стреми да образува дребни кристали. Но не трябва да се допуска такова образуване. Ако нямаме в себе си мозъчен пясък, ние ставаме слабоумни. Ако се образуваха кристали, постоянно бихме изпадали в несвяст, бихме получили своего рода мозъчен ревматизъм, мозъчна подагра. В цялото останало тяло това ни причинява болка, но ако мозъкът съдържа в себе си тези кристали, човек не може нищо да направи и изпада в несвяст. И така, мозъчният пясък е необходим, но трябва постоянно да го разтваряме. Това е непрекъснат процес, състоящ се в това, че мозъчният пясък се отлага и разтваря, отлага се и се разтваря.

Ако се е отложил твърде много пясък, той може да повреди стените на мозъчните съдове. Тогава става кръвоизлив. Тогава се получава удар, не само припадък, а удар, кръвоизлив в мозъка, хеморагичен инсулт.

Именно изучавайки болезнените процеси, се вижда как-

во всъщност представлява човекът.

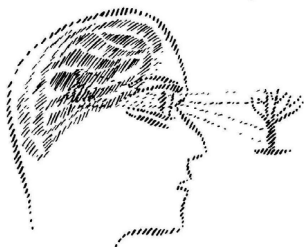
Защото при заболяване в нас става същото, каквото и в здрав човек, но то става прекалено силно, прекалено интензивно. Болестта не е нищо друго, а нещо, което ние образуваме в себе си прекалено силно.

Същото става и в живота, господа. Ако вземете малко дете и докоснете бузките му нежно и слабо, това ще бъде ласка, вие го милвате. Ако докосването с ръка е извършено доста силно, това вече съвсем не е ласка, това е шамар.

Виждате ли, в целия свят е така. Неща, които в една ситуация могат да се възприемат като ласка, в друга могат да се окажат плесница. Така стои работата в живота и с това, което трябва да се намира в мозъка. Така тази нежна работа на мозъчния пясък може да се превърне в шамар, нанесен по целия живот, ако работата е станала прекалено интензивна, когато следователно в нас твърде много са отслабнали силите, без които не можем да разтваряме намиращите се в нас минерални субстанции. Следователно тогава ще се намираме постоянно в обезсилено, безсъзнателно състояние, а ако отлагането е прекалено силно, ако тези кристалчета постоянно травмират нашите съдове, получаваме хеморагичен инсулт, кръвоизлив в мозъка. Следователно тези кристалчета в нас трябва постоянно да се разтварят. Всички тези процеси, за които ви разказвам, постоянно протичат в нас.

Сега искам да ви кажа още нещо, защото искам да внесем пълна яснота в тези неща. Да допуснем, че тук се намира човек – изобразявам го доста схематично, – тук се намира мозъкът му, тук са очите, а тук искам да изобразя това, което той гледа. И така, да кажем, че тук пред очите се намира растение. Сега насочваме вниманието си към това растение. Виждате ли, ако обърнеш внимание на растението, това, разбира се, може да се направи само през деня, когато растението е осветено от слънчевите лъчи, от което то изглежда ярко, по този начин ще получиш светлинно въздействие върху очите. Но благодарение на зрителния нерв, който върви от очите назад, светлин-

ното въздействие прониква в мозъка. И така, когато гледаш растението, чрез очите се насочваш към това растение, а от растението излиза светлинно въздействие, което впоследствие прониква през очите в мозъка.

(рис. 7)

Господа, ако по такъв начин разглеждаш растение, например цвете, обръщаш внимание на това цвете. Но това означава много: това, че на цветето е обърнато внимание. Когато се обърне внимание на цветето, тогава всъщност забравяме самите себе си. Знаете, че е възможно, обръщайки внимание на нещо, съвсем да забравим самите себе си. В този момент, когато човек макар малко обуздае себе си, за да погледне цветето, в мозъка тутакси възниква сила, съдействаща за отделянето, за отлагането на неголямо количество мозъчен пясък. Следователно да гледаш нещо, означава да се отделя, да се утаява мозъчен пясък отвътре навън.

Това отделяне трябва да си го представяме като специфичен човешки процес. Вече сте забелязали, че човек се поти не само когато много се напруга, но и когато пред него се намира нещо страшно; по такъв начин човек отделя не само мозъчен пясък, той отделя и други соли заедно с водата през кожата си. Това е отделяне. Но да гледаш означава постоянно да отделяш мозъчен пясък. И тук ни е необходимо да разтворим този мозъчен пясък. Тъй като ако отново и отново не го разтваряхме, в мозъка ни от мозъчния пясък би възникнало много малко, дребничко цветенце! Да гледаш цветето означава всъщност, че в нас от мозъчния пясък се образува съвсем малко, дребничко цвете, което само е обърнато с главата надолу, тъй като картинката в окото също е обърната.

Работата стои така: ако гледаме стол – защото гледаме не само цветя, – благодарение на това, че гледаме, вътре се образува малко мозъчен пясък; и ако сега се отдаде само на това съзерцание, на гледането, вътре в нас се появява съвсем малък, с микроскопичен размер, образ на този стол, състоящ се от силициев пясък. А ако тук, в това помещение, започна като човек да развивам известна сила при гледането, в мен, като картинка от ситнички късчета кремък, би се образувал видът на това помещение, макар и обърнат с пода нагоре. Наистина е колосално това, което постоянно създаваме в себе си. Само че ние, хората, сме така устроени, че не позволяваме на това реално да се появи. Ние отново разтваряме всичко това, като го правим покрай съзнанието си. В това отношение ние, като хора, сме устроени съвсем специфично. Ние обръщаме поглед към света. Този свят постоянно се стреми да създава в нас такива образувания, които ги има в него, само че в обърнат вид. И ако даже не присъствахме при това, ако даже не гледахме, в нас въпреки това постоянно биха се образували такива образи, като резултат от космическото въздействие, особено през нощта, когато спим, когато не развиваме насрещни сили, за да разтваряме това. Такива образувания се изграждат преимуществено по времето, когато Земята не е осветена от Слънцето, не е озарена от светлина; те се образуват под действието на сили, идващи от доста по-отдалечени области. Ние винаги сме изложени на тези сили. Така че можем да кажем: когато спим, в нас под въздействието на Космоса постоянно се стремят да възникнат всевъзможни минерални, лишени от живот образувания; когато гледаме, в нас по същия начин искат да възникнат образувания, подобни на нашето най-близко обкръжение. Когато спим, ние имитираме Космоса, ние му подражаваме. В Космоса всичко е подредено на принципа на кристалите. Това, което виждаме тук, в кристалите, е такова, защото силите в Космоса са организирани в същия ред както и в кристалите. Едни от тях вървят така, другите – иначе, така че кристалите са образувани от целия Космос. Но същото иска да стане и в

нас самите. И когато ние възприемаме, когато гледаме нашето непосредствено обкръжение, тогава това, което се намира в нашето непосредствено обкръжение, иска да се формира, да се отпечата в нас. Трябва постоянно да препятстваме това, за да не се втвърди то в нас, трябва постоянно да разтваряме всичко това.

Ето какъв своеобразен процес става, господа. Представете си, че тук вътре това цвете се стреми да пресъздаде свое безжизнено подобие от кремък. Но не трябва да му позволяваме да се появи, защото в противен случай нищо няма узнаем за това цвете, но в главата ни ще се появи подагра. Следователно всичко това непременно трябва да бъде разтворено.

Искам да направя този процес още по-нагледен за вас, като кажа следното: да допуснем, че тук имате чаша с топла вода, някой ви завързва очите, а след това той донася някакъв предмет, който може да се разтвори в тази топла вода. Вие само трябва да потопите ръката си в топлата вода. Не виждате предмета, тъй като очите ви са завързани. Другият ви пита: ти потопи ръката си във водата, чувстваш ли нещо там? – Да, това е топла вода. – Чувстваш ли сега нещо? – Да, сега около пръстите ми стана студено.

Какво е могло да стане? Този другият е пуснал предмет във водата и той се е разтворил! И това разтваряне, ставащо около пръстите е предизвикало това, че топлата вода е станала по-студена. Човек усеща това разтваряне около пръстите си и може да каже: тук нещо се разтваря.

Това обаче постоянно става, когато ние образуваме вътре в себе си някакъв предмет и трябва след това отново да го разтваряме. Чувстваме, че става разтваряне и след това казваме, понеже сме почувствали разтварянето: да, тук отвън се намира предмет, който въпреки това изгражда в нас образ и този образ ние сме разтворили. Понеже сме го разтворили, ние знаем как изглежда предметът. В нас възниква съответстваща на предмета мисъл вследствие от това, че първо е трябвало да разтворим образа на предмета. Благодарение на това идва мисълта. Ако

имахме само този образ, щяхме да падаме в безсъзнание. Когато сме толкова силни, че разтваряме този образ, по този начин ние научаваме за него. В това се състои разликата между падането в несвяст при вида на нещо и знанието за това.

Погледнете кой да е малко болен човек; може да стане така, че да се раздаде страшен гръм. Тогава в него от този гръм, сега вече без посредничеството на очите, а благодарение на ушите, става отлагане на мозъчен пясък и се изгражда някакъв образ. Той не може достатъчно бързо да го разтвори и може да изгуби съзнание, да изпадне в несвяст. Ако е здрав, той не губи съзнание; това означава, че достатъчно бързо е разтворил своя мозъчен пясък.

И така, падането в несвяст означава, че мозъчният пясък не се разтваря достатъчно бързо. Отсъствието на безсъзнание означава противоположното. Гледайки около нас, трябва достатъчно бързо да разтваряме мозъчния пясък.

Така се приближаваме до това, какво положение заема човек по отношение на силите на целия Космос. Последния път ви казах: тъй като човек заема по отношение на силите на Космоса такава положение, че мозъчните му клетки, бидейки съвсем нежизнеспособни, постоянно искат да умрат, той трябва да ги владее и управлява. Сега даже ще намерим силата, която постоянно разтваря мозъчните клетки. Мозъчният пясък постоянно умъртвява клетките. Това, че тук се замесва мозъчният пясък, постоянно прави клетките мъртви. И ние трябва да развиваме противодействаща насрещна активност. Виждате ли, причината, поради която ние изобщо сме хора, се състои в това, че можем да развиваме тази насрещна дейност, противодействайки по някакъв начин на образуването на мозъчен пясък.

При животните това не става. Животното не може така интензивно, както хората, да противодейства на мозъчния пясък. Затова животното няма такава глава, като нас, или поне висшите животни. Имаме глава, която може да разтваря всичко, което постоянно влиза в нас. Разтварянето на това, което

влиза, предизвиква в човека способност да усеща по такъв начин, че той казва: «Аз». Най-силно разтваряне на мозъчен пясък става, когато казваме: «Аз». При това ние пронизваме нашата реч със съзнание. Следователно мозъчният пясък се разтваря, разтваря се изобщо целият съдържащ се в нервите пясък. При животните всичко това не става. Затова животното издава крясъци или нещо подобно, а не истинска реч. Затова никое животно няма възможност да усети само себе си и да каже «Аз», както човекът, защото човек в много по-голяма степен разтваря мозъчния пясък.

Така можем да кажем: ние противодействаме в нас не само на това, което се намира в Земята, ние противодействаме също и на космическите сили. Космическите сили способстват вътрешната кристализация. Вътрешно ние бихме се превърнали в скална порода със слоеве, премесени един с друг с кристали, но вътрешно противодействаме на това. Ние постоянно разтваряме това. Със своите разтварящи сили ние постоянно противодействаме на силите на Космоса.

Разтваряме не само кремъчната киселина, защото именно тя образува тук тези кристали – разтваряме всичко, което е възможно; разтваряме съставните части на захарта и така нататък.

Бихме могли и по-нататък да продължим темата. Да допуснем, че някакъв човек, макар и нищо да не знае за това – защото такива неща играят за човека ролята на инстинкт, – все пак усеща в себе си нещо неопределено. Представете си, че човек усеща: не мога да мисля правилно, не мога правилно да съчетавам мислите си.

В такова положение особено лесно може да се окаже журналист, който всеки ден пише статия. Да, господа, да се пише всеки ден статия, значи да се разтваря страшно много мозъчен пясък! Това е пренеприятна работа, всеки ден да се пише по една статия, защото това означава да се разтваря страшно много мозъчен пясък. И ето тогава, желаяйки да напише статията, поне преди беше така, започваш да гризеш края на писалката.

Това особено се отнася до журналистите, които гризат края на писалката, за да наберат сили. Когато човек нещо хапе, нещо гризе, така той мобилизира в своята глава последните сили на цялото тяло, за да се окажат в главата, когато се разтваря много мозъчен пясък.

Всичко това става инстинктивно. Разбира се, журналистът няма да каже: гриза писалката си, за да ми дойдат мисли. Това може да отиде и по-далеч. Благодарение на този инстинкт той отива в кафенето и пие черно кафе. Журналистите съвсем не мислят за това, защото на тях нищо не им е известно за този процес. Но когато пийнат черно кафе – дявол да го вземе! – работата потръгва и те отново могат да пишат, ако са пили черно кафе.

Защо става така? Това става, защото заедно с черното кафе се приема така нареченият кофеин. Това е отровно вещество, то съдържа много азот. Азот има и във въздуха. Можем да го получим и тук. При дишане винаги получаваме известно количество кислород и азот. Обаче този, който трябва да разтваря мозъчен пясък, се нуждае за разтварянето от сила, по съвсем особен начин съдържаща се в азота. Ние извличаме от азота тази сила, за да разтворим в себе си мозъчния пясък.

Затова през нощта, по време на сън, ние сме по-подложени на действието на азота, отколкото по време на будърстване; казваме така: понеже вдишваме повече кислород, живеем доста бързо; ако вдишвахме повече азот, щяхме да живеем доста по-бавно, щяхме повече да се задържаме тук. Бихме могли повече да разтваряме.

Журналистът, който пие кафе, съвсем несъзнателно очаква този азот, който при посочените обстоятелства получава за себе си, и благодарение именно на този азот, получаван като една от съставките на кофеина, той придобива възможност да образува повече мозъчен пясък, а също и способност повече да го разтваря. Сега вече не трябва да гризе писалката, а може да пише с нея, защото неговите мисли отново се съчетават и по правилен начин се сближават една с друга.

И така, виждате как тук работи човешкият Аз. Понеже в стомаха е постъпила съдържаща азот храна, кофеин, човешкият Аз отправя този азот в мозъка и благодарение на последното обстоятелство разтварянето на мозъчен пясък се облекчава; така се получава възможност да се съчетават мислите една с друга.

Някои хора имат способност да съчетават мислите много силно, така че те не могат да се освободят от своите мисли. Те имат предразположеност постоянно да работят със своя мозъчен пясък. На тях би им било добре да възбудят и противодействащия процес. Докато на един потопеността в мислите позволява да развива последователния им ход, на друг се налага да вика на помощ кафето и кофеина. Обаче който не иска да съблюдава строга последователност в мислите, иска те да са блестящи, да блестят като брилянти, който, както се казва, иска да омае хорските мозъци, иска да се представи като много одухотворен, той пие чай. При това се появява противоположното въздействие. Това накъсва мислите. По такъв начин също се поддържа разтварянето на мозъчен пясък, но от друг вид.

Фактически всички тези процеси, ставащи в човека, са във висша степен интересни и сложни. Всички хранителни продукти действат различно; на всичко, което иска да възникне, винаги трябва да се добави и противоположното. Трябва да поддържаме процеса на разтваряне. Това, благодарение на което ние постоянно вътрешно разтваряме себе си като човек, това е сега нашето висше духовно начало.

Виждате ли, ако човек в течение на известно време употребява храна, от която той получава твърде малко продукти с високо съдържание на азот, той лесно става сънлив; един господин ми зададе въпрос по този повод.

Следователно това е основано на факта, че в употребяваните от нас хранителни продукти получаваме твърде малко азот. Ето защо, ако ставаме прекалено сънливи, трябва да се опитаме да употребяваме храна, богата на азот. Това, разбира се, може да се прави по различен начин. Може да се опитаме

да ядем извара или белтък, тоест яйца. Тогава положението с азота в нас отново ще се подобри. Трябва да се работи над човека, трябва човек да бъде в състояние посредством своя Аз да работи в това направление.

Днес за начало ще ви кажа: лехата може да бъде подготвена, зелките могат да растат на нея, но те няма да пораснат, ако го няма човека, който се грижи за тези зелки. Но лехата, нивата трябва да бъде правилно подготвена. Така и нашият мозък трябва да съдържа необходимите вещества, за да може нашият Аз да работи вътре в него. Но този Аз е свързан с най-отдалечените сили на Космоса, а тези сили искат друго. Тези сили на Космоса постоянно искат да направят от нас съвсем твърди камъни и ние трябва отново и отново да разтваряме себе си. Ако не можехме да разтваряме себе си, нямаше да можем да мислим, нямаше да можем да стигнем до азовото съзнание. В това разтваряне се реализира това, което наричаме Аз-съзнание.

Виждате ли, господа, на тези въпроси е необходимо да се отговаря на първо място, ако искаме да се придвижим в науката до истинското разбиране на света, ако искаме да знаем за отношението на човека към света. Някакво разбиране за това, което е свързано с осъществяваните от него процеси на разтваряне, е във висша степен важно за човека. Виждаме, че когато човек умира, той напълно се разтваря като физически човек. Ако не се знае, че във всеки момент от бодърстването в нас става разтваряне, никога няма да се разбере, какво означава разтварянето, на което е подложен човек след смъртта.

Следователно преди всичко е необходимо да се знае, господа, че имаме възможност да осъществяваме в себе си процес на разтваряне, и то благодарение на това, че можем да оказваме в себе си противодействие на мировите сили. Разтварянето не губи своята интензивност, тъй като заедно с храната отново и отново получаваме веществата, посредством които ние разтваряме. Но ако човек губи възможност да разтваря веществата, които се съдържат в него, той започва да разтваря самия

себе си. Тогава човек се превръща в труп; тогава той разтваря самия себе си.

Когато се съберем отново, трябва да поставим въпроса: какво става в случай, когато човек разтваря самия себе си? Днес най-малкото се задълбочихме в темата дотолкова, че знаем: става непрекъснат процес на разтваряне и ако нямаме сили – поради недостиг на азот в нас, – за да разтваряме нещата, които се образуват в нас под въздействието на Космоса, нашият Аз става безсловесен, изпада в несвяст или в състояние на сънливост. Сънливостта означава, че не можем да разтваряме достатъчно, че силите на отлагането вземат връх. В този случай тези сили стават по-интензивни.

Обаче както този, който спи, е невъзможно да изнесе съждение за духовното начало, макар и телесно да се намира тук и може да се събуди, така и за духовното начало не може да се съди на основата на това, което по външен начин става с тялото. Защото както с машината не може да стане нищо без участието на човека, така и с човека нищо не става без участието на духа. Именно това е научно, господа, а другото е ненаучно. Не искам да ви натрапвам каквото и да е; да овладее този материал ще успее само този, който с пълна сериозност и от действително научна гледна точка ще разглежда тези неща.

В началото на септември ще продължим нашите разглеждания. Ще видите как тези неща ще доведат до по-нататъшно разбиране на човека, как по различни околни пътища те ще доведат до разбиране на това, какво представлява човек в ежедневния си живот. Ще разбирате човека по съвсем различен начин, когато продължим този разговор, изхождайки от това, което вече обсъждахме в течение на известно време. Човек отново и отново се появява, той и разтваря себе си. Тази мисъл може да се продължи по-нататък. Това искаме да разгледаме в най-близко време. Тогава ще видите какъв интересен обект за изучаване за истинския учен е човекът.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 септември 1922 г.

Господа, тази наша лекция е след доста дълъг период от време от предишната и ми се иска да се върнем към това, което обсъждахме последния път. Тогава се опитах основно да ви изложа в какво отношение един към друг в живота се намират сънят и бодърстването. Казах ви, че в мозъка ни се съдържат малки образувания, наричани клетки, а също и ви нарисувах формата им. Клетките имат (виж рис. 8) белтъчно тяло и израстъци, разположени звездообразно. Но тези израстъци не са еднакви. Един е по-дълъг, друг – по-къс. Наблизо се намира друга такава клетка, тя също има такива израстъци, след това – трета, също с израстъци, и тези израстъци, тези нишки, излизащи от кръглите клетки, пресичайки се един с друг, образуват мрежа. Така че мозъкът всъщност представлява някакво мрежесто изделие, което с невъоръжено око не може да се види, а трябва да се използва силно увеличение. Той е построен във вид на мрежа и в тази мрежа са разположени малки топченца.

(рис. 8)

Виждате ли, тези мозъчни клетки всъщност са наполовина мъртви. Това най-силно се набива на очи. Защото такива малки същества, като тези мозъчни клетки, проявяват подвижност, ако са живи. Говорил съм ви за другите клетки, за белите кръвни телца, които плуват подобно на малки животинки. Те

и се явяват животинки и изглеждат по същия начин. Те плуват наоколо и се хранят. Ако в кръвта има нещо, с което могат да се хранят, те го поемат в себе си. Протягат своите пипалца и го всмукват в собственото си тяло. Всички те струят, плуват през нашето тяло като ручейчета. Така в нашата кръв плуват, циркулирайки навсякъде, наполовина мъртви и наполовина живи клетки.

Работата стои така, че когато бодърстваме, тези мозъчни клетки действително стават почти съвсем мъртви. И само благодарение на това, че клетките на мозъка са мъртви, ние можем да мислим. Ако мозъчните клетки бяха по-живи, ние не бихме могли да мислим. Това може да се види от следното. По време на сън тези мозъчни клетки малко оживяват; именно тогава, когато ние не мислим, когато спим, мозъчните клетки започват малко да оживяват. От това обаче те не се привеждат в движение, защото са разположени редом една с друга и не могат да си отстъпят една на друга място. Ако те почнеха да се придвижват, ние въобще нямаше да можем да се събудим.

Ако някой страда от слабоумие и следователно не е в състояние да мисли, при изследване след смъртта на мозъчните му клетки се, открива следното: мозъчните клетки при човек, станал слабоумен, са започнали да живеят и бурно да се разрастват. Те са станали по-меки, отколкото трябва да бъдат при нормален човек. Затова в случай на придобито слабоумие се говори за размекване на мозъка и изразът «размекване на мозъка» не е толкова лош.

Ако без предубеждение се изучава живият човек, се казва така: животът, който го има в него, този телесен живот, не може да предизвика неговото мислене, защото именно умира-не трябва да се появява в мозъка, когато на човек му се наложи да мисли. Работата е именно в това. Ако съвременната наука се развиваше правилно, ако функционираше правилно, тогава тази наука не би могла да стане материалистична, защото тогава тя от самите свойства на човешкото тяло би видяла, че духовното в него проявява най-оживена дейност именно тогава,

когато телесното умира, както това става в мозъка. Би могло по строго научен начин да се докажат душата и духът.

През нощта, когато спим, мозъчните клетки стават малко по-живи. Затова по това време не можем да мислим. А белите кръвни телца придобиват голяма подвижност, когато бодърстваме. В това е разликата между сън и бодърстване. Следователно ние бодърстваме, когато нашите мозъчни клетки се намират в потиснато, отслабено състояние, почти мъртви; тогава ние можем да мислим. Ние заспиваме и не можем да мислим, когато нашите бели кръвни телца малко почнат да умират, докато клетките на мозъка леко се оживяват, проникват се с живот. Следователно човек – в смисъла на своето тяло – трябва да носи в себе си малко смърт, ако трябва да мисли, ако трябва да живее с душата си, да живее душевно.

Виждате ли, господа, не е чудно, че съвременната наука не прониква в тези неща, защото тя се е развивала по съвсем особен начин. Ако имате възможност да видите това, което ми се е случвало да наблюдавам, например в Оксфорд – именно в Оксфорд изнесох редица лекции, а Оксфорд е едно от главните висши учебни заведения в Англия, – ще ви се набие на очи, че това висше учебно заведение в Оксфорд е устроено съвсем различно от нашите висши учебни заведения тук, в Швейцария, в Германия или в Австрия. Това висше учебно заведение в Оксфорд, университетът, носи още съвсем средновековен характер, абсолютно средновековен характер. Този средновековен елемент там е толкова силен, че хората, получаващи там научната степен доктор, получават при това мантия и барета. Всеки университет си има собствена кройка и мантия, и барета. Можеш да различиш бакалавъра или доктора от Оксфорд, от бакалавъра или доктора от Кеймбридж, защото мантията и баретата там са други. Мантия и барета хората са длъжни да слагат в тържествени случаи, като всеки знае кой от присъстващите към кой от университетите има отношение. Това е именно така, защото в Англия са се запазили много такива средновековни традиции, например при съдиите; намирайки

се при изпълнение на служебни задължения, те още са длъжни да носят перука; перуката е знак на съпричастност, на съпринадлежност към това. Така че виждате, че тук още напълно се съхраняват средновековните традиции. На континента, в Швейцария, Австрия, Германия, това вече го няма. Там не получават мантии, а съдиите вече не носят перуки. Доколкото ми е известно, и в Швейцария също не правят това. Всичко това за човека от континента изглежда доста забавно. Той формулира това просто: е, тук още цари дълбокото средновековие. Всички тези бакалаври, всички тези доктори шестват по улицата в своите мантии и барети и така нататък. Но това означава и нещо съвсем друго. Виждате ли, науката там също още се намира във форми, които са били присъщи на средновековието. Това означава, че всичко, което се развива там, носи във висша степен симпатичен характер, ако се сравнява със съвременното висше училище, където всичко е предадено на забвение – макар, разберете ме правилно, аз съвсем не желая отново да се въвеждат мантията и баретата, – и така, по отношение на това, какво представляват другите висши учебни заведения, всичко гореописано носи много симпатичен характер, това е нещо цялостно. Средновековието действително се съхранява във всички форми. Това е нещо цялостно. Обаче в средните векове е можело да се изучава всичко, каквото ви хареса, с изключение на проблемите, излизащи зад пределите на външния свят; религията е считала това за свой монопол. И това и досега се чувства в Оксфорд. Само някой да заговори откровено, да поиска да каже нещо за свръхсетивния свят, той ще се сблъска с хладна сдържаност.

Средновековната наука е имала достатъчна свобода, стига хората да не коментират религиозния живот. При нас даже това е потънало в забрава. При нас днес човекът във висше учебно заведение е длъжен да бъде материалист. Ако той не е материалист, на него гледат като на еретик, и ако беше, да кажем, още прието да се горят живи хора, такива щяха да ги горят и днес, даже във висшите учебни заведения. Такова от-

ношение може най-нагледно да ви бъде демонстрирано, ако се опитате да внесете нещо ново в сферата на научното знание. Външните перуки вече са пенсионирани, но вътрешните перуки даже на континента още далеч не са изчезнали!

На континента също се е развивала наука, макар и тази наука да е имала други традиции; тя е станала материалистична, защото за нея би било неприлично да се занимава с духовни предмети.

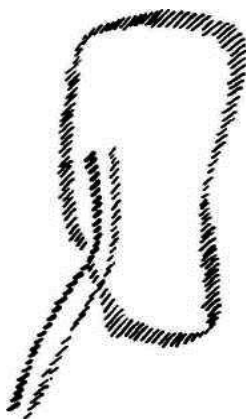
В средните векове не е било позволено да се занимаваш с духовни въпроси, тъй като това е било предоставено на религията. Но хората и днес продължават да действат по подобен начин. Те се занимават само с това, което се отнася до тялото; те не правят фундаментални изследвания, касаещи духовното начало в човека. И така, фактически науката с пренебрежение се отнася към такива неща, макар те и да съществуват; те не се изучават, както следва.

Иска ми се да ви демонстрирам днес това с един пример, за да видите: този, който днес развива истинска наука, може напълно научно да говори за това, че някаква душа или някакъв дух влиза в тялото, когато човек се развива в майчината утроба като ембрион, докато при смъртта духът отново напуска тялото. Днес това трябва да се докаже на научно ниво, макар за него да е нужно истински да се ориентираш в науката. Трябва да умееш да се посветиш изцяло на науката. Какво прави съвременната наука в конкретния случай? Да допуснем например, че някой на възраст петдесет години е имал болен черен дроб и от заболяването на черния дроб умира. Слагат го на масата за дисекции, отварят го, разрязват му корема и изследват дроба. Открива се, че черният дроб има вътрешно уплътняване; разсъждават откъде се е взело. В най-добрия случай се мисли какво е ял човекът и не се ли е появило това уплътняване на черния дроб в резултат на неправилно хранене. Но нашата природа не може да се разбере по толкова лесен начин: да се вземе човекът, да се получи възможност да се изследва дробът му и да се научи как стои работата с този дроб.

Това всъщност съвсем не е толкова лесно. Ако работата засяга черния дроб, разглеждайки само последните години на човека, няма да може да се научи защо той е именно такъв, какъвто е.

Ако на петдесетгодишен човек му се изкара черният дроб и се установи, че той е уплътнен, в болшинството случаи – не във всички, но в повечето случаи – причината се състои в това, че човека в детството, когато е бил още бебе, са го хранили с лошо мляко. Това, което се проявява като заболяване едва на петдесетата година, има своите причини в най-ранното детство. Но защо?

Виждате ли, този, който действително може да изследва дроба, този, който знае какво значи черният дроб на човека, може да каже следното. Той знае, че при съвсем малкото дете черният дроб е още, така да се каже, свеж, бодър; той още се развива. Черният дроб е такъв член в тялото на човека, който силно се отличава от всички останали. Черният дроб представлява нещо съвсем особено. Това може да се види и по външен начин. Виждате ли, ако вземете някакъв орган на човека, сърце, бели дробове, всичко, което искате, може да се покаже как този орган съставлява единно цяло с цялото човешко тяло. Вземете например такъв орган, като десния бял дроб. Бихте могли да кажете: тук в този десен бял дроб влизат кръвоносни съдове, носещи алена (оxygen) кръв – знаете какво означава това, – и излизат съдове, носещи тъмна (неокислена) кръв.

(рис. 9)

Съдовете, носещи алена кръв, които влизат, съдържат кислород. Той, както виждате, се разпределя по тялото. Носещите тъмна кръв, изходящи съдове носят това, което е отработено, това, което съдържа въглероден двуокис, което трябва да бъде отделено, трябва да бъде издишано.

Виждате, че всеки орган, стомах, сърце и др., са устроени така, че човек получава в тях алена, окислена кръв, и извежда неокислена, тъмна, със синкав оттенък, но при черния дроб работата стои иначе. На пръв поглед при черния дроб всичко изглежда в основни линии така. Ако тук имате черния дроб – черният дроб е разположен под диафрагмата отдясно на тялото, – тук също имате входящи артерии с алена кръв и вени, отвеждащи тъмната неокислена кръв. Ако работата се ограничаваше с това, черният дроб би бил същият орган, както и другите човешки органи.

(рис. 10)

Но освен това в черния дроб влиза още един голям кръвоносен съд, съдържащ неокислена, наситена с въглероден двуокис кръв (*vena portae* – бел. пр.); при другите органи това не е. И така, неокислената тъмна кръв (венозната), по така наречената портална вена влиза в черния дроб, това е голям кръвоносен съд за неокислена кръв. Вътре той се разклонява и осигурява на черния дроб неокислена тъмна кръв, тоест кръв, станала непригодна за процесите, протичащи във всички останали органи; тази кръв в други случаи се подлага на почистване, когато се издишва въглената киселина. Ние постоянно изпращаме тази въглена киселина в черния дроб. Черният дроб се нуждае от това, което другите органи трябва да изхвърлят.

Защо става това? Това става, защото черният дроб е сво-

еобразно вътрешно око. Черният дроб действително се явява своеобразно вътрешно око. Черният дроб – особено когато е още работоспособен, както при детето – усеща вкуса и качеството на млякото, което бебето бозае от майчините гърди. А доста по-късно черният дроб възприема всичко, което се преработва в човешкото тяло, постъпвайки там като хранителни продукти. Черният дроб е възприемащ орган, око. Би могло да се каже: орган на осезанието, сетивен орган. Черният дроб възприема всичко това. Друг възприемащ орган в човека е окото. Но окото възприема така силно именно външния свят, защото е разположено дълбоко вътре в главата. То изцяло запълва тази костна вдлъбнатина, макар и да е почти обособен орган. Ако го изкараме, се вижда, че то е разположено съвсем обособено от тялото вътре в тази костна вдлъбнатина, вътре в очната орбита. Другите органи на сетивно възприятие не ни извеждат така във външния свят, както очите. Ако слушате, вие преживявате вътрешно. Музиката е нещо по-вътрешно от виждането. Устройството на окото е такова, че то не принадлежи съвсем на човешкото тяло, то принадлежи на външния свят.

Обаче вследствие на това, че в черния дроб влиза неокислената тъмна (венозна) кръв, която в противен случай би трябвало да изхвърли въглената киселина във външния свят и да стане алена (артериална), черният дроб се превръща по същия начин в обособен от останалото човешко тяло, както и окото. Следователно черният дроб става орган за сетивно възприятие. Окото възприема цветовете. Черният дроб възприема полезно ли е или вредно за тялото ми киселото зеле, което ям, полезно или вредно за тялото е млякото, което пия. Черният дроб фино възприема това и отделя жлъчка, като жлъчката се отделя така – това наистина е така, – както окото отделя сълзи. Ако човек е огорчен, той започва да плаче. Сълзите съвсем не напразно текат от очите. Състоянието на печал, на огорчение е свързано с външното възприемане на нещата, с реакция на външното. По същия начин и отделянето на жлъчка е свърза-

но с това, че черният дроб възприема полезността или вредността за тялото на едно или друго. Той отделя ту повече, ту по-малко жлъчка в зависимост от това, доколко вредно е това, което получава човек. Следователно черният дроб е възприемателен орган.

Представете си само, ако детето получава нездраво мляко, как черният дроб постоянно се раздразва. И даже ако човек е достатъчно здрав и при него веднага не се появява жълтеница в резултат на прекаленото отделяне на жлъчка, въпреки това при детето в този случай се създава постоянна възбуждаща причина за отделяне на жлъчка. Тогава черният дроб на детето заболява. Човек може много да издържи. Той може да има болен черен дроб от младенческа възраст, в течение на четиридесет, четиридесет и пет години, той може да го носи в себе си и ето, накрая, на петдесетата година, той излиза от строя: черният дроб се уплътнява и се появява цироза.

Следователно тук всичко не е така просто: човека на възраст петдесет години го слагат на масата за дисекции, разрязват му корема, извличат органите, разглеждат ги и излизат със заключение за това. Тук нищо не може да се каже. Човекът не е пораснал с последния дъжд, човек е такова същество, което се е развивало в течение на определен брой десетилетия. И това, което е ставало преди петдесет години, може да се прояви едва след петдесет години. Обаче е необходимо детайлно да познаваш човека, ако искаш да разбереш това.

Допускам, че всички вие сте материалисти. Но ако сте материалисти, вие разсъждавате така: казвал съм ви, че черният дроб е такъв орган, чийто заболявания могат да таят причината си още в младенческа възраст и могат да се проявят чак на петдесетата година от живота. Но как стои работата с човека, господа? Нека първо схематично да предположим, че човек е същество, състоящо се от тъкани, от кръв, от мускули и така нататък. Той има кръвоносни съдове, артерии и вени, той има нерви – всичко това, разбира се, е материално, това наистина е веществено. Но смятате ли, че вещества, образуващи напри-

мер черния дроб на малкото дете, на младенеца, са се запазили до петдесетата година от живота? Това в никакъв случай не може да бъде. Вземете най-простото: вие си режете ноктите на пръстите. Ако не си режете ноктите, те щяха да станат като на ястреб. Но вие постоянно отрязвате късчета вещество от самия себе си. Ако си подстригвате косата, вие също отрязвате от себе си късчета вещество. Също вие обръщате внимание и на това, че отделянето на вещества става не само при стригането на коса и рязането на нокти; ако понякога разчесвате глава, която дълго не е мита, се отделят люспички пърхот. Това са късчета кожа. И ако не се къпехте както трябва, ако с потта не се отделяха малки люспички от тялото, вашето тяло би станало доста люспесто. Това означава, че на външната повърхност на тялото постоянно става отделяне на вещества.

Сега си представете, че сте отрязали парче нокът от пръста. Той отново пораста. Това става отвътре. Така стои работата и с цялото тяло на човека. Това, което е било вътре, най-дълбоко в човека, в течение примерно на седем години достига външната повърхност и ние можем да отделим всичко това като кожни люспички. В противен случай това прави самата природа и ние не забелязваме как фините люспички винаги се отделят от нас. Самото вещество, материята на човека, постоянно върви отвътре навън и там по външен начин се отделя като люспички. Това, което днес при вас се намира дълбоко вътре, след седем години ще излезе навън и ще се отлюспи; а това, което тогава отново ще имате вътре в себе си, ще бъде наново образувано, ще бъде изцяло ново образувание. Така след седем години меките части на веществата в състава на човека се образуват отново. Когато човек е още дете, това даже се проявява и по отношение на някои костни органи. Ето защо млечни зъби имаме примерно до седмата си година; след това те опадват и израствайки отвътре, се образуват новите зъби. Те повече не се сменят, те остават, защото човек повече няма сили да отдели тези зъби: той не може да ги отдели така, както отделя порасналите нокти на пръстите. Освен

това зъбите на съвременните хора нямат свойството да стават по-дълги! Човек много понася. Зъбите се запазват, но за колко време? След известно време те доста се развалят, особено тук, в Швейцария. Това зависи от водата, която нанася вреда на зъбите, особено в тази местност.

Но оттук виждате, че веществото, което е днес във вас, след седем години вече няма да го има. Вие го изхвърляте и образувате ново. Във веществен смисъл например господин Долингер вече не е той, който седи тук днес: веществата, които е имал преди, са си отишли, хванали са пътя. По веществен състав той с времето е станал съвсем друг, обновен. Макар и тогава да са го наричали с предишното име. Той има същото име, но веществото вече не е същото, онова вещество го няма. Това, което като сила постоянно удържа веществата заедно, следователно това, което става носител на новото вещество, ако старото си замине от някое място – веществото може да се види, ако се положи човекът на масата за дисекции, но това, което като сила се развива в човека, това не може да се види, – това е така нареченото свръхсетивно.

Да, господа, ако черният дроб при младенца е бил разрушен, и на петдесет е възникнало заболяване на черния дроб, това парче – тоест черният дроб – разположено там вътре, съвсем се е изменило. Онова вещество отдавна си е отишло. Не във веществото е заключено това, че ние сме подложени на заболяване на черния дроб, то се съдържа в силите, които са невидими. Те още в периода на младенческата възраст са получили навика неправилно да функционират в черния дроб. Функционалната дейност, а не веществото, функционалната дейност е била доведена до безпорядък. Следователно, ако ни е станало ясно, какво става с черния дроб, трябва да кажем: съвсем очевидно е, че човек, веществата в когото постоянно се сменят, трябва да носи в себе си нещо такова, което не е вещество.

Ако както трябва се обмисли тази мисъл, ще се стигне до това, че базирайки се на научната основа, е невъзможно да

бъдеш материалист. Само хората, които вярват, че човек и на петдесет години има в себе си същото вещество, което се е съдържало в него, когато е бил дете, са материалисти. Чисто научните причини по необходимост водят до това, че в основата на човека стои духовното начало, че човек носи в себе си духовното начало.

И вие по никоя начин не трябва да предполагате, господа, че тези материални частици на черния дроб, които вече от петдесет години са си отишли, са построили самия черен дроб, че те са могли някак да способстват за образуването на черния дроб. За тези материални частици там собствено не остава нищо освен пространство. Това, което постоянно изгражда черния дроб отново, – това е силата, която представлява нещо свръхсетивно. Тя постоянно изгражда този черен дроб отново.

Такъв изграждащ се отново трябва да стане и целият човек, ако изобщо иска да дойде в света. Силите, които се намират в неговия черен дроб, трябва да ги има още тогава, когато човек се формира в тялото на майката. Бихте могли да кажете: в тялото на майката женските яйцеклетки се съчетават с мъжките семенни клетки и от това се появява човек. Обаче, господа, човек може да се появи от такова смесване на вещества със същия успех, както и заболяването на черния дроб на петдесетата година може да се появи под въздействието на веществата, които са станали негодни в първите години от живота (има се предвид, че тези вещества отдавна ги няма в организма – бел. пр.). Вещества винаги трябва да има. Но този, който твърди, че в майчиното тяло човек се образува от вещества сам по себе си, трябва също да твърди и това, че ако аз положа тук парче дърво и прекарам до него няколко години, тогава след няколко години то ще се превърне в прекрасно скулптурно изображение.

Естествено, че веществото трябва да бъде предоставено в разпореждане на духа. Това и става в майчиното тяло. Не човекът се образува в майчиното тяло, а веществата, подобно на

материала от скулптора, се обработват от духа, и така в човека се създава това, което постоянно го изгражда отново, тъй като физическото вещество се изхвърля. Ние бихме се нуждаели от доста по-малко количество храна, отколкото употребяваме при ядене, ако веществото би имало по-голямо значение. Тогава ние би трябвало да ядем повече само в детска възраст, за да станем по-големи. Израствайки до двадесет години, ако веществото оставаше в нас същото, след това ние изобщо нямаше да се нуждаем от храна. От това щяха да спечелят работодателите – защото сега детският труд е забранен, а работниците нямаше да има нужда да се хранят! Това би била направо чудна история! Но това, че ни се налага постоянно да ядем, даже когато напълно сме пораснали, доказва, че не веществото остава постоянно пребиваващо в течение на живота на човека, а душевно-духовното начало. То трябва да присъства още преди изобщо да се състои зачатие на човека, то е налично и от самото начало преработва веществото така, както го преработва и по-нататък.

Когато човек се ражда, може да се види, че в най-началния период от своето детство той почти постоянно спи. Той постоянно спи. Здравословно за човека е в този най-начален младенчески период да бодърства около два часа; през останалото време младенецът трябва да спи; той има потребност да спи почти през цялото време.

Но какво означава, че младенецът има потребност да спи, че му е необходимо да спи. Това означава, че мозъкът му още трябва да бъде поне малко жив. Белите кръвни тельца още не трябва твърде оживено да сноват по тялото; те все още трябва да се намират в покой, а мозъкът още не трябва да бъде мъртъв. Затова младенецът трябва да спи. Но той и да мисли още не може. Щом само започне да мисли, мозъчните му клетки ще започнат все повече и повече да умират. Докато бодърстваме, силите, благодарение на които растем, възбуждат в мозъка, покрай всичко друго, някои процеси, удържащи мозъка в меко състояние. Но ако растежа се прекрати, ако ние

не растем, даже насън на тези сили им става все по-трудно да проникват в нашия мозък. Като следствие ние се научаваме да мислим все по-добре и по-добре, защото остаряваме. Обаче в нашия мозък все повече се проявява тенденция към мъртвото състояние след прекратяване на растежа в нас, в мозъка постоянно става умиране. На човек му се налага много да понесе. Той още много дълго удържа мозъка си в такова състояние, когато през нощите става по-мек, придобива достатъчна мекота. Но все пак идва време, когато силите, насочени нагоре, в главата, вече не могат повече да поддържат мозъка в нормално състояние – тогава настъпва старостта.

От какво собствено човек наистина умира? Разбира се, ако някакъв орган загине, духът вече не може повече да работи, както не може повече да работи машина, която е повредена.

Но независимо от това мозъкът става все по-твърд и по-твърд: духът не може повече да приведе мозъка в ред. През деня мозъкът непрекъснато се разрушава, защото не тялото, а именно духовно-душевното подрежда дейността на мозъка. Обаче последното, ако можем така да се изразим, е като отрова; това духовно-душевно начало разрушава мозъка в периода на бодърстване. Затова, за да възстановим отново мозъка, ние трябва да спим. Ако мозъкът не можеше да мисли, тогава този мозък нямаше да се умъртвява, а да става по-силен. Ръката, която не мисли, която работи, става все по-силна и по-силна. Мозъкът при мислене става все по-слаб и по-слаб. Мозъкът не е орган, който мисли благодарение на своя живот, не; той мисли поради това, че умира. Вследствие от това тялото става в края на краищата непригодно за човека. Духът присъства, но тялото става в края на краищата негодно за него.

Това се открива и в случая, за който, ако си спомните, вече ви говорих: черният дроб е орган на сетивно възприятие, своего рода вътрешно око. И има, господа, заболяване на черния дроб, когато на възраст около петдесет години черният дроб на човека става по-твърд, уплътнява се – неотдавна съобщих това. Впрочем на стари години черният дроб винаги е

малко уплътнен. При малкото дете той е свеж и мек. Тук има червено-кафяви тъканни части – черният дроб се състои от такива тъканни части, те образуват своего рода мрежа. Такава е тъканта на черния дроб.

И така, в детска възраст черният дроб е съвсем мек и еластичен. Но той става толкова по-твърд и плътен, колкото човек е по-стар. Представете си, същата тази история става и с окото. Ако човек остарява, вътрешната част на окото става все по-твърда и по-твърда. Ако уплътняването придобие болестен характер, появява се катаракта. Ако уплътняването на черния дроб придобие характер на болест, появява се цироза на черния дроб, съпроводена с абсцеси на черния дроб и така нататък.

Но даже в здраво състояние черният дроб се износва и се оказва негоден да служи като сетивно-възприемащ орган, както, износвайки се, непригодни стават и очите. Черният дроб все по-малко и по-малко възприема, доколко полезни или вредни са едни или други хранителни продукти, защото той се износва. При стареене черният дроб вече не служи така добре, че правилно да съди, полезни или вредни са постъпващите в стомаха неща. Той вече не изпълнява така добре защитните си функции. Черният дроб, ако е здрав, способства за разпространението на полезните вещества в тялото, а вредните да се задържат. Ако черният дроб е повреден, вредните вещества постъпват в чревните жлези, в лимфата, и се разпространяват по цялото тяло и предизвикват различни заболявания. Става така, че стареещият човек вече не може повече вътрешно да възприема своето тяло, както е можел да го възприема по-рано благодарение на черния дроб. Той става, бих казал, вътрешно сляп по отношение на своето собствено тяло. Ако човек ослепее външно, друг може да му стане водач, може да му помогне. Ако човек ослепее вътрешно, процесите, протичащи в него, стават безразборни и в скоро време се появява рак на червата, рак на стомаха, рак на пилора или на друго място, където функцията на черния дроб е нарушена. Тогава тялото става не-

пригодно. Тогава новите вещества, които трябва постоянно да се изхвърлят, не могат по правилен начин да постъпват в тялото. Душата нищо повече не може да направи с такова човешко тяло и настъпва време, когато тялото трябва да бъде напълно отхвърлено.

Да, господа, видно е как тялото година след година се изхвърля: когато се чешете по главата или си режете ноктите, вие изхвърляте това, което е станало ненужно. Обаче това, което като сили се намира вътре, остава. Ако всичко като цяло стане непригодно, тогава това, което работи вътре, вече не може да му създаде замяна. Тогава, както сте изхвърляли от тялото нокти, люспички кожа и друго, сега вие отхвърляте цялото тяло, а това, което остава от човека, е духовното. Така че можете да кажете: ако аз разбирам човека, го разбирам по отношение на неговото тяло и дух; не е истина, че човек представлява само една телесност.

Виждате ли, може да се каже, че този въпрос се намира изключително в компетенциите на религията. Но това не е само религиозен въпрос. Науката, развивана в Гьотеанума, показва, че тук не става дума само за религиозен въпрос. Благодарение на религията човека го успокояват, че той няма да умре, когато умре тялото му. Това по същество е егоистично чувство и проповедниците се съобразяват с него. Те говорят на хората, че няма да умрат. Тук не става дума за религиозен въпрос, тук става дума за най-практични неща. Този, който се ограничава с полагане на човека на масата за дисекции, отваря му корема и разглежда черния дроб, никога няма да стигне до мисълта за необходимостта да прилага усилия, детето в младенческа възраст да бъде хранено както трябва. Само знаещият, в какво тук е работата, ще стигне до мисли как е необходимо да се възпитава детето, за да може то да стане здрав човек. Значително по-важно е да се способства за здравето в детството, отколкото след това да се лекува болестта. Обаче какво могат да знаят за това тези, които гледат на човека само като на парче месо?

Този пример може нагледно да демонстрира това, за кое-

то говорих. Да вземем друг пример. Да допуснем, че детето вече е на училище и аз постоянно го тъпча с всевъзможни глупости, уча го, като претоварвам паметта му, така че то не може да се опомни. Да, господа, тук умът действително се напряга. Но не е вярно, че се напряга само умът (духът), защото умът постоянно използва за работа тялото. И ако аз преподавам неправилно на детето, неправилно го възпитавам, неправилно развивам паметта му, по този начин например уплътнявам в него напълно конкретни органи, понеже това, което се използва в мозъка му, не постъпва в другите органи. И ако прекалено много товарите мозъка на детето, бъбреците му заболяват. Това значи, че можете да разболеее детето не само посредством телесни, веществени влияния, но и посредством преподаване и възпитание; можете да направите детето здраво или болно.

Виждате ли, всичко това има практически характер. Ако наистина се изучи човекът, и в училище може да се организира нормален педагогически процес. Ако се познава човекът така, както го познава съвременната наука, в университетите се изнасят лекции на тема – както вече видяхме – как изглежда черният дроб, какви червено-кафеникави чернодробни сегменти има там и така нататък. Разбира се, това, което ви рисувах тук, могат да го опишат и в университета. Но след това ще се наложи да млъкнат, с това и ще се ограничат. Такава наука не е практична, тя нищо не може да даде на училището. Такава наука няма да помогне на учителя. На учителя може да помогне, когато той знае: ако черният дроб на тридесетата година изглежда така и така, за правилното му развитие на осем-девет години трябва да се прави това и това; за да се развива дробът правилно, не трябва да се товари детето в съответствие с принципите на нагледното обучение; на осем или девет години трябва да се дава на детето това, което по правилен начин направлява развитието на органите му. Така аз например трябва нещо да му разкажа и нека след това то да ми преразкаже, да ми предаде съдържанието на разказаното; не трябва да претоварвам паметта му, нека тя бъде предоставена сама на

себе си. Ето какво можеш да посъветваш, ако познаваш човека като тяло, душа и дух. Само тогава може да се възпитава както трябва. И аз ви питам: нима това не е по-важно, отколкото да се разказват на хората истории за неземния живот и да се успокояват, четейки им проповеди за това, че няма да умрат, когато умре тялото им? Последното наистина не става – доказвах ви го, – но по такъв начин проповедниците въздействат само на егоизма на хората, на които им се иска да поживеят; именно на тези желания вървят насреща проповедниците. Обаче науката трябва да се ръководи не от желания, а от факти; тогава познанието за фактите може да бъде използвано на практика. Ако действително се познава човекът, само тогава може да се окаже някаква помощ на училището.

В това и се състои разликата на науката, развивана в Гьотеанума, от всяка друга наука. Тук искаме да поддържаме науката на такова равнище, на което тя ще може да донесе полза не само на няколко човека, непосредствено принадлежащи към научното съсловие; тук бихме искали да направим науката общочовешко достояние, за да е от полза за човечеството и да работи за неговото развитие.

Съвременната наука практически работи само в областта на техниката и само понякога в други области, например в медицината, макар и не особено ефективно. А изучаването, например на теология или история – запитайте се сами: какво приложение в живота има всичко това? Теологът никога не използва своята наука в проповедите си; той е принуден да говори това, което хората искат да чуят от него. Или попитайте юриста, адвоката, съдията! Той изучава своя предмет, за да го на зубри и да вземе изпита. А след това го забравя колкото се може по-бързо, защото му се налага да съди по съвсем други закони. По отношение на живеещите хора това не може да се приложи. Накратко, имаме наука, която е изгубила връзка с практическия живот. А това е лошо.

Оттук също можете да видите, че сред хората действително възникват класи. Животът е такъв, че всичко съществу-

ващо в него трябва да се прилага. Следователно ако науката е такава, че не може да се използва, тази наука е безполезна, а хората, които се занимават с тази наука, също в известен смисъл са безполезна; ето така се появява класата на безполезна хора. Тук имате класови разлики.

В моя труд «Същност на социалния въпрос»⁴ се опитам да обоснова това, че класовите различия всъщност са обусловени от духовния живот. Но този, който говори истината, от всички страни го обявяват за фантазър. Обаче вие можете да се убедите, че тук става дума не за фантастика, а за истинско, действително познание, става дума за това как да се постави науката в служба на практиката, за да може тя действително да се намесва в живота. Тогава хората спокойно ще се отнасят и към смъртта.

Това, разбира се, е трудно за някои от вас, при това именно по причина, че школското възпитание не е такова, каквото трябва да бъде. Но постепенно ще разберете тези неща. Можете да бъдете уверени, че и други няма да разберат това правилно. Когато се наложи да имаш работа със съвременната наука с всичките и средновековни атрибути, виждаш какво представлява тя. Когато изнесох доклада в Оксфорд за науката, развивана в Гьотеанума, това много забележимо се отличаваше от всичко, за което обикновено се говори в Оксфорд. Това е съвсем друго течение и то ще бъде разбрано едва с времето.

Би ми се искало да разберете колко трудно е да се проникне във всичко това. Трудно е да се проникне, но това ще стане, това трябва да стане, тъй като иначе човечеството просто ще загине.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 13 септември 1922 г.

Господа! Нещата, които обсъждахме с вас на последното занятие, са толкова важни за разбирането на това, за което трябва да говорим по-нататък, че бих искал поне с няколко думи отново да ги поставя пред погледа ви. Видяхме, че човешкият мозък се състои основно от малки образувания, имащи звездообразна форма. Но лъчите на тези звезди се простират много далеч. Разклоненията на тези малки същества се преплитат едно с друго, оказват се втъкани едно с друго, така че мозъкът представлява своего рода тъкан, възникнала по описания от мен начин.

Малки същества, подобни на намиращите се в мозъка, има също и в кръвта; разликата между тях се състои в това, че мозъчните клетки – така се наричат тези малки образувания – не могат да живеят (през деня), а само през нощта, по време на сън те могат малко да живеят. Те не могат да реализират състояние на живот. Те не могат да се движат, защото са наблъскани една до друга като риби в консерва, те са скупчени. Но кръвните телца, белите кръвни телца, намиращи се в състава на червената кръв, могат да се движат. Те плуват навсякъде, из цялата кръв, движат се със своите израстъци; този техен живот малко се преустановява, малко замира само тогава, когато човек спи. Следователно сънят и бодърстването са свързани с горепосочената дейност или бездействие на мозъчните клетки и изобщо на нервните клетки, а също на тези клетки, които като бели кръвни телца плуват навсякъде в кръвта и циркулират вътре.

Вече ви разказах, че например при такъв орган, какъвто е черния дроб, може да се наблюдава как в течение на живота се изменя човешкото тяло. Казах ви на последното занятие, че ако при бебето черният дроб възприема по неправилен начин – има се предвид функцията на черния дроб като възприемащ

орган: черният дроб възприема храносмилателния процес и го регулира, – следователно ако възприемащата функция на черния дроб е нарушена и тя по неправилен начин реагира на процеса на храносмилане в младенческа възраст, следствията от това се откриват често едва в доста по-късен период от живота – както ви казах, към четиридесет и петата, петдесета година. В човешкия организъм много неща могат да се задържат (да преминават в латентно състояние). Следователно ако нарушенията в работата на черния дроб стават в младенческа възраст, те могат скрито да се задържат чак до четиридесет и пет-петдесетгодишна възраст. След това се откриват вътрешни уплътнявания, появяват се заболявания на черния дроб, които са свойствени на човека именно в напреднала възраст и които са следствие на нарушения, станали в най-ранния детски период.

Ето защо е най-добре от всичко детето да се храни с майчино мляко. Защото детето се появява на света от тялото на майката, нали така? Може да се разбере, че целият му организъм, цялото му тяло има родство с майката. Затова най-добрият начин то да се развива е, ако, появявайки се на света, не получава нищо друго освен това, което получава от родственото му тяло на майката.

Може да стане и така, че майчиното мляко да не е подходящо по своя състав. Човешкото мляко може да бъде например горчиво, може да бъде много солено. Тогава е необходимо да се прилага друго хранене, най-добре – мляко от друга жена.

Тук може да се постави въпросът: нима не може от самото начало да се храни детето с краве мляко?

Трябва да се каже така: в първоначалния период на детето храненето с краве мляко не е много благоприятно. Но не трябва обаче да мислим, че ще извършим страшен грях по отношение на човешкия организъм, ако храним детето с краве мляко, което е разредено по съответен начин и така нататък. Разбира се, млякото при различните същества е различно, но тези различия не са толкова силни, че да се откажем от използването на кравето мляко вместо майчиното мляко при хранене.

Подобен вид хранене се осъществява така, че на детето, което пие само мляко, не му се налага да дъвче. Вследствие от това някои органи на тялото функционират по-интензивно, отколкото в по-нататъшния период, когато по необходимост се използва твърда храна. Млякото има едно съществено свойство; то, бих могъл малко пресилено да кажа, е още живо, когато го получава детето. То почти е своеобразно течено жизнено начало, течен живот, който детето приема в себе си.

Знаете, че в червата става изключително важен за човешкия организъм процес, той е изключително важен. Това изключително важно нещо се състои в това, че всичко, което постъпва през стомаха в червата, трябва да се умъртвява; когато всичко това премине през стените на червата в лимфата и кръвта, то трябва да се оживи отново. Най-важно от необходимото за разбиране се състои в това, че човек първо трябва да умъртви приеманата храна, а след това отново да я оживи. Живеещото извън човека, бидейки прието от него като храна, не може непосредствено да се използва вътре в човешкото тяло. Приетото вътре човек трябва първо да умъртви със собствената си дейност, а след това отново да го оживи. Необходимо е да се знае поне това. Обикновената наука не знае това, тя също не знае, че човек има в себе си силата на живота. По същия начин, както има в себе си мускули, кости и нерви, той има в себе си оживяваща сила, той има в себе си жизнено тяло.

Както окото съзерцава външните неща, черният дроб съзерцава храносмилателната дейност като цяло, в хода на която нещо се умъртвява и отново се оживява, в хода на която умъртвеното се пробужда вътрешно за нов живот и постъпва в кръвта. Както на старини окото може да бъде поразено от катаракта, тоест от уплътняване и помътняване на това, което по-рано е било прозрачно, така и черният дроб може да бъде подложен на уплътняване. Уплътняването, цирозата на черния дроб е всъщност същото, което е катарактата на окото, пердето. Перде може да се образува и в черния дроб. Тогава в края на живота се появява заболяване на черния дроб. Това

означава, че черният дроб повече не съзерцава какво става вътре в човека. Това наистина е така: с помощта на очите вие съзерцавате външния свят, с помощта на ушите чувате какво звучи във външния свят, а с помощта на черния дроб едновременно съзерцавате собственото си храносмилане и това, което е включено в този храносмилателен процес. Черният дроб е вътрешен орган на сетивно възприятие, вътрешен сетивен орган. Само този, който е разбрал черния дроб като вътрешен сетивен орган, разбира и какво става в човека. Следователно черният дроб може да се сравни с окото. В някакъв смисъл човек вътре в себе си, в своя корем има своеобразна глава. Само че тази глава гледа не навън, а гледа навътре. Затова тя е това, посредством което човек работи вътре в себе си, той осъществява тази дейност, без да стига до съзнанието му.

Но детето усеща тази дейност. При детето всичко това става по различен начин. Детето все още малко гледа към външния свят, а ако гледа към него, още не го разпознава. Толкова повече то насочва вниманието си навътре, използвайки чувствата. Детето много фино усеща, ако в млякото се съдържа нещо чуждо, което трябва да бъде изхвърлено в червата и изведено навън. И ако с млякото нещо не е наред, черният дроб придобива предразположеност към заболявания, проявяващи се в най-късния период от живота.

Виждате ли, бихте могли да помислите и за това, че към окото, насочено към външния свят, има отношение също и мозъкът. Простото гледане на външния свят не би могло да бъде полезно за човека. Бихме могли да шарим с очи из външния свят, да зяпаме насам-натам, но не бихме могли да мислим за този външен свят. Той би бил своего рода панорама, пред която ние седим с празна глава. Ние мислим с помощта на мозъка. С помощта на нашия мозък ние мислим за това, което се намира навън, във външния свят.

Но, господа, ако черният дроб е своеобразно вътрешно око, което опипва храносмилателната дейност като цяло, черният дроб трябва да има и своего рода мозък, както го има

на разположение и окото. Виждате ли, черният дроб може да разглежда всичко, което става в стомаха, как хранителната кашообразна смес се смесва с пепсина. Когато хранителната кашообразна смес постъпва от стомаха в червата през така наречения пилор, черният дроб може да вижда как тази хранителна смес преминава в червата по-нататък, как червата все повече и повече отделят чрез стените си частите от тази хранителна смес, годни за употреба, как след това тези годни за употреба части преминават в лимфните съдове, а след това от тях проникват в кръвта. Но започвайки оттук, черният дроб вече нищо не може да направи. Колкото малко може да мисли окото, толкова малко и черният дроб може да прави нещо зад посочените граници. Тук към черния дроб трябва да се включи друг орган, както към окото се включва мозъкът.

И по същия начин, както имате черен дроб, постоянно наблюдаващ храносмилателната дейност, имате в себе си и още някаква мисловна дейност, за която в обикновения живот съвсем нищо не знаете. Тази мисловна дейност – за нея засега още не знаете, вие знаете само за органа, – тази мисловна дейност по същия начин допълва възприемащата, опипваща дейност на черния дроб, както мозъкът допълва с мисленето възприемащата дейност на очите; колкото и странно да ви се струва, посочената мисловна дейност се осъществява посредством бъбреците, посредством системата на бъбреците.

Системата на бъбреците, която съгласно обичайната представа служи само за отделяне на урина, съвсем не е толкова неблагоприятен орган, какъвто е прието да се смята; бъбреците, в обикновения случай служещи само за отделяне на течности, в съвкупност с черния дроб развиват известна вътрешна активност, вътрешно мислене. Бъбреците са тясно свързани и с мисленето на мозъка, така че при нарушения на мозъчната дейност се оказва нарушена и дейността на бъбреците. Да допуснем, че започнем да способваме за неправилната работа на мозъка при детето. Мозъкът работи неправилно, ако натискам детето прекалено много да учи – последния път вече ви

посочих това, – ако го караме прекалено много да работи за запомнянето, да работи с паметта, прекалено го караме да учи наизуст. Някои неща трябва да се научават наизуст, за да стане мозъкът по-подвижен; но ако караме детето да учи наизуст прекалено много неща, мозъкът се напруга така, че в него се развива прекомерна активност, предизвикваща уплътнявания в мозъка. Ако заставяме детето прекалено много да учи наизуст, това предизвиква уплътняване на мозъка. Но ако в мозъка се появяват уплътнявания, може да се окаже, че в течение на целия живот мозъкът ще работи неправилно. Той става прекалено твърд.

Но мозъкът е свързан с бъбреците. И благодарение на тази връзка между мозъка и бъбреците те в подобен случай също вече не работят по правилен начин. Човек е способен да понесе много; последствията се откриват едва по-късно: тялото като цяло започва да работи неправилно, получават се нарушения в работата на бъбреците, и в урината ще откриете захар, която собствено би трябвало да бъде преработена. Тялото отслабва прекалено, за да използва тази захар, тъй като работата на мозъка е нарушена. В урината се появява захар. Тялото не е в ред, човек страда от захарна болест.

Виждате ли, бих искал да ви стане съвсем ясно, че от интелектуална дейност, например от прекомерното учене наизуст, зависи какво ще стане с човека по-късно. Случвало ли ви се е да чуете, че от захарна болест често страдат и богатите хора? Те могат много добре да осигуряват своите деца в това, което касае материалната, физическата област, обаче не знаят, че трябва по подобен начин да се погрижат и за нормални училищни преподаватели, които няма да карат детето прекалено много да заучава наизуст. Те си мислят: това е работа на държавата, тук всичко е наред и няма какво да се тревожим. Детето учи много наизуст, а по-късно заболява от диабет, от захарна болест! Човек може да стане здрав не само с помощта на физическо изхранване, с помощта на това, което доставят на човека хранителните продукти. Трябва да се обръща вни-

мание и на това, как стои работата с неговото душевно начало. Тогава постепенно започва да се чувства, че и душевното начало е нещо важно, че не само тялото има значение за човека, че тялото даже може да бъде разрушено по вина на душата. Защото колкото и да не сме яли в детството си и по-късно това, което химиците изучават в своите лаборатории, тоест разни хранителни продукти, ако душевното начало не е в ред, ако на душевното не се отделя внимание, целият човешки организъм ще стигне до упадък. Благодарение на науката, но не на тази съвременна, чисто материалистична наука, а на истинската наука, постепенно може да се научим да вникваме в това, което съществува като човек още преди зачатията и продължава да съществува след смъртта, защото човек научава какво представлява душевното му начало. При разглеждане на подобни въпроси именно това трябва да се взема предвид.

Замислете се защо хората днес не искат нищо да знаят за това, което съм ви разказвал? Ако днес поискате да контактувате с така наречените образовани хора, те ще сметнат за проява на «необразованост», ако им говориш за черния дроб или даже за бъбреците. Това е проява на необобразованост. Защо такива неща се смятат за проява на «необразованост»?

Виждате ли, древните евреи в периода на еврейската древност – защото Стария Завет сме получили от евреите, – древните евреи още не са разглеждали разговора за бъбреците като признак за страшна необобразованост. Евреи не биха казали например, ако човек през нощта са го мъчили сънища, че се мъчи душата, и потвърждение може да се намери в Стария Завет, обаче съвременните евреи са толкова образовани, че сега, намирайки се в прилично общество, не се позовават на това, което се съдържа в Стария Завет, макар и той да говори за това, – и така, ако на човек през нощта му се е присънил лош сън, древните евреи не биха казали: «душата ми се е мъчила». Да, господа, това лесно може да се каже, ако нямаш никаква представа за душата; тогава душата е не повече от дума, тоест нищо. Но в Стария Завет се казва, и се казва в съответствие

с тази мъдрост, която някога е притежавало човечеството, за случай, когато на човек през нощта му се е присънил лош сън: него са го мъчили бъбреците. До това, което се е осъзнавало в Стария Завет, се идва благодарение на сегашната антропософия, на новото научно знание: човек сънува лош сън, тъй като функцията на бъбреците му е нарушена.

След това настъпило средновековието и в периода на средновековието постоянно се е появявало това, което е актуално и досега. В средните векове е имало тенденция само да се хвали всичко, което не е можело да се възприеме, което по един или друг начин се е намирало извън света. На хората се позволявало тогава да оставят само главата непокрита; всичко останало е трябвало да се прикрива. Ние също сме да говорим само за това, което е неприкрито. Впрочем именно в образования свят някои дами се разхождат днес едва прикрити – така че даже за оставеното без покривало още дълго време едва ли някой ще посмее да говори. Във всеки случай това, което се е намирало вътре в човека, е било забранена тема за тази своеобразна форма на християнството, която е била свойствена на средновековието – в Англия това малко по-късно са го нарекли пуританство. На чисто материалната, основана на сетивното възприятие наука, също не ѝ се позволява да говори за това. Духовното е такава безсмислица, за която няма какво да се говори. Затова постепенно духът като единно цяло е бил изгубен. И не е толкова лесно да го уловиш, ако се говори само за този дух, който е в главата. Обаче ако се лови не само в главата, а в цялото човешко тяло, тогава е възможно да се улови.

Именно бъбреците добавят мисловна дейност към възприемащата дейност на черния дроб. Черният дроб гледа, а бъбреците мислят; те също могат да мислят за дейността на сърцето и за всичко това, което не може да разгледа черният дроб. Черният дроб наблюдава всички процеси на храносмилане, как хранителните сокове преминават в кръвта. Но след това, когато хранителните сокове започват да кръжат из кръвта, за това трябва да се мисли. И това осъществяват бъбреците.

Така че фактически човек има в себе си нещо като втори човек.

Но господа, вие, естествено, не сте длъжни да вярвате в това, че тези бъбреци, които извличате от мъртвото тяло и поставяте на масата за дисекции – или, ако това са телешки бъбреци, даже ги ядете: много удобно е да ги разгледате преди да ги сварите и изядете, – че това парче месо, притежаващо свойствата, за които говори анатомът, че това парче месо мисли! Месото, естествено, не мисли, мисли това, което присъства вътре в бъбреците и принадлежи на душевното начало. Затова работата тук стои така, както ви казах за това последния път: веществото, намиращо се в бъбрека в детска възраст, напълно се заменя в течение на седем-осем години. Там вътре се намира друго вещество. По същия начин, както нокътят на пръста ви в течение на седем-осем години не остава един и същ, а през цялото време отрязвате предната му част, така и от бъбреците, и от черния дроб се отделя всичко, което го е имало там и отново се създава от вас.

Тук трябва да попитате: ако тук съвсем няма от веществото, което се е намирало в бъбреците и в черния дроб преди седем години, и въпреки това, десетилетия по-късно черният дроб може да заболее от това, че в младенческа възраст нещо в него е било повредено, това показва някаква дейност, която остава невидима. Защото веществото не е способно да възпроизвежда себе си. Животът се възпроизвежда от младенческа възраст до четиридесет и пет години. Веществото не може да заболее – то се отделя, – обаче се възпроизвежда тази невидима дейност, която се намира вътре и която протича в човека в продължение на целия му живот. И така, виждате, че човешкото тяло е сложен, изключително сложен организъм.

Иска ми се да ви кажа и нещо друго. Казвал съм ви: древните евреи още са знаели нещо за това, че дейността на бъбреците е надарена също и с функцията на смътното, на сумрачното мислене, което се проявява в сънищата през нощта. През нощта нашите представи отсъстват; и тогава ние възприемаме това, как мислят бъбреците. През деня главата е пълна с ми-

сли, които идват отвън. При едновременно присъствие на силна светлина и слабата светлина на свещ ние виждаме силната светлина, а намиращата се редом слаба светлина на свещта сякаш изчезва; така е и при човека, когато той е буден: главата му е запълнена с представи, идващи от външния свят, докато дейността на бъбреците долу е като малката светлинка; той не я възприема. Ако главата престане да мисли, тогава той възприема това, което мислят бъбреците и вижда черният дроб вътре в него, той възприема това като сън. Затова сънищата изглеждат именно така, както понякога ги виждаме.

Представете си, че в червата нещо не е в ред; черният дроб вижда това. През деня човек не му обръща внимание, защото му пречи наличието на по-силни представи. Но през нощта, при заспиване или при пробуждане той обръща внимание на това как черният дроб възприема нарушението в дейността на червата, неговото повредено битие. Обаче черният дроб не е така хитър и бъбреците не са така хитри и ловки като човешката глава. И понеже не са така досетливи и ловки, те не могат да заявят направо: тук работата е в червата, които аз виждам. Те създават образ и човек вижда сън, вместо да вижда реалността. Ако черният дроб виждаше тази реалност, той би видял, че червата горят. Но той не вижда действителността и създава образ, съответстващ на тази действителност, като при това се виждат мърдащи змии. Ако човек сънува виещи се змии, което става сравнително често, това значи, че черният дроб вижда червата и затова той му ги представя във вид на змии. Понякога главата постъпва по същия начин, както черният дроб и бъбреците. Ако човек види близо до себе си например усукана съчка, и това става в местност, където може да има змии, главата може да приеме тази усукана съчка от дърво за змия, ако тя е на пет крачки напред. По подобен начин вътрешното зрение и мисленето на черния дроб и бъбреците интерпретират чревните нарушения в образа на змии.

Понякога сънувате печка, която много силно грее. Събуждате се и усещате сърцебиене. Какво е станало? Тук бъ-

бреците размишляват по повод на силното сърцебиене, но те мислят за това така, сякаш е разпалена печка, и вие сънувате печката в действие. Това е, което мислят бърбреците за работата на вашето сърце.

Следователно тук вътре, в корема на човека – и нека го смятат за проява на необразованост, ако се говори за това, – тук вътре седи душевно същество. Тази душа представлява малка мишчица, която е пропълзляла в човешкото тяло и седи там вътре. Хората в изминалите столетия са се занимавали с размишления по темата: къде се намира седалището на душата, нали така? Но за душата изобщо вече нищо не се знае, иначе нямаше да се пита: къде е седалището на душата? Тя еднакво се намира и в мекото на ухото, и в палеца на крака, но душата се нуждае от органи, с помощта на които тя мисли, представя си и създава образи. Добре познатата ви дейност тя извършва с помощта на главата, а действайки по способа, който ви описах, когато се съзерцава вътрешното, тя използва черния дроб и бърбреците. Може да се види навсякъде как душата в човешко тяло проявява активност. И това трябва да се види.

С това се занимава науката, която не просто разпарчатовсва мъртвото човешко тяло, лежащо на масата за дисекции, извличайки оттам органи и разглеждайки ги по материален начин. С това се занимава този, който действително активизира целия свой вътрешен душевен живот както в мисленето, така и във всичко останало, той го прави по-активен, отколкото биха искали хората, задоволяващи се само с едното разглеждане. Естествено, така е по-удобно: да се разреже човешкото тяло, да се изкара оттам черният дроб и след това да се запише какво се открива при това. Тогава не се налага да се пренапрягат умствените способности. За това човек има очи и е нужно да приложи съвсем малко мисли, за да реже черния дроб по всички направления, да направи малък срез, да го сложи под микроскоп и така нататък. Това е лесна наука. Но почти цялата наука днес е такава лесна наука. Трябва в много по-голяма степен да се активизира вътрешното мислене, трябва първо да се

разделим с мисълта за това, че е достатъчно само да поставим човека на патологоанатомичната маса, да изрежем органите му и да ги опишем, за да успеем да получим достоверни сведения за човека. Защото, отваряйки черния дроб на петдесетгодишна жена или на петдесетгодишен мъж и разглеждайки го, не се знае какво е ставало в най-ранната детска възраст. Необходима е именно цялостна наука. Именно към това трябва да се стреми истинската наука. В това е и стремежът на антропософията – да има истинска наука. И тази истинска, действена наука довежда не само до телесното, тя довежда, както ви показах, до душевното и духовното.

Последния път ви казах: в черния дроб работата стои така, че «сините», тъмните кръвоносни съдове – тоест съдовете, в които тече не червена (оキシлена, или т.н. артериална – бел. пр.) кръв, а тъмна (неоキシлена, или т.н. венозна – бел. пр.), кръв, носеща в себе си въглена киселина, – че такива особени кръвоносни съдове влизат в черния дроб. При всички останали органи това не става (това е вярно само относно големия кръг на кръвообращение; в малкия кръг на кръвообращение, както е известно, тъмната, венозна кръв постъпва от сърцето през артериите на белодробния ствол в десния и ляв бял дроб, където става окисляването и отделянето на въглената киселина, разпадаща се на вода и въглероден двуокис. Окислената, алена, «артериална» кръв отново се подава в сърцето през вените и оттам се насочва в артериите на големия кръг на кръвообращение – бел. пр.). Черният дроб в това се различава от другите органи. Той приема тъмната съвсем неоキシлена кръв и ѝ дава възможност да се разпространи вътре в него.

Това е нещо изключително значително и важно. Ако си представим черния дроб, разбира се, в него също влизат обичайните артерии, съдовете на алената кръв. А съдовете, носещи синята кръв, вените, излизат от него. Но освен тях в черния дроб влиза един особен съд, носещ тъмна неоキシлена кръв, една вена – порталната вена (*vena portae*), тя носи кръв, наситена с въглена киселина. Черният дроб приема този съд в себе

си, като той няма изход; по такъв начин, през този съд в черния дроб постъпва тъмна неокислена кръв.

Да, разбира се, когато изреже черния дроб, обикновената наука вижда тази така наречена портална вена, но не размишлява над това по-нататък. Обаче този, който може да стигне до истинската наука, търси сравнения.

В човешкото тяло има още един орган, който притежава подобни свойства. Това са очите. Макар в очите това да е изразено много незначително, въпреки това при очите не цялата кръв, не цялата тъмна, неокислена кръв, постъпваща тях, заминава обратно. Едни съдове, входящите, носят алена кръв, изходящите съдове носят тъмна, синкава кръв. Но не цялата тъмна неокислена кръв, която се намира в окото, излиза назад; тя се подразделя така, както в черния дроб. Само че в черния дроб това се проявява по-силно, а в окото много слабо. Нима това не доказва, че все пак имам право да правя сравнение между черния дроб и окото? Човек има право да посочва всичко, което се намира в човешкия организъм. Така стигаме до това, че черният дроб е вътрешното око.

Обаче окото е насочено навън. То гледа навън и използва при това тъмната неокислена кръв, която получава, за да съзерцава навън. Черният дроб я използва вътре. Затова той дава възможност на тази тъмна кръв да изчезне вътре в себе си и я използва иначе. Само понякога окото проявява тенденция малко да използва своите съдове с тъмна кръв. Това става в случай, че човек е опечален, ако той плаче: тогава горчивият на вкус слъзен сок изтича от очите, от слъзните жлези. Това става от незначителното количество тъмна кръв, която остава в окото. Ако човек е огорчен и особено силно преживява, слъзите се появяват като вид отделяне.

А в черния дроб аналогична история става постоянно! Черният дроб постоянно е огорчен, както може да бъде огорчен човек, който наблюдава отвътре живеещ на Земята организъм; този организъм е предназначен да бъде в най-добро състояние, но изглежда далеч по не най-добрия начин. Затова

и черният дроб е опечален през цялото време. Затова той през цялото време отделя горчиво вещество, жлъчка. Така че, както отделянето на сълзи е функция на очите, така отделянето на жлъчка е функция на черния дроб, служеща на целия организъм. Само че сълзите се изливат навън и още щом се проляят от очите, те изчезват, а жлъчката не изчезва в целия организъм на човека, защото черният дроб гледа не навън, а гледа навътре. Тук погледът се връща назад и се появяват отделяния, които могат да се сравнят с отделянето на сълзи.

Но, господа, ако това, което ви казвам, е истина, тогава то трябва да има потвърждение още и в някоя друга област. Необходимо е да се покаже, че земните същества, които повече живеят във вътрешното, в по-голяма степен реализират вътрешна мисловна дейност: трябва да се покаже, че животните мислят не по-малко от човека, а даже повече. С главата си те мислят по-малко от човека, тъй като мозъкът им е несъвършен. Но затова при тях голяма роля би трябвало да играе животът на черния дроб и бъбреците, те би трябвало повече да гледат вътре с помощта на черния дроб и повече да мислят вътрешно с помощта на бъбреците. Това го има при животните. И за това има едно външно потвърждение. Нашите човешки очи са устроени по такъв начин, че тъмната неокислена кръв постъпва в тях в много незначително количество, тя е толкова малко, че съвременната наука даже не говори за това. По-рано науката е говорила за това. Но при животните, които живеят повече във вътрешното, очите не само виждат; при тях очите още и мислят.

Ако можем да кажем, че очите са своеобразен черен дроб, може да се каже и това, че при животните очите в по-голяма степен са подобни на черния дроб, отколкото при човека. В човека окото е станало по-съвършено, то по-малко прилича на черния дроб. Самото око открива това. При животното може да се проследи, че съдържимото на окото при него не е такова, както при човека. При човека има стъкловидно воднисто тяло, след това леща и отново стъкловидно воднисто тяло – докато

при някои животни кръвоносните съдове влизат в окото и образуват в него ето такова тяло (виж рис.11).

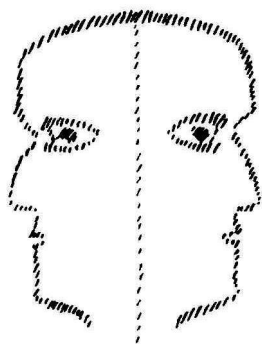
(рис. 11)

Кръвоносните съдове минават непосредствено до това стъкловидно тяло и образуват тук вътре ето такова тяло, което се нарича ветрило, очно ветрило. При тези животни... (пропуск в стенограмата). Защо? Защото при тези животни окото в по-голяма степен прилича на черния дроб. И по същия начин, както порталната вена влиза в черния дроб, така и това ветрило влиза в окото. Затова при животните работата стои така: ако животното гледа нещо, окото мисли; при човека окото само гледа, а човек мисли посредством мозъка. При животното мозъкът е малък и несъвършен. То не мисли толкова много с помощта на мозъка, а развива мислене вътре в очите и може да мисли с помощта на очите, защото то има този сърповиден израстък, защото то може да използва намиращата се вътре в очите отработена кръв, кръв, наситена с въглена киселина.

Ще ви кажа нещо, което не трябва да ви изненадва. Нали няма да предположите, че на орела, реещ се високо във въздуха и имащ дяволски малък мозък, би се удало да вземе изключително хитрото и удачно решение да се спусне именно там, където седи агънцето! Ако орелът използваше мозъка си, той би умрял от глад. Обаче при орела мисленето се намира вече в самото око, което е само продължение на бъбречното мислене, и благодарение на това той се решава стремително да падне долу и да хване агънцето. Орелът никога не си казва: там долу

има агънце и сега трябва да заема изходна позиция, сега ще се спусна долу по правата и ще се сблъскам с агънцето – подобни разсъждения извършва мозъкът. Ако човек би бил там горе, той би почнал да размишлява по такъв начин; само че не би могъл да осъществи своето намерение. Но при орела вече самото око мисли. Тук душата се намира вътре в очите. Окото не става съзнателно, но все пак мисли.

Виждате ли, казвал съм ви, че древният евреин, разбиращ своя Стар Завет, е знаел какво означава: Бог през нощта те мъчи чрез твоите бъбреци. Същият този Стар Завет е изразил реалността на това, което се е явило на душата като сън. Бог през нощта те мъчи чрез твоите бъбреци, така говори Стариият Завет, а той знае: този човек не само гледа през своите очи външния свят, този човек чрез своя бъбрек промисля, а чрез своя черен дроб преглежда това, което се намира вътре. Древните римляни също още са съзнавали това. Те са осъзнавали, че всъщност има двама човека: един, който гледа през очите, и друг, в корема, който има черен дроб и който оглежда своите собствени вътрешности. Във всеки случай за черния дроб би могло афористично да се изразим – това, апропо, може да се проследи по разположението на всички съдове с неокислена кръв, – би могло да се изкажем така: той гледа назад. Затова става така, че човек възприема вътре в себе си много малко; толкова малко, колкото можете да възприемете това, което се намира зад вас, също толкова малко може да възприеме и черният дроб, осъзнавайки това, което вижда. Древните римляни са разбирали това. Само че те са го изразявали в такава форма, че веднага не можем да го разберем. Те са си представяли това така: тук, отпред, човек има глава, и в долната част на тялото той също има глава, само че тази глава е неясна и гледа назад. Тогава те събирали тези две глави заедно и се получавало ето такова нещо (виж рис.); една глава с две лица, едното от които гледа назад, а другото гледа напред. Такива скулптурни изображения се срещат и в настояще време, ако сме в Италия. Тях ги наричат глава на Янус.

(рис. 12)

Виждате ли, пътешествениците, които имат пари, странстват из Италия със своя Бедекер⁵, разглеждат тези глави на Янус, поглеждат в справочника на Бедекер – но там нищо разумно за това няма. Налага се въпросът: какво е заставяло римляните да изобразяват такава глава? Те съвсем не са били толкова глупави, за да вярват, че някъде, отвъд морето има на Земята хора с две глави. Обаче примерно така трябва да мисли пътешественикът, който не може да повярва на своите очи, виждайки, че римляните са изобразявали глава с две лица, едното отзад, другото отпред, нали така?

Да, римляните, благодарение на определено природно мислене, още са знаели нещо за това, което цялото по-късно човечество вече не е знаело, и към което ние сега стигаме самостоятелно, независимо от тях. Сега ще можем да се убедим в това, че римляните не са били глупави, защото те са били много умни! Главата на Янус се нарича янер, януари. Защо те са я съпоставяли именно с това време, когато започва годината? Това също е особена тайна.

Ако е дошъл моментът, господа, да се види как душата работи не само в главата, но и в черния дроб, и в бъбреците, може да се проследи също и по какъв начин се изменя тази дейност в течение на годината. През топлото време на годината, през лятото, работата стои така, че черният дроб работи изключително малко. Тогава черният дроб и бъбреците пребивават повече в състояние на своего рода душевна сънна дейност,

те само изпълняват своите външни телесни функции, защото човек тогава повече се отдава на топлината на външния свят. Вътре в себе си той в по-голяма степен придобива състояние на покой, там всичко се умирява.

Цялата храносмилателна система към средата на лятото става по-спокойна, отколкото през зимата, докато през зимата тази храносмилателна система започва да става твърде душевно-духовна. И когато наближи Рождество, когато настъпва новогодишното време, когато започва януари, душевната дейност вътре в черния дроб и бъбреците става най-силна.

Това римляните също са знаели. Ето защо те и са наричали този двулик човек човека-Янус, човека-януари. Ако човек отново самостоятелно стигне до търсене на разумното начало в това, което е изложено пред него, той не трябва да се ограничава с това, просто да зяпа тези неща, той трябва да се стреми отново да ги разбере. Понякога му се налага и просто да зяпа, но поради това съвременната наука е станала безсилна. Виждате ли, антропософията съвсем не е непрактична. Тя може да обясни не само всичко, което се отнася до човека, но и това, което се отнася до историята; тя може например да обясни, защо римляните са изобразявали тази глава на Янус! Говоря ви това не заради тщеславие, но всъщност Бедекер би следвало да вземе при себе си на работа антропософ, за да могат хората да разбират света; в противен случай те ще пътешестват по света в сънно състояние и само ще зяпат всичко, което е недостъпно за разбирането им.

Да, господа, отгук можете да видите действителната сериозност на това, когато се казва, че за достигането на душевното начало трябва да се изхожда от телесното. За това душевно начало ще си говорим по-нататък в идната събота. Можете да обмислите въпроси, които бихте искали да зададете. И нека за вас да стане очевидно, че действително не е шега, когато на основата на телесното искаме да познаем душевното начало; това е наука, при това много сериозна.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 16 септември 1922 г.

За да получите по-пълна картина, господа, ми се иска по-точно да разгледаме какво става в човешкото тяло всеки ден при определени процеси. Защото да се разберат висшите процеси може само ако истински познаваме някои нисши процеси. Ето защо днес искам още един път да разгледаме процеса на храносмилане като цяло както от физическата му, материална страна, така и от душевната му страна.

Ние се храним: когато ядем, преди всичко приемаме в устната кухина хранителни продукти. Ние употребяваме твърди и течни хранителни продукти; газообразните хранителни продукти приемаме в себе си с помощта на дишането, чрез белите дробове. И така, ние употребяваме твърди и течни хранителни продукти. Но в нашето тяло ние можем да използваме само течното. Ето защо твърдото още в устата трябва да премине в течна форма. Отначало това се осъществява в устата. Но в областта на устата и небцето това може да стане само благодарение на разположените по цялото небе и изобщо в цялата устна кухина малки органи, така наречените жлези, и тези жлези постоянно отделят слюнка.

Следователно трябва да си представите, че тук, например от тази страна на езика, се намират такива малки жлези. Това са малки образувания, те са устроени така, че ако по-точно ги разгледаш под микроскоп, изглеждат като малки гроздчета: по такъв начин те са съставени от клетки. Това са жлези, които източват слюнка. Слюнката разтваря хранителните продукти и ги просмуква.

Хранителните продукти трябва да се просмучат от слюнка в устата, в противен случай ще се окажат непригодни за човешкия организъм.

И така, тук се развива един род дейност – това е дейността по просмукване със слюнка, омокрянето на хранителните

продукти със слюнка – и тази дейност ние я улавяме на вкус. Посредством вкусовото сетиво ние усещаме вкуса на хранителните продукти по време на омокрянето им със слюнка. Така, както възприемаме цветовете с помощта на очите, с помощта на вкусовото сетиво ние възприемаме вкуса на храната.

Следователно можем да кажем: в устата храната се просмуква със слюнка и ние усещаме вкуса ѝ. Заедно с вкуса ние също осъзнаваме храната. А благодарение на омокрянето със слюнка тя стига до състояние, в което може да бъде усвоена в цялото останало тяло. Обаче в слюнката, намираща се в устата, трябва също да се съдържа определено вещество, иначе хранителните продукти няма да бъдат подготвени по надлежния начин за използване в стомаха. В слюнката трябва да се съдържа определено вещество. Това вещество действително се съдържа в нея и то се нарича птиалин. Този птиалин е веществото, което прави първичната обработка на хранителния продукт, за да стане той пригоден за стомаха.

След това храната, омокрена от слюнката и обработена от птиалина, преминавайки през глътката и хранопровода, попада в стомаха. В стомаха тя трябва да бъде подложена на по-нататъшна преработка. За това в стомаха трябва да се намира друго вещество. То трябва да се изработи и отдели в стомаха. Както в устата се изработва слюнката с птиалина, в стомаха също се изработва своего рода слюнка. Само че в тази стомашна «слюнка» се съдържа друго вещество. То още един път просмуква храната в стомаха. Можем да кажем: в стомаха вместо птиалин има пепсин.

Виждате ли, при възрастния човек, а също и при детето, достигнало седем години, в стомаха повече не се проявява вкусовото усещане. Но бебето усеща вкуса на храната в стомаха по същия начин, както възрастният усеща вкуса на храната в устата. Ако се иска задълбочено да се изследва човекът, трябва да може да се уподобява душевното начало при бебето. Възрастният човек получава представа за вкуса в стомаха в краен случай, когато стомахът вече отчасти е разрушен и про-

цесът вместо да протича долу в стомаха, се издига нагоре. Тогава човек получава представа за това, че ставащото в стомаха има вкус. Предполагам, че някои от вас вече са имали този опит, когато съдържимото от стомаха се връща назад, нагоре в устата: какъв неприятен вкус има тогава всичко това, или поне голяма част от това, което човек е изял. Усетили вкуса на това, което се връща обратно от стомаха, вие, разбира се, няма да смятате, че то е много вкусно. Никой не би почнал да яде нещо, което на вкус е като повърнатото от стомаха. Обаче вкусът, свойствен на тази хранителна каша, на повърнатото, трябва въпреки това да се образува. Той се образува в стомаха. В устата храната се просмуква само с птиалин, нали така? В стомаха тя се просмуква с пепсин. Като следствие от това е изменението на вкуса ѝ. Така изобщо стои работата с вкуса.

Да допуснем, че вие сте много чувствителни и пиете вода; в общия случай водата, ако не е много развалена, няма лош вкус. Но ако вие – разбира се, трябва да сте достатъчно чувствителни – разтопите захар на езика и така подгответе езика, може да ви се стори, че водата е кисела на вкус. Такова е свойството на вкуса. Във вида, в който е известен на възрастния човек, той възниква не в устата, а в стомаха. Детето чувства това, макар, разбира се, още и да не мисли за това; затова то познава вкуса не така, както възрастният човек познава възникващия в устата вкус. Затова детето трябва да получава такива хранителни продукти, които даже вътре в стомаха не биха имали прекалено лош вкус. А такъв продукт е майчиното мляко или млякото изобщо по причина, че то не придобива в стомаха прекалено лош вкус, защото детето има родство с млякото. То самото се е родило от това тяло, което може да произвежда мляко. Следователно детето чувства своето родство с млякото. Затова млякото не предизвиква в него лошо вкусово усещане. Обаче ако детето твърде рано получава други хранителни средства, те му се струват противни. При възрастния това не става, тъй като неговото вкусово чувство е загрубяло. Но на детето това му се струва противно, тъй като то

не изпитва родство с тези постъпващи отвън продукти.

Виждале, че от стомаха, след като храната се е просмукала в него с пепсин, тя влиза в червата, в тънките черва, в дебелото черво и така нататък.

Мога да напиша тук думите «стомах» – «детско усещане на вкуса» (виж схемата).

Ако хранителната каша просто се разпространяваше тук и с нея не ставаше нищо друго, тя щеше да се превръща в стомаха в твърда, камениста маса и би могла да доведе човека до гибел. Но с тази хранителна каша става нещо друго.

схема 1

Уста	Вкус	Птиалин
Стомах	Детско усещане на вкуса	Пепсин
Задстомашна жлеза	Усещане на черния дроб	Трипсин
Черен дроб		Жлъчка

Това, което става тук, се осъществява преди всичко пак с помощта на жлезите. В устата имаме жлези, в стомаха – жлези; сега имаме работа с голямата жлеза зад стомаха. Следователно ако тук се намира стомахът, зад стомаха, ако човек гледа отпред, се намира доста голяма жлеза, а пред тази жлеза е разположен стомахът. И така, тази жлеза се намира зад стомаха. Тази жлеза, която се нарича задстомашна (панкреас – бел. пр.), също отделя своего рода слюнка, и тези отделяния през тънък канал постъпват в червата. Така че в червата храната за трети път се просмуква със своего рода слюнка. И веществото, което се отделя от тази задстомашна жлеза, претърпява в човека по нататъшни изменения. Отначало задстомашната жлеза отделя това вещество. То е почти същото като пепсина в стомаха. Но след това, по пътя към червата то се видоизменя. То става по-разяждащо. Храната сега трябва да бъде обхваната от нещо

по-разяждащо, по-агресивно, отколкото преди. И този по-разяждащ вид слюнообразно вещество, отделяно от задстомашната жлеза, се нарича трипсин. Така че като трето имаме задстомашната жлеза. Тук се отделя трипсин, във всеки случай се отделя това, което в червата се превръща в разяждащия сок на трипсина. По такъв начин храната за трети път се просмукува от слюноподобно вещество. И всеки път с нея става нещо ново.

Ставащото вече не може да бъде възприето от съзнанието на човека в главата – както ви казах за това последния път, – но това, което възниква от хранителната каша, сега се възприема, чувства се или се усеща като вкус от черния дроб и се осмисля от бърбреците. Следователно всичко, което става тук, в стомаха, се осмисля от бърбреците и се възприема от черния дроб. При това следователно душевното начало има своето местопребиваване в бърбреците и в черния дроб и то възприема по същия начин, както човек възприема с помощта на главата. Само че той нищо не знае за това. В най-добрия случай той сънува сънища – разказвах ви за това последния път, – тогава всичко ставащо стига до съзнанието му в образна форма. Змиеобразното придвижване на хранителната каша по червата и постоянното ѝ смесване с трипсина предизвиква възбуда и човек я възприема в съня си като змия. Така че това, което човек възприема тук, е реализация на по-неясно, по-неотчетливо съзнание.

И така, черният дроб възприема всички тези събития с птиалина, пепсина и трипсина. Аз трябва да ги наричам именно така; науката, за съжаление, дава на тези неща такива отвратителни наименования, но ако някой, който не проявява особени симпатии към тази наука, би поискал да внесе яснота в този предмет, ако някой би поискал да даде на тези неща други наименования, всичко в науката би могло да се обърне с главата надолу; това би могло да се направи, но за да не се обърка всичко в науката, това не се прави и се използват старите наименования – птиалин, пепсин, трипсин. Следователно

работата стои така, че храната за трети път се просмуква от слюнообразно вещество. При това в основата стои усещането на черния дроб (виж схемата).

Що за чувство е това на черния дроб, господа, ще ви стане ясно, ако си спомните какво става – ако вече сте имали такъв опит, – когато човек поднесе към носа си достатъчно лют лук. Появяват се сълзи, нали така? Ако поднесете към носа си хрян, също се появяват сълзи. Защо става така? Това става, защото хрянът или лукът оказват въздействие на слъзната жлеза и слъзната жлеза отделя горчиви сълзи. Вижте, господа, така, както лукът или хрянът, действа и тази движеща се по червата хранителна каша, и черният дроб отделя жлъчка, както очите отделят сълзи. Лукът трябва да бъде възприет, за да предизвика сълзи; той трябва да бъде почувстван. Така и черният дроб чувства тази хранителна каша и отделя жлъчка, която се добавя към последната. Това е четвърто.

След като на хранителната каша устата е въздействала посредством птиалина, стомахът – посредством пепсина, панкреасът – посредством трипсина, към тази хранителна каша се добавя и жлъчка от черния дроб. И едва тогава се осъществява мисленето посредством бъбреците.

Едва когато хранителната каша е така подготвена, когато тя четири пъти е просмукана от слюнообразни вещества, чак тогава тя постъпва през стените на червата в лимфните съдове, а оттам в кръвта. Следователно можем да кажем: в човешкото тяло се осъществява изключително сложен жизнен процес. Започвайки от устата и завършвайки с прехода в кръвта на хранителната каша, последната непрекъснато се изменя, за да може по правилен начин да бъде преработена не само в стомаха, но и в цялото човешко тяло.

Но сега тя отново е подложена на въздействие от друг вид. Ако самите вие – само си представете това, господа, – ако самите вие се намирахте в химическа лаборатория и сте при това най-умни професори, да трябва да направите всичко описано – няма да успеете; би трябвало първо да съдвечете цялата

тази храна и да я просмучете със слюнката, намираща се в устата, след това да я просмучете със слюнообразните отделения на стомаха, след това – със слюнообразните отделения на червата и накрая – с жлъчка! Всичко това става вътре, вие го правите всеки ден. Но ако поискате да го направите в лаборатория, няма да стане. Човек притежава разсъдък, но това, което по разумен начин се извършва в корема му, се осъществява с много по-голяма степен на разумност, отколкото тази, която притежават хората на Земята. Това, което става тук, представлява изключително мъдър, изключително разумен процес. Засега човек не е в състояние да го имитира.

Но ще се отнасяте към този процес с още по-голямо уважение, ако ви го опиша с подробности. Какво яде човек? Човек яде растителни вещества, вещества от животински произход, минерални вещества; благодарение на това в устата му, в стомаха и червата постъпват най-различни вещества, които трябва да бъдат преобразувани, които трябва да бъдат изменени посредством омокрянето им със слюнообразни ферменти.

Представете си, че ядете картофи. От какво се състои картофът? Картофът основно се състои от това, което е известно като нишесте. На вас също ви е известно, че нишестето се приготвя от картофи. Следователно, когато ядете картофи, вие ядете всъщност нишесте. И така, това е първото, което ядете. Ние ядем нишесте. Има много продукти, съдържащи нишесте. Картофите почти изцяло се състоят от нишесте, само че нишестето е просмукано от някои течности, например вода. Благодарение на това картофът изглежда такъв, какъвто е; освен това той е жив, а не мъртъв. Вие ядете живо нишесте, живи картофи. Но след това, както съм ви казвал, трябва да бъдат умъртвени. И така, това е чисто нишесте. В растенията масово се съдържа нишесте, това, което ядете от растителното царство, винаги съдържа нишесте.

Какво още ядете? Това, което вземате от растителното или животинско царство, съдържа белтъчини. Белтъчини ядете и от обикновеното кокоше яйце; използвате ги така, както

са, само малко ги умъртвявате. Но вие ядете белтъчини, влизащи в състава на месото или в състава на растенията. И така, второто – това са белтъчините и веществата, съдържащи белтъчини.

И третото, което ядете и което се отличава както от нишестето, така и от белтъчините – това са мазнините. Мазнините са различно от нишестето и белтъчините вещество. В растенията мазнините са по-малко, отколкото в животните. Има така наречени растителни мазнини. На човека са необходими мазнини или от растителното, или от животинското царство, ако иска нормално да се храни. И така, мазнините са третото, което човек използва като хранителен продукт.

Четвъртото са солите. Човек винаги трябва да приема такава храна, която природно съдържа достатъчно соли, или поне известно количество, или, както знаете, хората слагат на масата солница, взимат оттам сол с пръсти, или с малка рогова лъжичка, или на края на ножа и поръсват супата и другите продукти. Всичко това се изяжда. Това ни е необходимо. Това е четвъртото, което ядем; тук трябва да напиша думата «соли», тъй като ядем различни соли.

Всичко това постъпва в червата и в червата се изменя.

Какво се появява от всичко това, господа? Благодарение на това, че храната добре се подготвя посредством слюнката в устата и слюнообразните секрети на стомаха, тя може в червата за трети път да се подложи на обработка от слюнообразно вещество и тогава тя не се втвърдява, а се изменя и става друга.

схема 2

НИШЕСТЕ – ЗАХАР
БЕЛТЪЧНИ – ТЕЧЕН БЕЛТЪК
МАЗНИНИ – ГЛИЦЕРИН, КИСЕЛИНА
СОЛИ – СОЛИ

В какво се превръща нишестето? Нишестето става захар. Следователно, ако ядете нишесте, в стомаха се получава захар.

Ние не се нуждаем от захар – ако искаме да я имаме в себе си, а не я ядем – по простата причина, че сами си я произвеждаме. Но при човека е така, че той не всичко може да произведе, макар човешката природа да е способна на много. Тя произвежда прекалено малко захар, при някои хора даже съвсем малко. Тогава е необходимо по особен начин да се добави захар в храната или да се добави това, от което тя може да бъде изготвена в червата, което, в случай, че жизнените процеси са в норма, червата правят сами. Червата правят от нишестето захар. Това е своего рода голямо изкуство.

Още нещо: знаете, че хора със слаби стомаси е по-добре да ядат яйцата рохки, отколкото съвсем сварени. Знаете още, че ако яйцето замирише, за нищо не става. Белтъкът е добро хранително средство, но ако го пренесем в живо състояние в червата си, този белтък в нас също ще почне отвратително да мирише и ще стане непригоден за използване. Ние не можем да използваме в червата си белтъка във вида, в който се намира навън. Този белтък също трябва да се преобразува, на първо място, той трябва да бъде разтворен. Ако го поставите във вода, той няма да се разтвори. Той трябва да стане съвсем друг, за да се разтвори. И особено силно разтваря белтъка трипси-нът. Така от белтъка се появява течен белтък.

И докато се появява течният белтък, в човешкия организъм се образува още нещо; благодарение на въздействието на тази чревна слюнка, отделяна от панкреаса, се образува още нещо. Колкото и забавно да е, тук се образува алкохол. Човек произвежда алкохол в себе си. Няма необходимост да се пие алкохол, човек в себе си има източник на алкохол. Алкохолът възниква в червата. Ако човек се превръща в пияница, това става само защото черният му дроб е много алчен. Той не се задоволява с това неголямо количество алкохол, което се образува в червата; той изисква повече алкохол и тук човек се превръща в пияница.

Виждате ли, хората, които научиха за това, даже го изтъкват като причина да пият вино и бира. Те казват: макар тук

и да има противници на алкохола, човек съвсем не трябва да бъде противник на алкохола, защото той самият произвежда алкохол в червата си. Обаче последното съвсем не е основание да се пие прекалено много алкохол и да се превръщаме в пияници. Защото ако човек употребява прекалено много алкохол, така той върви след черния си дроб, който страстно желае алкохол, и тогава черният дроб се разболява, от всичко това той се изражда и уголемява. Но той би трябвало да е годен за работа. Черният дроб се увеличава като размер и малките жлези се раздуват. И ако черният дроб трябва да извършва работа по отделяне на жлъчка, той вече не произвежда нормална жлъчка. Към хранителната каша в червата не се добавя жлъчка по необходимия начин. Такава неправилно преработена хранителната каша преминава в лимфните съдове и в кръвоносните съдове. Това постъпва в сърцето и го атакува. Затова хората, които пият прекалено много бира, имат болезнен черен дроб, и при тях той изглежда съвсем различно, отколкото при тези, които пият малко или даже се задоволяват с незначителното количество алкохол, което се образува в червата на човека, защото и то в основни линии е достатъчно. Изроден черен дроб и изродено сърце – това са последствията от прекомерната употреба на алкохол. Поради това възниква биреното сърце, което имат повечето от жителите на Мюнхен. Но и черният им дроб се оказва развален. Виждате ли, израждането и различните заболявания могат да се разберат, ако по посочения начин се разглеждат различните стадии, които преминава в организма хранителната каша.

Казвал съм ви какво се появява, когато белтъкът стане течен. Тогава алкохолът прониква вътре в белтъка и препятства появата на лоша миризма. Знаете, че ако се иска да се консервира някое живо същество, го поставят в спирт, тъй като алкохолът, както вече съм казвал, е консервант. Той може да запазва. Белтъкът може да се запазва в организма благодарение на това, че към него се добавя спирт, като самият организъм произвежда тази добавка. Това е съвсем разумно.

Но процесите, които стават при това, са толкова фини, че човек не би могъл да ги възпроизведе. Ако той, да кажем, иска да запази някакъв телесен член от човешкото тяло или иска да запази малко живо същество, го слага в спирт и го излага в своя естественонаучен кабинет. Обаче това се прави по много по-фин, по-одухотворен начин от трипсина в човешките черва; тук се отделя алкохол и белтъкът се поставя в алкохола.

Какво става с мазнините? Да, господа, мазнините постъпват в червата и се видоизменят там благодарение на секретите на панкреаса и взаимодействието с жлъчката. От мазнините се появяват други видове вещества. Едно от тях е глицеринът. Глицеринът ви е известен външно, но и в себе си ежедневно произвеждате глицерин. Другите вещества са киселини. И така, от мазнините възникват глицерин и киселини, всевъзможни мастни киселини.

И само солите си остават предишните, те малко се изменят; най-много да се разтворят и така по-лесно се поддават на усвояване при храносмилането. Но всъщност те си остават същите, каквито сме ги приели. Така че солите си остават соли (виж схема 2).

Следователно, употребявайки съответните продукти, ние изяждаме съдържащи нишесте вещества, такива, съдържащи белтъчини, вещества, съдържащи мазнини и вещества, съдържащи соли. След това ги храносмиламе и тогава имаме вместо нишесте, белтъчини и мазнини, захар, разтворен, течен белтък, глицерин, киселини и соли.

Така че какво става с това, което се намира в нас? В нас имаме нещо съвсем различно от това, което е било изядено. Имаме всичко това в съвсем променена форма.

Виждате ли, преди няколко века тук, в Швейцария – той впрочем е бил и по други места, – е имало един доктор, към когото съвременната наука се отнася с презрение, който обаче е обръщал внимание на всички тези процеси. Това е бил Парацелз⁶. Той е бил професор в Базел. Обаче местните момчета го прогонили, защото знаел повече от тях. Даже и днес повесе-

местно го хулят. Въпреки че той бил много разумен човек, с него станало така, че той паднал от скала и си разбил главата. Последните дни от живота си прекарал в Залцбург. Той бил лекар. Ако беше останал – както казват днес – почтен гражданин, градски съветник в Залцбург, за него щеше да има най-добри спомени. Обаче той бил човек, който знаел повече от другите. И за него казали: той беше пияница, напи се и падна от скалите. Така е устроен светът. И така, той знаел нещо за света и най-настойчиво посочвал, че във вътрешността на човека има някаква преобразуваща сила. Но оттогава са минали векове и за всичко това е забравено.

Та какво става с всичко това, което се намира вътре? По въпроса науката има една голяма илюзия. Науката, виждате ли, казва: всичко, което се е появило сега като захар, течни белтъчини, алкохол, глицерин, мастни киселини и соли, всичко това постъпва в кръвоносните съдове, а оттам – в сърцето, и от сърцето по кръвоносните съдове се разнася по целия останал организъм. Ето какво ми се иска да ви кажа тук: естествено, че с най-плътните вещества работата стои и така – там всичко е в течна форма, но и сред течностите има и по-плътни, и по-малко плътни, – и така, с най-плътните от всички, които ги има тук, така и става: те преминават в съдовете и оттам се разпространяват по тялото. Но, господо, нима не сте забелязвали, че ако се вземе чаша вода, добави се захар, а след това се изпие, сладко е не само това, което се намира на дъното на чашата, където е сложена захарта? Цялата вода в чашата ще стане сладка, нали така? Захарта, станала течна, се разтваря в цялата вода. По същия начин е и солта. А в чашата няма никакви кръвоносни съдове, които биха могли да разнесат солта и захарта из всички части, и въпреки това то става.

Преди известно време ви говорих, че човек собствено се състои от деветдесет процента вода, или най-малкото, от течности. Това е жива вода, но е вода. И нуждаят ли се намиращите се там вещества именно от кръвоносни съдове, за да се разпространят по цялото тяло? Ако тук, в червата, се изработ-

ва захар, нима само по съдовете може тя да се разпространи по цялото тяло? Човек се състои от вода, затова захарта може да се разпространява в него.

Някои хора казват: ако човек пие вино, целият алкохол, който този човек приема, върви по следния път: от червата в сърцето и едва оттам – по цялото останало тяло. Мога да ви гарантирам, господа, че ако цялото количество алкохол, което влива в себе си такъв пияница, обезателно преминава през сърцето, този алкохол би го погубил не за няколко години, а за няколко дни. Може настоятелно да се подчертае, че всичко, приемано вътре в течна форма, се разпространява по тялото не само посредством съдовете, но преминава в тялото, както захарта в чашата с вода, се разпространява в целия обем вода в чашата. Ако някой, притежавайки достатъчно здрав организъм, изпие чаша вода, и то защото е жаден, тази първа чаша вода действително ще се окаже преработена в червата, ще се добави към хранителната каша и действително ще премине оттам в съдовете, и след това през сърцето ще попадне в цялото тяло. Но ако съдовете и сърцето вече са достатъчно напълнени, можете да пиете вода колкото искате; тя вече няма да отиде в съдовете, защото там вече не е нужна. Ако сте изпили една чаша вода, или толкова, колкото е необходимо за удовлетворяване на жаждата, вашето тяло няма да я засегне; но ако сте изпили прекалено много вода, вече след третата, четвъртата чаша, водата бързо ще започне да се отделя с урината. При нея няма време да обикаля през сърцето, тя просто се отделя, защото човек – това е всъщност воден стълб; тя се отделя заедно с урината, ако е прекалено много. Спомнете си какво става, когато се съберат хора на масата да пият: след третата, четвъртата халба един след друг бягат нанякъде! При бирата съвсем няма време първо да стигне до сърцето, а върви по доста по-къс път и се отделя; защото човек представлява течна тяло.

Бихме могли да кажем: хранителната каша, която сега се състои от захар, течен белтък, глицерин, киселини и соли, преминава в тялото; само най-плътните части преминават в тяло-

то при посредничеството на съдовете. Става така, че в главата се отлагат соли и в целия останал организъм също става отлагане на соли, които вървят не по съдовете, а преминават в тези органи непосредствено.

Виждате ли, ако събитията се развиваха по такъв начин, че човек почнеше да усеща цялата тази сол, която му се отлага в главата, ако постоянно усещаше това, той би изпитвал постоянно главоболие. Може би сте чували нещо за мигрената. Аз също вече съм говорил тук за това. На разни степени нещата могат да се обясняват различно. В какво се състои мигрената? Мигрената се състои в това, че цялото преразпределение е стигнало до безпорядък, и в главата са започнали да се отлагат прекалено много соли, така наречените соли на пикочната киселина. Солите на пикочната киселина вместо да се изхвърлят заедно с урината, остават, както е при мигрената, като отлагания в главата; това става, защото другата храна се преработва неправилно и солите се задържат. Мигрената съвсем не е благородна болест, макар в по-голямата си част именно благородниците страдат от нея. Мигрената би могла да се нарече даже неприлична болест. Това, което би трябвало да се отделя заедно с урината, се отлага в дясната страна на главата, защото още в стомаха то се обработва с нарушения. И така, това, което в организма действа от лявата страна, в главата действа от дясната страна. Скоро ще ви обясня допълнително защо става това.

Така че работата е в това, че съставки, които би трябвало да се отделят заедно с урината, се отлагат тук, в дясната страна на главата.

Колко соли може да изтърпи човек? Спомнете си какво ви казах веднъж. Спомнете си: в главата се намира ликвор, гръбначномозъчна течност. Само благодарение на това, че вътре се намира ликвор, мозъчна течност, благодарение на това, че мозъкът е така лек, той изобщо може да се намира в човека. Защото тяло, намиращо се във въздуха, притежава известна тежест, известно тегло. Но ако потопим това тяло във вода, то

става по-леко. Ако това не беше така, никой не би могъл да плува. Виждате, че ако мозъкът не беше поместен във вода, би тежал около 1500 грама. Веднъж вече ви казах: благодарение на това, че мозъкът плува в ликвора, във водата, той тежи само 20 грама. Той става много по-лек; неговото тегло става само 20 грама! Но колкото повече соли се отлагат в мозъка, толкова по-тежък става той, защото солта увеличава теглото на мозъка. Поради солите той става тогава доста тежък.

И така, можем да кажем: при човека работата стои така, че когато в мозъка му става отлагане на соли, те стават по-леки – защото и целият мозък е по-лек (благодарение на изтласквателната сила). Но помислете, че при човека работата не е така, както при животното. Трябва да помислите за това, че главата на човека е разположена отгоре на целия останал организъм. И главата има доста прилична опора. При животното всичко е по друг начин. Главата му не е разположена върху опорна повърхност; главата на животното явно е насочена напред. Какво следва от това? При човека налягането, което оказва главата – макар тя да е доста лека, – се поема от тялото. При животното тя не се опира на тялото. Виждате ли, това е основната разлика между човека и животното.

Естествоизпитателите се замислят над въпроса, как човек се е развил от животното.

Много е добре, ако се размишлява по темата, но човек не може да се разглежда така. Не може да се казва: животното има едни-колко си кости и човек има точно толкова кости. Маймуната има толкова кости, колкото има и човекът. Следователно те са едно и също. Така не може да се говори. При маймуната винаги се запазва тази особеност, че главата виси напред, ако тя ходи изправена, това се запазва даже при орангутана и горилата. Човек е устроен по такъв начин, че неговата глава е поставена отгоре на тялото, целия натиск се поема от тялото. Какво става тук?

Тук става нещо много своеобразно. В нас имаме захар, течен белтък, глицерин, киселини и соли. Солите, които от об-

ластта на корема се издигат в главата и се отлагат там, трябва – ако са прекалено много – да се върнат обратно, те трябва да се върнат обратно през цялото тяло. Но по отношение на останалите вещества в тялото трябва да стане още нещо друго. И тук, докато веществата се издигат нагоре, става ново преобразуване. То става по простата причина, че тялото прекратява действието на силата на тежестта. Известна част от веществата става все по-лека и по-лека; друга част се отлага, като по-плътна. Както при разтварянето пада утайка, навсякъде по пътя от коремната кухня до главата пада утайка; по-фините частици се издигат нагоре и посредством тази облекчена сила на тежестта се преобразуват. Какво възниква, ако най-леките хранителни съставки достигнат до главата и се преобразуват? Там от храната възниква своеобразен фосфор. Това действително става: от храната се появява своеобразен фосфор, така че тази храна не просто се издига в главата. Издигайки се нагоре, тук проникват много неща; захар, глицерин и така нататък, всичко, което е възможно, прониква нагоре, но част от него, преди да се издигне, се преобразува във фосфор.

Виждате ли, господа, в нашата глава имаме соли, които са приети от външния свят и почти не са се изменили, издигайки се нагоре; там също имаме разпространил се в газообразно, много фино разредено състояние фосфор, намиращ се в доста по-фино, разредено състояние, отколкото въздухът. Това и са най-главните вещества в главата на човека: соли и фосфор. Другите се намират тук само за да може той да се съхрани като живо същество. Но най-важните са солите и фосфорът. Така че можем да кажем: в главата на човека най-важни са солите и фосфорът.

Би могло да се докаже, използвайки способа, който скоро още ще ви разясня, че ако човек няма в главата си необходимото количество соли, той не може по нормален начин да мисли. Човек трябва да има в главата такава количество соли, което съответства на нормата, за да може нормално да мисли. Солта в главата е това, което трябва да служи за мислене. Това има

отношение към нещо, което вече съм ви говорил за мисленето. В човека всичко е много сложно.

глава: | сол: мислене
фосфор: воля

А ако имаме в себе си прекалено много фосфор, това означава, че ядем прекалено огнена храна и се превръщаме в човек, който не го свърта, и който атакува всички наред и винаги иска да изявява своята воля. Благодарение на това, че имаме фосфор, имаме и воля. Ако фосфорът е прекалено много, тогава тази воля става извънредно несдържана. А ако организъмът е такъв, че благодарение на общия си състав изпраща нагоре в главата прекалено много фосфор, тогава човек не само не го свърта и, както се казва, е нервен – работата тук не е в нервите, а във фосфора, – той не само се суети из света, но започва да буйства, става безумен, става направо луд. Трябва да имаме в себе си съвсем малко фосфор, за да можем изобщо да проявяваме воля. Но ако фосфорът в нас е прекалено много, ние полудяваме.

Сега, господа, си представете, че подавате сол на някого: как бихте могли при това да предизвикате мислене? Искане ми се да ви посъветвам: вземете солницата и се опитайте с това да предизвикате мислене! Вие постоянно правите това; във вашата глава вие правите това постоянно, използвате сол, за да мислите. А след това, моля, изстържете от клечка кибрит малко фосфор, отчекнете малко, за да получите малко парченце, след това го запалете отдолу и се опитайте да го изгорите. При това той трябва да ви открие волята! Той може да изгори, тоест може да се изпари, но да прояви воля не може! Но вие постоянно правите това в себе си. Нима сега няма да кажете, че във вас има нещо, което е наистина много по-разумно от нашата глупава глава, която не може кой знае какво, която не може да направи от солта мислещо същество, а от фосфора – същество, притежаващо воля? Това е нещото в нас, което може да

се нарече душевно-духовно начало. Това е нещо живо и тъчащо, това е, което може да се нарече душевно-духовно начало. То сякаш е вложено вътре в нас, то използва солта в главата за мислене и използва фосфора, издигащ се нагоре като съвсем фин дим, за да изявява воля.

Така, при правилно разглеждане ние преминаваме от телесното начало към душевното и духовното. Но какво прави съвременната наука? Стигайки до корема, тя спира. В най-добрия случай тя знае, че в корема възниква захар и така нататък; но тук тя изгубва следата и ако стават по-нататъшни изменения, тя вече не знае за това. Затова науката нищо не може да разкаже за душевното и за духовното. Тази наука трябва да бъде разширена, трябва да бъде по-цялостна. Не трябва да се ограничаваме само с коремната кухня, а главата да се разглежда, в най-добрия случай, като нещо, поставено отгоре. При това, разбира се, не се вижда как солта и фосфорът се издигат. Мисли се, че в главата става същото, каквото и в корема. Всичко зависи от това, че днешната наука знае нещо само за корема, знае, че там нещо се появява; обаче тя съвсем не знае, че черният дроб може да възприема, а бъбреците – да мислят. Това тя вече не знае. А науката не знае това, защото нищо не знае за главата. Тя и не търси това знание, тя смята за достатъчно да може да сложи парче черен дроб на масата на патоанатома.

Но това е много далеч от достатъчното; защото в това състояние, при което може просто да се изреже черният дроб от тялото, душата вече я няма там. А докато душевното начало още е вътре, не можете да изрежете черния дроб. И така, виждате, че сериозната наука трябва да върви по-нататък, там, където съвременната наука е принудена да спре. Ето в какво тук е работата. Ние за това и построихме тук Гьотеанума, за да може науката да обясни тялото на човека като цяло, а не да се ограничава с несвършени знания на нивото на корема. Ето тогава това ще бъде истинска наука.

ЗА РАННИТЕ СЪСТОЯНИЯ НА ЗЕМЯТА

СЕДМА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 20 септември 1922 г.

Господа, за да разберем човека по-добре, отколкото сме го разбирали досега, да разгледаме Земята. Когато земните хора се съберат заедно, би следвало да разглеждат живота на човека – физическия му живот – не сам по себе си, а би следвало да разглеждат също и Земята.

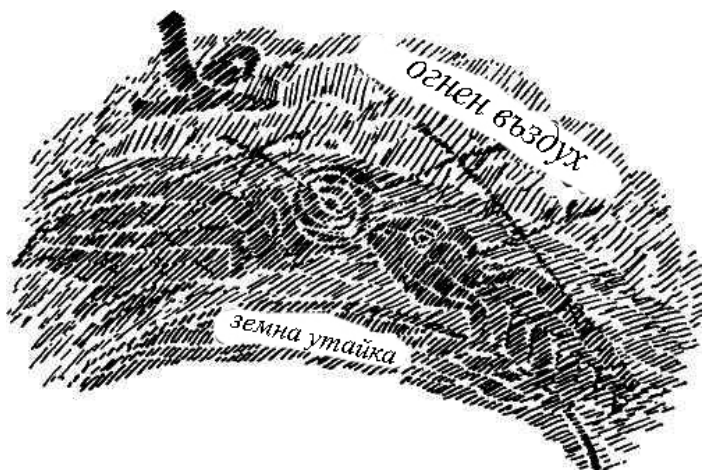
Ако дойдеш в някой естественонаучен музей, виждаш там останки от животни, а също и от растения, които са живели на Земята в много далечно време. Разбира се, можете да си представите, че на Земята са ставали разни събития още преди тези древни животни и растения при известни обстоятелства да са били унищожени. Също бихте могли да разберете, че например от някои животни в земята в най-добрия случай са се запазили само кости, докато мускулите, меките тъкани, сърцето и другите органи са изчезнали, много скоро са се разпаднали, и затова могат да се намерят само вкаменени кости; това са кости, които след смъртта на животно са били запълнени с някакъв материал, например в тях е попаднала кал. Могат да се намерят само тези втвърдени вкаменелости, могат да се изкопаят и на основата на наличното – а това може да бъде само парче кост – трябва да си съставим представа как е изглеждало това на Земята. Можете също да си представите, че днешното състояние на Земята не е могло да възникне, ако не го е предшествовало друго време, когато са живели съвсем други животни и растения. Земята някога е трябвало да изглежда съвсем иначе. За това ще ви разкажа днес.

Виждате ли, за един естествоизпитател, Кюве⁷, който е живял в XIX столетие, се говорило, че получавайки само една кост, той може да си състави представа за това как е изглеж-

дало животното като цяло. Ако истински се изследва формата на костите, ако например има само една-единствена кост от предмишницата, може да се състави представа за това как би трябвало да изглежда цялото, защото формата на всяка отделна кост се изменя в съответствие с измененията на цялото тяло. Следователно даже по отделна кост може твърдо да се установи как е изглеждало цялото тяло. Да не говорим, че понякога имаме и цели скелети на животни, живели някога на Земята, имаме също и упоменатите отделни кости, и на основата на това може да се състави представа как всичко това някога би трябвало да изглежда на Земята.

Сега пристъпвам към описание на това състояние на Земята, което е било в много ранна епоха, преди много хилядолетия. Това състояние искам да ви опиша в своя разказ. С подробностите ще се запознаем по-късно, но сега искам просто да ви разкажа как всичко някога е изглеждало на Земята, която обитаваме днес. За днешното състояние всичко ви е известно.

Било е така. Представете си Земята, парче от която искам да изобразя тук (виж рис. 13). Тази Земя обаче още не е имала такива планински образувания, като днес, тази Земя е била всъщност такава, каквата ще стане повърхността на Земята днес, ако няколко седмици вали дъжд и се образува рядка кал.

(рис. 13)

И така, повърхността на Земята още не е била твърда като днес, тя е била още мека, кална. Ако тогава имаше хора в съвременния им вид, щеше да им се наложи или да плуват – при това постоянно щяха да цапат из калта и щяха да са страшно мръсни, – или щяха постоянно да потъват. Следователно хора в днешния им облик тогава още не е имало. Тогава Земята е била от рядка кал, блатиста и мръсна, и всичко се е намирало вътре в тази кална земя. Ако днес, оказвайки се сред природата, вземете камък, такъв, какъвто донесе веднъж господин Ербсметел, или ако сте в Швейцария и задълбаете по-надълбоко и намерите още по-твърди камъни, трябва да си представите, че всички тези камъни са били някога разтворени в тази приличаща на тресавище Земя, като солта, която вие разтваряте във вода. Защото в тази тинеста земя е имало разнообразни киселини, които разтваряли всичко. И така, накратко, това е била достойна за внимание кална мръсотия, от която се е състояла земната почва. А над тази земна почва не е имало въздух, в който се съдържа само кислород и азот; в него са се съдържали в газообразна форма всевъзможни киселини. Даже такава киселина, като сярната, я е имало там, имало е пари на сярната и азотна киселина; всичко това е влизало в състава на този въздух. Оттук вече можете да приемете за сведение, че човека в днешния му облик не би могъл да живее там. Разбира се, тези изпарения са били слаби, но те са се съдържали във въздуха. Освен това този въздух е имал и следното свойство: вие бихте се почувствали в него примерно така, както ако днес бихте влезли в нагрятата пещ за хляб. Би било нещо непоносимо за съвременния човек, ако би се оказал в този въздух, в който, освен всичко друго, е миришело на сярна киселина и е било крайно горещо.

Но нагоре е имало и друг въздух. Той е бил още по-горещ от този, който се е намирал долу. В него са се образували облаци. В тези облаци, които са се образували там – понеже са съдържали в себе си всевъзможни вещества, включително сярна и азотна киселина, – постоянно са възниквали мълнии

и мощни гръмове. Там постоянно са святакали гигантски мълнии. Примерно такава е било някога обкръжението на Земята.

За да обознача някак това, което се е намирало нагоре, бих искал да го нарека огнен въздух, защото този въздух е бил страшно горещ. Той обаче не е бил изпепеляващ, изгарящ – тази представа на съвременната наука е невярна, – той не е бил изгарящ, той е бил не по-горещ, отколкото в пещта за хляб. Температурите, характерни за пламъка, се достигали там горе, но колкото по-надолу се отивало, толкова по-хладно ставало. И така, този въздух, намиращ се горе, бих искал да го нарека огнен въздух, а това, което е било долу – земна кал.

Така получаваме приблизителна представа за това, какво е имало някога на Земята. Долу се е намирала кафеникаво-зелена кал, която понякога се уплътнявала, като конско копито, но след това отново се размеквала. Това, което днес се проявява като зима, тогава се е изразявало в уплътняването на калта, почти като конско копито – тя се е втвърдявала. А през лятото, тоест когато е греело Слънцето, тази кал отново се е разтваряла, размеквала се е и е ставала течна. Нагоре се е намирала тази гореща атмосфера, в която се е съдържало всичко, което по-късно е изпаднало от нея. Въздухът се е очистил едва по-късно. От това състояние е възникнало друго, в което са живели удивителни животни. И така, тук горе, както виждате, в този огнен въздух, са живели всякакви животни. Може да се каже, че са изглеждали така: те са имали опашка, изцяло покрита с люспи, която обаче е била плоска и е можела да служи в този огнен въздух като добро крило. Имали са също и крила, като при прилепите, и ето такава глава. Когато в огнения въздух повече нямало вредни изпарения, те летели навсякъде горе. Именно такива животни са били забележително приспособени към това; разбира се, ако бурите ставали особено силни, ако се раздавали страшните гръмотевици и святакали мълнии, тогава даже и на тях им ставало неуютно; но когато времето поутихвало, когато само малко притрещявало горе и тихо пресвятакало, те охотно съжителствали и със светкавици-

те, и с гръмотевиците. Те летели навсякъде, имали са даже и способности да разпространяват около себе си електрическите излъчвания и да ги изпрацат по-нататък долу на Земята. Така че ако долу би се оказал човек, по тези електрически излъчвания би могъл да почувства: там горе се намира птиче ято. Това са били малки драконообразни птици, които разпространявали около себе си електрически излъчвания и обитавали в среда от огнен въздух.

Виждате ли, тези птици, тези драконообразни птици, намиращи се там, са били много фино организирани. Те са имали отлични, много чувствителни сетивни органи. Орлите и лешоядите, които са възникнали от тях впоследствие, когато тези особи са се видоизменили – орлите и лешоядите са запазили само острото зрение от това, което са имали тези древни създания. Самите тези създания усещали благодарение на своите крила, приличащи на крилата на прилепите; тези крила били страшно чувствителни, почти толкова чувствителни, колкото нашите очи. Те можели да възприемат с помощта на тези крила и чувствали всичко, което ставало. Ако например е светила Луната, те изпитвали в своите крила чувство на удоволствие и махали с тях; както кучето маха с опашка, когато се радва, така и тези «приятели» махали с крила. Лунната светлина им била много приятна. Те се местели от място на място и особено им харесвало да изхвърлят около себе си малки огнени облаци; това свойство до наше време се е запазило само при светулките. Ако е светила Луната, тези същества горе приличали на малки светещи облаци. И ако тогава имаше хора, те биха могли да видят горе цели рояци от сияещи кълба и светещи облачета.

Когато греело Слънцето, на тези същества им минавало желанието да разпространяват светлина около себе си! Тогава те в по-голяма степен се затваряли в себе си и преработвали това, което успявали да погълнат от въздуха, в който тогава още били разтворени всички вещества. Те се хранели посредством всмукване. А после на светлината на Слънцето те храносмилали всичко това. Това са били забележителни «персони».

Те действително са съществували някога в огнения въздух на Земята.

Спускайки се надолу, тук, където започвала земята с нейната земна кал, ние намираме животни, които се отличавали с огромни размери, те били с исполинска големина....(пропуск в текста)... когато разглеждаш тези животни, които някога са водели на самата Земя такъв живот, че наполовина плували, наполовина бродели из рядката кал. Останки от тези животни са се запазили, можете да ги видите в естественонаучните музеи. Тези исполински чудовища, които са съществували тогава, се наричат ихтиозаври, рибогущери. За ихтиозаврите може да се каже, че местообитанието им се е намирало вече на земята. Тези ихтиозаври са изглеждали забележително. Имали са своеобразна глава (изобразява го на дъската), както при делфина, но муцуната им не била толкова твърда. И така, глава на делфин. Следвало тяло на гущер с исполински размери, макар и много нежно, но със страшно дебели люспи. Вътре в главата на този гущер имало гигантски зъби, като при крокодила. Той имал зъби на крокодил, така, както и изобщо всички от тези забележителни «момчета» имали забележителни крокодилски зъби. След това той имал нещо подобно на плавниците на кита – съществото се придвижвало с тях и наполовина плувало, – плавниците били много меки и с тяхна помощ е можело и да се пълзи, и да се плува в калта.

И така, има нещо подобно на плавници на кит, гигантско туловище, след това глава, като при делфина, с остра муцуна, заострена отпред, и зъби на крокодил. Забележителното е било, че съществото е имало огромни очи, които са светили. Можело е да се видят електрически точки горе, в облаците. Светещите птици са летели именно в лунната нощ. А когато е настъпвал сумрак, е можело – ако можехте да видите всичко това – да се преживее крайно неприятна за съвременния човек среща; исполински източник на светлина, движещ се насреща, с туловище по-голямо от това на съвременния кит, с плавници, които шляпат в рядката, кална вода; съществото

понякога се издига, ако под него стане по-твърдо. Тази кална вода понякога ставала твърда, като конско копито. На такива места е можело да се излезе отгоре. След това съществото се придвижвало по-нататък: плавниците служели за «ръце», те били вътрешно подвижни. Така шляпайки, то се промъквало през рогообразните наслоения, които приличали на пустиня, и плувало по-нататък в по-меки и дълбоки места. След това то тежко продължавало по-нататък, после, ако отново попадало на блато, се промъквало, плувайки. Ако там би могъл да пътуеш с лодка някакъв човек – тогава за него би било невъзможно да ходи, – той би могъл да се срещне с такова исполинско животно и даже да се качи на него по стълба. Това би приличало на съвременния алпинизъм. Можело е да се срещне цяла планина от месо! Но тогава е имало и нещо друго.

Всичко това е достъпно за познанието; така, както Кюев е можел по една кост да определи животното, така и днес може да се узнае как са живели тези ихтиозаври, от които са се запазили изкопаеми останки. Може да се узнае какво са можели те да правят със своите исполински плавници, да се узнае, че са имали огромни очи, които отдалеч са блестели, подобно на грамадни фенери, така че е можело да избегнеш срещата. Те се придвижвали отгоре, ту намирайки се на калната земя, ту потапяйки се в нея.

Малко по-надълбоко се намирали други животни. Те радостно шляпали из блатото и се къпели в него, те винаги били страшно мръсни, покрити с кафеникаво-зелена мръсотия. Тези други животни понякога протягали своите чудовищни глави от меката кална земя; през останалото време те се валяли от страна на страна и се надигали навън, където калта ставала малко по-твърда. Там като лениви прасета се разполагали задълго. Само понякога се измъквали на повърхността, протягайки главите си. При това е ставало нещо много странно.

Тези, другите животни с огромните очи, известни днес по техните останки, се наричат ихтиозаври. Имало е обаче и други, които повече се намирали в земята, плезиозаври. Тези

плезиозаври също имали китообразно туловище с огромен търбух, глава като на гушер, своеобразно тяло на кит с глава на гушер; обаче очите им били разположени отстрани, докато мощно светещите очи на ихтиозаврите са били разположени отпред. Плезиозаврите имали тяло като на кит, обаче то било изцяло покрито с люспи. Забележителното е, че въпреки лекостта си, въпреки че като гигантски кораби повече плували в калната земя, били постоянно потопени в нея, при тях въпреки това вече имало четири крака, четири тромави крака, на които те даже са можели да ходят доста удобно. При тях не е имало плавници, като при ихтиозаврите, на които те се опирали. Ихтиозаврите се опирали на плавниците, когато стъпвали на твърдо; когато им се налагало да се опират, плавниците се разширявали: така те се превръщали в «крака». По изкопаемите останки е видно, че те би трябвало да имат страшно яки ребра.

Ето как е изглеждала Земята в това състояние; съвсем долу са водели своя ленив живот плезиозаврите, ихтиозаврите плували на земята и даже са излитали – защото животни с плавници могат да излитат, макар и съвсем ниско, – а горе над тях светили в сумрака на лунна светлина блестящи облаци, състоящи се от драконообразни птици, подобни на звезди. Ето как е изглеждало това.

Плезиозаврите били лениви, впрочем не без причина. Самата Земя е била доста по-ленива, отколкото днес. В настоящо време Земята се върти около оста си за двадесет и четири часа. Но тогава това се е извършвало доста по-бавно: самата Земя е била по-неповратлива, по-ленива. Тя се е въртяла около самата себе си по-бавно и затова всичко е вървяло по-различно. Даже това, че въздухът днес е станал по-чист, силно зависи от това, че нашата Земя извършва обиколка около оста си за двадесет и четири часа; следователно тя с течение на времето става по-усърдна.

Най-неприятно – ако съдим за това от гледна точка на съвременния човек – е било тогава положението на драконообразните птици, на тях лошо им се пишело. Самите те не смя-

тали, че работата е лоша, те изпитвали огромна притегателна сила, страстно влечение към това, което, като го чуете днес, ще го сметнете за нещо много гнусно за тези драконообразни птици. Ето какво е било това: представете си ихтиозавъра с неговите огромни очи, който подхвърча, плува и прави всякакви неща, като при това очите му светят много силно. Такива светещи очи са привличали птиците, намиращи се горе, както лампата привлича мушиците. Мушиците в миниатюрен мащаб повтарят същото явление. Ако запалите лампа и в стаята има мушици, те веднага и налитат и едновременно изгарят. Птиците, намиращи се там горе, били напълно хипнотизирани от тези огромни очи на ихтиозавъра, те се устремявали надолу, а ихтиозавърът е можел да ги погълне. Така че ихтиозаврите се хранили с това, което кръжало над тях във въздуха.

Ако човек би могъл да странства тогава по тази необичайна Земя, той би казал така: тук се намират гигантски животни и те поглъщат огън. Защото това е изглеждало така: огромни животни със свистене и шум излитат и поглъщат огън, който се устремява към тях от въздуха.

При плезиозаврите – казах ви, че те протягали главата си напред – очите също светили и когато надолу шумно се спускали птиците, на плезиозаврите също се падал дял.

В реалния живот всичко действа съгласувано. Ако лошо храните кучето, ребрата му силно изпъкват. Ихтиозаврите подяждали плезиозаврите, изяждайки почти целия огън, така че на плезиозаврите се падали най-лошите огнени птици; ето защо ребрата на плезиозаврите са изпъкнали така силно. Даже днес може да се види, че плезиозаврите са се хранили лошо в древните времена.

Казах ви, че можете да си помислите така: ах, тези птици горе, тези прекрасни светещи птици – защото те наистина са били прекрасни, – колко лошо им се пада на тези прекрасни светещи птици. Но те охотно отивали към това, те с чувство на удовлетворение се устремявали към пастта на ихтиозавъра. Това им доставяло блаженство. По същия начин, както турци-

те искат да попаднат в рая, така и тези птици смятали за щастие да се хвърлят в пастта на ихтиозавъра.

В действителност, господа, бих могъл да кажа, че неудобство е изпитвал самият гълтач на огън: той е трябвало да лапа птиците, защото това е била храната му, обаче този «огнегълтач» понякога е изпитвал по-големи неприятности, отколкото тези, другите, оказали се в търбуха му. Огнените птици се устремявали надолу в порив на блаженство; но на ихтиозавърът му било неприятно, тъй като в корема му, вътре в него всичко се наелектризирило. И под влияние на това хранене с огън и наелектризирането, което се появявало в чудовищния му стомах, запълващ почти целия ихтиозавър – самият ихтиозавър не е имал почти нищо под своята външна обвивка, а е бил вместилище основно на чудовищен стомах, – и така, под въздействието на посоченото влияние ихтиозавърът ставал все по-слаб и по-слаб. Това продължавало достатъчно дълго – защото рибешката природа е много издръжлива; неотдавна ви говорих за природата на човека, но и рибешката природа, в дадения случай на ихтиозавъра, е можела, разбира се, много да понесе. Но въпреки това той малко по малко ставал все по-слаб. Състоянието на слабост се проявявало различно. Очите му не светели вече така силно. Птиците не така силно ги влечало към него. Храна си набавял все по-трудно. Все повече се появявали болки и нарушения в корема. Какво означавало всичко това? Защото всичко на този свят означава нещо.

Виждате ли, по времето, когато тези ихтиозаври са се развивали на Земята и са гълтали огън, а след това го преработвали в стомаха си, самият стомах се преобразувал: в края на краищата той преставал да бъде нормален стомах. И накрая работата стигнала дотам, че всички тези ихтиозаври приели друг облик. Те се трансформирали.

Съвременната естествена наука ще ви каже само едно: някога е имало други животни и те са се изменили. Това е не по-различно, отколкото ако човек каже: някога Господ Бог се е спуснал долу, взел е къс глина и е направил от него Адам.

Първото твърдение е толкова смислено, колкото и второто.

Обаче това, което сега ви съобщавам, можете добре да го разберете. Благодарение на това, че ихтиозаврите и плезиозаврите са поглъщали драконообразните птици, целият им вътрешен организъм се е трансформирал и те се превърнали в други животни. Тези изменения са ставали също благодарение и на това, че Земята се е въртяла все по-бързо и по-бързо – още не като днес, но по-бързо, отколкото преди, когато е била съвсем неповратлива. Освен това от въздуха са отпадали все повече и повече вещества, които биха били вредни за по-късните същества. От тези вещества атмосферата се е очистила благодарение на самата Земя. Всички вещества, съдържащи сяра, са били отделени благодарение на самата Земя. Въздухът ставал все по-чист и по-чист, той ставал макар и не такъв, като днес, но вече значително по-чист от преди. Само че в по-късното състояние въздухът е станал своего рода воднист въздух, проникнал се е с водни пари и мъгли. До преди това въздухът е бил по-чист, тъй като е бил по-горещ. По-късно той се е охладил и е станал много замъглен. Над земята е била постоянна мъгла, която никога не се е вдигала, дори и под въздействието на Слънцето. Над земята постоянно се е намирал слой мъгла. Калта също постепенно се е уплътнявала и започнали да изкристализират по-късните камъни. Калта, която още я е имало, се уплътнила. Отдолу се е намирала плътна маса, след това – все по-течна маса, кафеникаво-зелена кална маса, а отгоре е бил пронизаният от мъгла въздух.

В този мъглив въздух се появявали гигантски растения, наистина исполински растения. Ако вървите из гората и видите папрати, в настоящо време те са доста малки. Но преди много хиляди години тук е имало гигантски, приличащи на тези папрати растения, които слабо се вкоренявали в калната земя, израствали високо и образували своеобразни гори там, където земната кал ставала малко по-плътна. След това, по-късно на Земята се развило състояние, при което всичко станало по-плътно. Тогава вече имало всякакви камъни, те се

втвърдили, но не много здраво, и били малко по-твърди от въськ; между тях навсякъде е имало кал и там са растели тези исполински папрати, тези исполински растения. Там, където долу е имало достатъчно много камъни, са се появявали такива колосални гори с исполински дървета. След това следвало свободно място, а след него нова гора. С тези исполински гори, с тези огромни дървета, които се появили в земната природа, нито ихтиозаврите, нито плезиозаврите можели да направят нещо. Долу за плезиозаврите било прекалено твърдо, без значение, че и течното било достатъчно; за ихтиозаврите то също било прекалено твърдо. Плезиозаврите станали още по-мръсни; на люспите им се образували струпеи. Те повече не можели да живеят. Но всички тези животни още повече си навредили със своята огнена храна. Ако бихте преминали по тази по-късна Земя – тук думата «по-късна» означава хиляди и хиляди години, – тя би изглеждала вече съвсем различно. Тук имаме (изобразява го на дъската) ето такива животни, от тях също са се запазили остатъци, така че ние можем да си съставим представа за това как тези животни са изглеждали. Тези животни преди всичко са имали чудовищен търбух и чудовищен стомах, но те са имали и глава, която е изглеждала примерно така, както изглежда главата на тюлена, макар и доста по-груба. Очите вече чернеели, докато очите на предишните животни светели. Те имали четири доста тромави крака. Но освен това тези «момчета» били напълно покрити със съвсем тънки косъмчета, а краката им приличали на тромави ръце.

Споменатите животни водели на тази земя забележителен живот. Известно време те прекарвали на твърдата земя, но дълбоко долу, вътре в калната почва, и в тази кал те се придвижвали. Движели се основно гърдите им. Те имали огромна гръд, която била наполовина дробове, наполовина гръд. Това било така, сякаш белите дробове били още съвсем отвън. В определено време те пристигали, премествайки се от страна на страна, а също и доплували до горите и поглъщали дърветата-папрати. Следователно от поглъщане на огън тези животни

преминали към поглъщане на растения. Тук имало животни (изобразява го на дъската), напълно покрити от своего рода козина, те притежавали огромна глава, приличаща на недомялана глава на тюлен. Ако някой тогава се отправеше на разходка, би могъл да види това животно, което обикновено се е намирало долу, дишало е под водата, ще види как то излиза навън, разполага се на брега, отива в гората. Там с помощта на огромната си паст те поглъщали толкова много, че днес тази храна би стигнала за не една трапеза; те поглъщали голяма част от тези гигантски гори. Тези животни са се запазили и до днес и в настоящо време ги наричат морски крави.

По какъв начин са се появили тези животни? Виждате ли, те са се появили благодарение на това, че предишните животни са поглъщали въздушни животни. И поради електрическите сили техните тела се трансформирали. Не пряко от ихтиозаврите, които описах, но от подобни животни са се появили морските крави. Това, което те по-рано са поглъщали, е довело до изменение на външния им облик. Това, което те приемали вътре в себе си, станало техен външен облик. Тези животни се изменили благодарение на това, с което се хранели.

Именно това следва да се каже, допълвайки днешната наука. Виждате ли, по-рано на Земята всичко е било доста по-меко, отколкото днес; тези животни добивали форма, която се образувала благодарение на това, че те поглъщали въздушни животни.

Тези драконообразни птици от своя страна също е трябвало да изменят своята форма, тъй като във въздуха вече ги е нямало веществата, които са били там преди. Те се преместили надолу, по-близо до земята, и тук постепенно са се появили по-късните птици.

Но долу благодарение на храненето се образували други форми. Така например от животното, което е било плезиозавър, се появило животно, което е имало четири крака, подобни на четири огромни колони (изобразява го на дъската), на тях се е крепил огромен гърбук, недомялана глава, приличаща

на главата на тюлен, и опашка. Това също е било исполинско животно. То е било много голямо. Ако настъпите с крака си съвсем малкото орехче (птичка – бел. пр.), то, разбира се, ще бъде смачкано. А това животно е можело спокойно да настъпи щраус и той да бъде размазан – толкова голямо е било. В днешно време най-големите животни спрямо него биха представлявали като нашите мишки в сравнение с големите ни животни. От това животно също са се запазили остатъци. То се нарича мегатерий.

В съответствие с устройството си тези животни се движели бавно, колкото да напредват на тези четири колони; хранели се с това, което сега, след измененията, станали във въздуха, долитало в пастта им, в огромната паст, вътре в която още имало от крокодилските зъби, макар и по-малки. Някои животни се запазили, навсякъде пълзели такива гущероподобни животни, като крокодилите. Но мегатериите просто ги размазвали, когато минели. Ето какво е ставало някога!

И едва сега, след като всичко това станало, въздухът започнал постепенно да се освобождава от водната пара – защото всичко дотогава е живеело във водните пари, – и настъпило време, когато Слънцето за пръв път можело да действа на Земята по нормален начин; по-рано слънчевите лъчи се задържали, защото въздухът приличал на океан, макар и много разреден, но въпреки това приличал на океан; той задържал слънчевите лъчи. Така че слънчевите лъчи започнали да действат върху Земята едва в по-късно време.

Да, господа, вие трябва вътрешно да разгледате цялата тази история. Животните, намиращи се долу, ихтиозаври, плезиозаври, а по-късно – морските крави, сирени, мегатерии, са били всъщност доста глупави животни. Ихтиозаврите били малко по-умни, но останалите били тъпи като патки. Обаче това не можело да се каже за тези драконообразни птици, които се намирали горе. Вече ви казах, че усещанията им били изключително фини. Бихте могли да кажете; ние сме умни хора и не бихме летели в пастта на ихтиозаврите и плезиозаврите.

Обаче аз не мисля така. Ако живеехте тогава и бяхте драконообразна птица, и вие все някога щяхте да влетите там. Въпреки това тези птици са притежавали интелект. Тези птици преди всичко са притежавали по отношение на Луната и Слънцето изключително тънък усет, подобен на усещанията на очите ни, тези драконообразни птици усещали с цялото си тяло, особено с крилата си, които – наистина доста умалени – и до днес си остават органи на възприятието при прилепите, които също притежават изключителна чувствителност.

Тези животни усещали Слънцето и Луната: Луната усещали така, както вече ви казах. Около себе си те създавали своеобразна електромагнитна обвивка, която светела. Когато Луната осветявала този пронизан с огън въздух, този огнен въздух, използвайки своята собствена светлинна сила, те започвали да светят като юнски светулки, бляскали и искрели във въздуха, като чувствали всичко това. Тук не е нужна никаква фантазия, до това може да се стигне напълно научно, може да се узнае също и това, че тези животни възприемали небето, обсипаното със звезди небе по-различно, отколкото беззвездното небе. Те усещали звездното небе; в своите крила те преживявали своего рода блаженство при вида на това звездно небе, крилата им тогава се покривали с петна. Наблюдавайки внимателно, даже днес могат да се намерят доказателства, до известна степен потвърждаващи тази история. Разбира се, от тези птици, които имали още съвсем меко тяло, се е запазило много малко, и сред вкаменелостите е почти невъзможно да се открият, но могат да се открият отпечатьци от крилето им. Този, който основно е проучвал вкаменелости, в частност варовикови вкаменелости, меки вкаменелости, той би могъл да открие такива отпечатьци от крила. Но за това трябва малко да охладите мисленето си, а не да сте задръстени като някой професор. И така, ако това са отпечатьци от крила на драконообразните птици – естествено, от самите крила нищо не е останало, запазили са се само отпечатьци във варовика, – тогава по тях при внимателно наблюдение могат да се откри-

ят рисунки, подобни на звезди, които са се отпечатали заедно с крилата. Това са следите от въздействието, което звездите са оказвали през нощта на тези крила, подобни на крилата на прилепите. Те чувствали смяната на деня и нощта.

Сега вече няма необходимост много да ви описвам; вие и така бихте могли да си кажете: цялата тази история дяволски прилича на това, което неотдавна ви описвах, когато говорех за черния дроб и бъбреците! Това, което човек в днешно време носи в корема си, е своего рода имитация на това, което е ставало на Земята като цяло. Тези драконообразни птици са били своеобразни очи, очи, които е притежавала самата Земя. Това означава – днес мога да ви кажа това само като завършек на лекцията, – че цялата Земя е била своеобразна Риба, своеобразно Животно, и всички тези огромни животни, които са живеели на Земята, които се местели и валяли навсякъде, са били като белите кръвни телца, намиращи се в нас. Ние самите още представляваме в известен смисъл такава Земя. Белите кръвни телца, впрочем макар и малки, по своя облик не са толкова различни от тези животни; макар размерите им да са малки, те изглеждат почти така, както са изглеждали някога тези животни. Следователно цялата Земя била огромна Риба, огромно Животно, а драконообразните птици били тези подвижни очи, с помощта на които Земята е надничала в слънчевото пространство, в космическото пространство и го е възприемала.

Днес Земята е мъртва, но това е станало чак по-късно. Първоначално Земята е била жива, така жива, както и ние. И това, което ви описвах като мегатерии, морски крави, плезиозаври, ихтиозаври и така нататък, всичкото дяволски прилича на това, само че в силно увеличени размери, което днес блуждае в нашето тяло като бели кръвни телца. А това, което описвах като драконообразни птици, дяволски прилича на това, което става в нашите очи, само че те са неподвижни.

И така, може да се каже: Земята е била някога едно огромно Животно и в съответствие с размерите си е била неповратлива и ленива, бавно се е въртяла около своята ос в

мировото пространство, но тя е надничала в мировото пространство посредством драконообразните птици, които са били нейни очи, само че подвижни; Земята е съзерцавала всичко това. Това, което ви описах като поглъщане на огън и така нататък, дяволски прилича на това, което става в стомаха и червата. Драконообразните птици пък дяволски са приличали на това, което е противоположността на белите кръвни телца, на мозъчните клетки, които се простират чак до очите, както съм ви го описвал.

Накратко, можете да разберете Земята, ако я разглеждате като умряло животно. Земята – това е умряло животно. Едва тогава, когато Земята е оставила собствения си живот, на Земята са можели да обитават други същества, към които, както по-нататък ще ви опиша, се отнася и човекът.

Това е все едно ние като хора да умрем, а нашите бели кръвни телца да се превърнат в самостоятелни същества.

Което и станало някога с това огромно животно, със Земята. И днес ние стоим пред този гигантски труп. Не трябва да ви учудва, че съвременната геология може да изследва само мъртвото, тя изучава само трупа. Съвременната геология изучава само трупа на Земята. Науката като цяло е заета с това, че тя изучава само мъртвото. Тя поставя труп на масата на патоанатома. Но ако човек иска нещо да научи, трябва истински да се върне назад към живото. Земята някога е била жива, тя е летяла през мировото пространство и макар и много бавно, се е въртяла като огромно животно и е можела да гледа навън с помощта на очи, които е имала навсякъде, чиято роля са изпълнявали подвижните малки драконообразни птици. С тяхна помощ тя се е взирала в мировото пространство.

Ще продължим да разглеждаме това по-нататък следващия път. Това е много интересна тема.

ОСМА ЛЕКЦИЯ

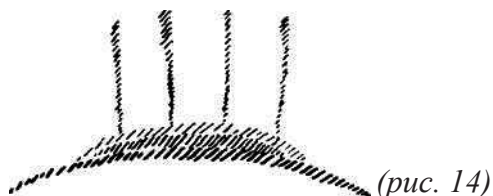
Дорнах, 23 септември 1922 г.

Господа, необходимо е малко по-подробно да разгледаме нещата, които обсъждахме. Последния път имах възможност да ви покажа какви забележителни животни са населявали някога Земята, какъв начин на живот са имали тези във висша степен забележителни животни. Обърнах ви също внимание и върху това, че цялата Земя е била някога едно живо същество.

Виждате ли, ако разглеждаме всички тези животни, живели някога на Земята – последния път ви разказвах за ихтиозаврите и плезиозаврите, за мегатериите, за морските крави, – и така, ако ние разгледаме всички тези животни, останки от които и днес се пазят в различни музеи, ще открием, че те са имали едно общо свойство, а именно: отвън те са били почти напълно покрити с люспест панцер и са имали дебели предни лапи, лапи с нокти. Така че едва ли е можело да се яхнат такива животни – били са прекалено големи за това – и даже ако се удареше по тях с чук, такова животно не би се почувствало прекалено неудобно, защото всичко това е било изцяло покрито с дебела люспеста броня. Днес от тези огромни древни животни са останали само дребосъци, съвсем малки джудженца – такива като костенурките или крокодилите. Костенурките и крокодилите представляват, бих казал, умален формат на животни, които някога са имали колосални размери. И така, трябва да си представите, че тези древни животни са имали такива рогообразни, състоящи се от различни рогови пластини покрития.

Трябва да си съставим представа, защо тези животни са имали такива рогообразни покрития. Тази история трябва да я изучим от ранните години – не от ранните години на човека, а как самата тази история се е развивала от нейните ранни години. Представете си, че кучето има рана някъде. Животните притежават забележителен целебен инстинкт. Случвало ви се

е да видите, какво прави куче, ако се е наранило някъде. Ако кучето има рана, то първо я ближе; то я просмуква със слюнка. След като раната е просмукана със слюнка, кучето с удоволствие ляга на слънце и оставя слънцето да пече раната. Какво става тук? На повърхността на раната се образува своеобразна коричка. Така че може да се каже: ако тук кучето има рана (виж рис. 14), тогава то я омокря със слюнка, така че раната да се покрие със слюнка по цялата си повърхност. След това то излага раната на слънце и слънцето прави от това, което тук е натворило кучето със своята слюнка, твърда коричка, под която става зарастването. Кучето притежава забележителен целебен инстинкт. На основата на своя инстинкт то постъпва правилно.

(рис. 14)

Сега можем малко да разширим това, което разглеждаме. Можем да разгледаме друго забележително явление, което ще ни доведе до това, да се научим да разбираме такива неща като гореописаното заздравяване на рани. Знаете, че вдишваме въздух. Когато вдишваме въздух, вътре в нас постъпва кислород. Кислородът се разпространява в нашето тяло.

И само ако кислородът се разпространява в нашето тяло, ние можем да живеем. Веднага щяхме да се задушим, ако не получавахме кислород. И какво правим за това? Ние не сме много склонни да благодарим на въздуха за кислорода, който ни дава. Всъщност се оказваме много неблагодарни същества по отношение на въздуха, защото ние свързваме в нас самите този кислород с въглерода и отделяме навън въглена киселина, като я издишаме. Това всъщност е доста неблагодарно по отношение на обкръжаващата среда, защото така постоянно отравяме въздуха. Ако някой се окаже в атмосфера на въглена

киселина (или по-точно на въглероден двуокис, тъй като въглената киселина се разпада на въглероден двуокис и вода – бел. пр.), той ще се задуши. С това, което като издишка се образува в нашите вътрешни органи от прекрасния, хубав въздух, ние отравяме обкръжаващата ни среда. Ние постоянно разпространяваме около себе си въздух, наситен с въглена киселина, в който ни едно същество, не само човек, но и нито едно живо същество от типа на животните не може да живее. Следователно виждате, че животинският живот се състои всъщност в това, че животното постоянно поема в себе си от обкръжаващата среда това, което му е необходимо за живота, а връща в обкръжаващата среда смъртоносно вещество. В това се състои животинският живот.

Но на днешната Земя работата с този животински живот скоро би станала съвсем лоша, ако всички същества се държаха така недостойно като хората и животните. Защото и хората, и животните отравят въздуха. И ако всички същества се държаха толкова непорядъчно като хората и животните, на нашата Земя отдавна би било невъзможно да се живее. Тогава Земята би се превърнала в огромно гробище. Но, за щастие, растенията не се държат толкова непорядъчно. Те правят точно обратното. Както ние всмукваме кислород и така отравяме въздуха около себе си, така растенията всмукват въглероден двуокис, въглена киселина, задържат въглерода и отдават кислорода. Така че всъщност изключително благодарение на това, че на Земята има растения, и именно гори, животът може да се поддържа на Земята. Ако на Земята нямаше никакви гори или ако хората изсекат тези гори – което те частично вече са направили, – животът на Земята би станал доста по-нездоров. Работата стои именно така, че горите на Земята са ни просто необходими. Ако ценим само дървесината, постепенно изсичайки горите, правим живота на Земята невъзможен. Следователно можем да кажем: на Земята нещата са така, че и хора, и животни постъпват всъщност непорядъчно, защото те отравят всичко, докато растенията, горите отново вкарват

всичко в ред.

Виждате ли, господо, така стои работата на Земята сега, но не винаги е било така. Трябва да ни е съвсем ясно, че Земята се е изменила, тя е била съвсем друга по времето, за което говорихме последната сряда; това го разбрахте. Ако отидете днес на разходка, няма да срещнете там горе, в Кемпен⁸, ихтиозавър, както е могло да стане някога. Сега вече няма такива неща. Земята постоянно се изменя и в бъдеще ще изглежда съвсем различно от сега. Но какво можем да прозрем от всичко, което сега научихме? Можем да кажем: това, което се намира вътре в човека, това, което той може да произведе от себе си, не може да го поддържа. Той трябва да получава нещо друго; в настоящо време на Земята, за да оживее, той трябва да получава това, което му дават растенията. Използвайки всичко, което се намира вътре в нас, ние не можем да живеем, то ни разрушава.

Така че можете напълно ясно да си представите следното: това, което е полезно, бидейки вътре в човека, ни действа разрушително, ако постъпва отвън. Тук, вътре в нашия организъм, работата би станала съвсем зле, ако имаше прекалено много кислород. Обаче на нас ни е необходимо този кислород постоянно да постъпва отвън.

Следователно това, което е вредно вътре, се оказва полезно, ако постъпва отвън. Което е полезно вътре, става вредно, ако постъпва отвън. Виждате ли, господо, много е важно да разбираме: това, което е полезно, бидейки вътре в организма, е вредно, ако постъпва отвън, и това, което е вредно, намирайки се вътре в организма, се оказва полезно, ако постъпва отвън. Това е толкова важно, че ако човек не го разбира, той изобщо нищо няма да разбере.

Можем да кажем: за живота в съвременната епоха сега ние знаем, че в нас отвън трябва да постъпва нещо съвсем различно от това, което се намира вътре в нашия собствен организъм. Нещо съвсем различно трябва да постъпва отвън.

А сега, след като добихме известно разбиране за съвре-

менността, да се върнем в калта на древността. Отново ще се върнем назад, с помощта на фантазията ще се пренесем във времето, когато навсякъде по Земята скитали ихтиозаври, ту ходейки пеша, ту плувайки, когато плезиозаврите са се измъквали на сушата. Но това е било време, което е предшествовало друго. Как е стояла работата на Земята в древното време, преди появата на ихтиозаврите и плезиозаврите?

Да, господа, съдейки по изкопаемите останки, които са се запазили от тези съвсем древни времена, животните, които тогава са съществували, са били още по-примитивни и тромави от по-късните. Знаете, че този плезиозавър – можете да го разгледате, ако посетите някой музей, и ще видите огромните му размери, неговата тежка люспеста броня, тежка като въоръжението на средновековен рицар, да се движат в която е било не много приятно неговите огромни тромави крака, – и така, този плезиозавър е бил страшно тромаво същество.

Знаете, че тогава пъргави «момчета» изобщо е нямало. Но всички тези тромави същества са имали поне крака, които са приличали на перки, те са можели с тяхна помощ да плуват и даже са можели с тяхна помощ да се покатерят на нещо. Във всеки случай мога да нарека това време в известен смисъл съвременно. Но животните, съществували още по-рано, преди тромавите ихтиозаври, плезиозаври, и мегатерии, животните, които са съществували още по-рано, са били доста по-примитивни и тромави, защото всъщност те са нямали нищо друго освен меко тяло, в което е било обединено всичко възможно; отпред е имало нещо, приличащо на глава, отзад – доста дълга опашка, а над всичко – огромна люспеста броня.

Ако сте виждали стрида, можете да си представите, че тя е съвсем малко животно. Вътре тя има съвсем слузесто тяло, а отгоре – черупка. Ако тази черупка си я представите малко по-различно, като корубата на костенурката, а вътре такова меко като на стридата тяло, тогава ще получите примерно това животно, което някога е било на Земята, преди да се появят ихтиозаврите и плезиозаврите.

Земята тогава е била съвсем гъста, доста по-гъста от мляко. Всичко, което днес се намира навън като планински образувания, е било разтворено. Всичко е приличало на съвсем сгъстена течност. И вътре в този гъст сос – цялата Земя в мировото пространство е била силно сгъстен сос – плували такива исполински стриди. В сравнение с тях цялата ни дърводелска работилница би ни се сторила като джудже. Имало е даже такива огромни стриди, че ако беше възможно да се очертае гърбът им, там с всички удобства би се поместила например съвременна Франция. Най-древните от тези животни са имали колосална големина, тогава и Земята още е била с колосални размери. Следователно някога е имало огромни животни, които се състояли всъщност само от слузеста маса и са могли да се движат само така, както се движат стридите, само че стридите трябва да се намират в много по-течна вода. Тези слузести животни, които са имали огромна люспеста броня, са плували вътре в тази сгъстена Земя. Следователно виждате, че Земята е приличала на това, което днес можете да си представите във вид на много гъста супа с кнедли вътре. Но тези кнедли трябва да си ги представите такива, че, от една страна, те са били съвсем плътни, така че бихте могли да си строшите зъбите, ако поискате да разкъсате тази «кнедла», а от друга страна – съвсем меки. Бихте могли да свалите от тази «кнедла» едната ѝ страна; тогава бихте отделили нещо като шапка. А всичко останало, което е било съвсем меко, бихте могли да изядете. То е било при тези животни доста по-меко от средата, в която са плували, тази сгъстила се Земя. Затова при тези животни е имало това, което днес се е запазило само при някои съвсем малки животни. Виждали сте как пълзят охлювите. Когато пълзи охлюв, можете да проследите следата, която той оставя. Тя е изпълнена със слуз, виждали сте това, такава слуз охлювът оставя след себе си. Тази слуз днес изсъхва на слънце. Днес тя не играе никаква роля. Но си представете как в древността, когато Земята още не е била толкова твърда, тези животни също са оставяли след себе си тази слуз

в гъстата земна «супа» и тя се е смесвала с тази гъста земна «супа». Така че тези животни са били много полезни в гъстата земна «супа».

Днес, ако вървиш по пътя по време на дъжд, можеш да откриеш съвсем малки следи. Особено тук, край Гьотеанума, можете да ги забележите: тях ги оставят дъждовните червеи, пълзящи навън. Виждали сте как особено в дъждовно време навсякъде изпълзват дъждовни червеи. Къде се намират тези дъждовни червеи през останалото време? През останалото време те обикновено се намират в земята, те пълзят под земята, правят проходи, по които пълзят. Виждате ли, ако ги нямаше дъждовните червей, полята ни щяха да са доста по-малко плодородни. Това, което дъждовните червеи отделят в почвата, прави обработваемата земя по-плодородна. Не трябва да се мисли, че в природата съществува нещо ненужно.

Така е стояла работата и с тези гигантски стриди в древното време. Те постоянно отделяли в земната «супа» това, което се изстисквало от тях като слуз. Така те отново и отново освежавали тази земна «супа», отново я оживявали.

Впрочем тази история се е развивала така: в настоящо време в земята – защото земята и сега се смесва с това, което отделят охлювите и дъждовните червеи, – в настоящо време всичко това умира в земята. Може с успех да се използва това, което се внася като торни отделения в почвата от дъждовните червеи; в известен смисъл добре може да бъде използвано даже това, което като торни отделения предоставят охлювите. Не само на нивата, но и по ливадите като много добър тор може да служи това, което като слуз оставят охлювите по земята. Но това, което по такъв начин се внася в земята от днешните животни, е лишено от живот, не става живо.

Обаче във времената, за които говоря, когато тези гигантски стриди са отлагали продуктите на своите секрети в земната «супа», това е било нещо наистина забележително – днес още става нещо подобно. Процесът на оплождане при някои нисши животни, а понякога и при по-високоразвитите

животни, не става така, както става при висшите животни и човека. Оплождането при някои, да кажем, рибообразни, при амфибии или жаби се осъществява така, че се отлагат яйца, те се отлагат някъде, така че има цяла купчина яйца там, където ги е снесла самката. Самецът просто ги поръсва със своята семенна течност, това става извън самката; по такъв начин яйцата стават оплодени, намирайки се извън самката. Това става и сега. Така че може да се каже: самката отлага някъде своите яйца и си заминава. Самецът намира тези яйца, опложда ги и също си отива. Става външно оплождане. Обаче то може да се окаже несъстояло се и нищо да не излезе от яйцата, ако тези оплодени яйца не ги грее Слънцето. Ако Слънцето не ги грее, от тях нищо няма да излезе и те ще загинат. Ако Слънцето осветява тези оплодени яйца, от тях ще се появят нови животни. Това става и днес.

По времето, когато гигантските стриди са плували в земната «супа», слузта, постъпваща в Земята е, действала така, че от самата Земя отново и отново възниквали нови гигантски животни. Старите животни умирали, но от самата Земя са възниквали все нови животни. Самата Земя постоянно пораждала такива извънредно тромави, но огромни по размери животни. Самата Земя се оплождала с това, което отделяли тези животни. Можете да си представите това така: някога земният живот се е състоял в това, че цялата Земя е била живо същество. Но този живот е трябвало да се поддържа с това, което тук горе тези животни са отделяли като слуз. Ако гъстата «земна супа» оставаше сама на себе си, тези по-плътни животни скоро биха измрели. Но благодарение на отделяното от тях, животът на Земята постоянно се поддържал, запазвал се, и Земята постоянно е произвеждала от себе си такива същества. На свой ред те оплождали Земята и тя получавала способност отново да отглежда от самата себе си такива животни.

Но посочените животни не биха могли да отделят тази слуз, ако не съществуваше нещо друго. Виждате ли, Земята е представлявала много гъста «супа», обаче ви казах, че слузта

при тези животни е била доста по-рядка от земната «супа», значително по-рядка. От какво се е получавало така, че тези животни са можели да имат такава течна слуз? Струва ни се невъзможно животните да са можели да имат по-течна слуз, отколкото Земята като цяло. Земята също е била тогава своего рода каша, слуз, но изключително плътна; обаче постоянно са възниквали тези течни топки слуз. Защо са се появявали?

Виждате ли, господа, ако вземете чаша вода, в която е разтворена сол, може да стане така, че солта да падне долу като утайка. Солта се съсредоточава долу на дъното като утайка; но от това водата ще стане по-рядка, ще стане по-малко плътна. Когато солта е била разтворена, водата е била по-плътна. Сега водата е станала по-течна, защото солта се намира извън нея. Следователно по-късно имате по-течна вода горе и по-плътна, солена – долу. А ако сега направя следното: обръщам тази чаша – ако направя това, цялата солена вода просто би се изляла оттам и нищо не би се получило, нали така? Но при тези древни животни това се получавало, те можели да се обръщат. При тези древни зверчета е било така: тук се е намирала по-сгъстената Земя, тук нещо се е образувало. Отгоре се е намирала люспеста броня, а по-нататък, отдолу – слуз. Какво е представлявала тази люспеста броня? Тя не е била нищо друго освен това, което се е отделяло от обкръжаващата земна маса. По същия начин, както солта от водата пада долу, така и тази сгъстила се, съвсем плътна маса, която собствено образувала такава, подобна на корубата на костенурката люспеста броня, също се отделяла, но не надолу, а нагоре, така че долу е оставала по-течната фракция. След това това подобие на обърната чаша – или глава – е можело да се извиси от водата. Само че солта при това се е оказвала отгоре.

Какво е ставало след това с тази сол? Да се върнем сега назад, господа, към това, което прави кучето, ако има рана. Ако кучето има рана, то я ближе. След това я излага на слънце; тогава раната се уплътнява, а това, което се е намирало в раната, загива. В противен случай биха се появили бактерии,

раната би започнала да се увеличава и кучето би умряло. Виждате ли, тук се образува коричка, струпей, от това, което се е намирало вътре. Слузта, която кучето нанася върху раната, е нещо, ставашото отвътре; ако върху нея отгоре грее Слънцето, благодарение на топлината слузта се уплътнява.

По същия начин е било и при тези животни в древността. Слънцето е греело отгоре върху тази земна «супа» и вследствие от това, че Слънцето е греело отгоре, на отделни места са се появявали такива уплътнили се удебеления, каквито се появяват в раната на кучето. Това са били обвивки, черупки. А под тях, понеже е възниквало уплътняване, е оставала по-течна слузеста маса. Ето така са се появявали тези гигантски стриди. Но тези гигантски стриди не биха могли да се образуват, ако не грееше Слънцето. Иначе това би било невъзможно. И така, сега пред нас е нещо достойно за внимание; тук имаме Земята – искам сега да я нарисувам съвсем малка, – над Земята през деня грее Слънцето и то извлича от Земята навън тези гигантски стриди. Следователно бихме могли да кажем: било е време, когато Земята е била своеобразна гъста супа, и вследствие от това, че тя се е осветявала отвън от Слънцето, са се образували такива животни.

Обаче в този случай би се оказала ненужна способността на Земята да се опложда с помощта на слузта, която оставяли след себе си животните, плувайки из земната «супа». Тази способност би била безполезна. Следователно е трябвало да съществуват и други свойства във вътрешния организъм на Земята. Тя би трябвало да прилича на яйце. Само в такова качество тя е можела да бъде оплодена. Трудно ли е да се разбере това? Земята някога е трябвало да бъде като яйце. Само в този случай тя е можела да бъде оплождана.

Тук би следвало да разгледаме какво трябва да стане с такова яйце, че да може да бъде оплодено. Стигнахме до състоянието на Земята, когато тя е представлявала нещо като гъста земна «супа». Съществата, които са можели да я оплождат, са били – можем да се изразим така – същества от мъжки пол,

тях вече бихме успели да ги открием в това древно време. Но това, че Земята би трябвало да бъде едно женско Същество, това предстои да обосновем, трябва сега да стигнем до това. Трябва да стигнем до това, по какъв начин Земята е могла някога да бъде такава исполинско яйце.

Виждате ли, господа, ако има намерение да се стигне до нещо подобно, това е равносилно на желание да се изследва света, дори и да е малко. Тук трябва да ви обърна внимание, дори малко комично, на съвсем друга област, да ви обърна внимание на нещо, съществуващо и до днес, макар и в толкова, така да се каже, размито състояние, че мнозина даже не го осъзнават. Не само от любов към тайнственото поетите пращат влюбените на разходка под Луната, в лунното сияние, когато искат да опишат завръзката на любовен роман или разговорите на влюбените. Лунната светлина има в себе си нещо, по извънреден начин възбуждащо фантазията на човека.

Можете да помислите, че това няма никакво отношение към темата; обаче всичко това има отношение към нея. Лунната светлина възбужда фантазията на човека. Виждате ли, само по себе си е забележително, че лунната светлина предизвиква в човека прилив на фантазия. Хората, посветили се на съвременната наука, в порив на гениалност правят понякога много изящни, много мили открития. Преди известно време имаше в Париж един учен⁹, който казваше така: всички лекарства, с които ни снабдява медицината, донасят на човека много малко и – наистина е забележително, че ученият от Париж е проумял това – ако човек иска да бъде здрав, той би могъл да прави нещо друго; ще се учудите, господа, но парижкият учен съветвал хората колкото може повече да четат «Фауст» на Гьоте и от това те могат да станат доста по-здрави, вместо да приемат разни нещица, възбуждащи само разсъдка – защото «Фауст» на Гьоте възбужда въображението, а въображението прави човека здрав. Даже ученият-материалист, четейки «Фауст», намерил това четене за здравословно, доколкото то възбужда въображението. Той казал: съвременните хора са така умни,

те напругат само разсъдъка, а разсъдъкът прави хората болни. Но ако хората почнеха да четат «Фауст», ако се вживяваха във всичките образи от «Фауст», те биха станали доста по-здрави.

Следователно ученият е искал хората малко да се проникнат със здравословна жизненост. Човек трябва поне малко да се прониква с тази здравословна жизненост! Да, това е бил един от моментите на просветление, които при съвременната наука са така малко. Това е бил един от тези здрави моменти, които съвременната наука преживява рядко. Това е толкова здравословно, че даже подобрява храносмилането. Това наистина е така: храносмилането на човека ще се подобри, ако той изучава гьотевия «Фауст», а не всички тези научни трудове. От тях стомахът се разваля. А с гьотевия «Фауст» стомахът става все по-здрав и по-здрав; така е и с другите органи. Защо става това? Защото гьотевият «Фауст» е породил въображение, а не разсъдък.

Представете си, че когато Луната довежда човека до възбуда, се възбужда именно въображението. Следователно благодарение на Луната в човека се възбуждат непосредствено жизнените сили. Макар днес това да става в незначителни мащаби. Човек се чувства вътрешно сгрят, той чувства вътрешно възбуждане на своите жизнени сили, когато се разхожда на лунна светлина, нали така? Това е истина. Но не му се обръща внимание.

Въпреки това Луната е свързана с всичко това, което има значение за живота на човека. Мога да ви съобщя един малък факт, който доста нагледно илюстрира как Луната е свързана с живота. Ако днес се обръща внимание на неща, които хората някога са знаели – спомнете си например какво ви говорих тук за двуликата глава на римския Янус, – стига се до убеждението, че преди хората са знаели повече; макар и да не са били толкова «умни», те са знаели повече. Днес, когато разсъдъчността на човека е погубила всичко, което е било известно на хората по-рано, обикновено се казва: детето се износва за девет месеца. Обаче медиците, които благодарение на запазва-

нето при тях на латинския език, запазват и някои стари представи – съвременните доктори не искат нищо повече да знаят за това, но въпреки това тези стари представи още се пазят; медиците казват: детето се износва в течение на десет месеца. Откъде е това разногласие, господа? Ако пресметнете: един лунен месец има примерно 28 дни; десет по 28 ще ни даде 280 дни. Един месец, както го имаме днес, е 30 дни, и ако умножите това число по девет, ще получите горе-долу едно и също: 270 дни. Това значи: девет месеца, изчислени по това, както ги ползваме днес, съответстват на десет лунни месеца. Това е приблизително същото време. Ако е ставало дума за износването на детето, преди се е пресмятало по лунните месеци.

Откъде е тръгнало това, господа? Тогава още са знаели, че формирането на детето в тялото на майката е свързано с Луната. То е свързано с Луната. Това е било известно някога, а днес може отново да се констатира на основата на антропологските изследвания, че Луната е това, което действа върху човека, за да може детето изобщо да се развива като живо същество.

Обаче тази Луна действа само на женските същества както в човешкото, така и в животинското царство, защото именно те са предназначени за това. Днес Луната повече не действа върху Земята. Днес тя вече не произвежда тук яйца. И все пак, ако този предмет се изучава подробно, се стига до това, че ако се разхождаме на лунна светлина, се възбужда не само въображението в точния смисъл на думата, но благодарение на това и жизнените ни сили, и ние самите вътрешно се активираме. Луната действа в нас особено оживяващо, но в женския човешки организъм или в тялото на самката при животните действието ѝ е така силно, че дарява детето или малкото зверче със силите на растежа.

Да, както виждате, Луната, която свети надолу от небето, не предизвиква самата Земя да може да расте, защото в Земята в настоящо време процесите на умиране са много напреднали. Следователно Земята, която някога е можело да бъде опложда-

на, е била доста по-жива.

Спомнете си сега какво съм ви казвал: това, което се намира вътре в човека, става вредно, ако идва отвън. И така, Луната, която свети днес надолу към Земята, не може повече да предизвиква никакъв живот. Защо? Защото светлината ѝ идва отвън по същия начин, както ако въздухът, който ние сами сме изпуснали от себе си, започнеше да идва отвън. В този случай той не би могъл вътрешно да ни оживява. Следователно Луната в настоящо време не може отгоре нищо да направи със Земята. В настоящо време Луната може да направи още нещо само в тялото на човека или в тялото на животното, тъй като то е защитено.

Но къде би трябвало да се намира Луната, за да може да прави Земята живо същество? Намирайки се извън Земята, тя не може да я направи живо същество. Затова тя би трябвало да се намира вътре в самата Земя! По същия начин, както въглената киселина, намирайки се отвън, не може повече да ни оживява, а трябва да бъде вътре, трябва, намирайки се вътре, да ни оживява, така и лунната светлина някога е трябвало да се намира не отвън, а вътре в Земята.

И така, представете си, господа: по времето, когато всички тези животни са били тук, Луната изобщо не се е намирала извън Земята, тя се е намирала вътре и е била разтворена в тази гъста «супа». Тя изобщо още не е имала граници, а е била вътре; тя се е намирала вътре като по-плътна топка. Тогава тя е можела да превърне цялата Земя в яйцеклетка. Стига се до това, че Луната, която днес все още възбужда въображението и въздейства на оплоденото женско тяло, Луната, намираща се днес горе на небето, някога се е намирала вътре в Земята.

Но след това е трябвало да излезе навън. Виждате, господа, тук ние се приближаваме до необикновено важен момент в земното развитие: Луната, намираща се днес винаги отвън, е била някога, в миналото, вътре в Земята. Земята я е изхвърлила. И днес тя се върти отвън.

Ако изучаваме земното тяло като цяло, откриваме нещо

забележително. Изучавайки тялото на Земята, ние намираме, че то представлява вода, вътре в която плуват континенти, масиви суша, както някога са плували исполинските животни. Европа, Азия, Африка плуват във вода, както някога исполинските животни са плували в земната «супа», в гъстата земна «супа». И ако изучаваме как изглежда всичко това – знаете, че всичко това изглежда нееднакво, – тогава и днес може да се забележи по вдлъбнатината в Земята и по разделенията между континентите, че Луната някога е излетяла оттук, където днес се намира Тихият океан¹⁰. Луната е била някога вътре в Земята и е излетяла навън. И едва там, отвън, тя се е втвърдила.

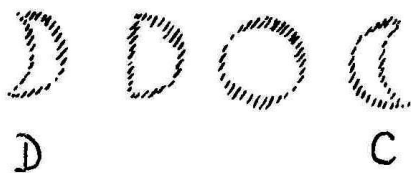
Нека сега да погледнем към древното състояние на Земята. Тогава Земята още е имала Луната вътре в своето тяло. Луната посредством своята субстанция е правела Земята майка, а бащината субстанция се е създавала благодарение на Слънцето, доколкото Слънцето постоянно е пораждало такива топки слуз, които отвън то е обличало с плътно рогово покривало. За това са способствали слънчевите излъчвания. Тези плуващи топки слуз постоянно оплождали това, което се е намирало долу в земната «супа», и е поддържало живота благодарение на Луната. Земята е била огромна яйцеклетка и благодарение на въздействията на Слънцето постоянно се е оплождала.

Ако тази история, господа, така и си е продължавала, на Земята би настъпило много неприятно състояние. Луната би излетяла навън, Земята би станала неплодна и в края на краищата напълно би умряла. Каква може да бъде причината? Вследствие от излитането на Луната Земята е умряла, обаче нещо от това, което в древността е било оплождано – подразбирам тук древната способност към оплождане, – се е запазило в майчиното тяло както на животното, така и на човека. Преди изобщо не е съществувал процес на раждане във формата, в която съществува сега. По същия начин, както при приготвянето на новия хляб се взема малко стара закваска и се добавя в тестото, така нещо от тази древна субстанция, взета в Луната, е останала в женското тяло и тази субстанция може да бъде

оплодена. Това, което тук вътрешно се опложда, превръща се вътре в яйцеклетка, е само отражение на древната Земя-яйце. Така че не е чудно, че при появата на детето постоянно витае призрактът на тази древна лунна история и даже сроковете, в течение на които детето се износва, се определят в съответствие с Луната. Царският син трябва да живее в съответствие с наследството, което е оставил баща му, нали така? Така трябва да стои работата и с оплоденото яйце, което произхожда от древната лунна «супа». То и днес се намира под управлението на Луната, защото то е наследено от нея.

Изобщо в древността за такива неща са знаели много повече. Ще ви посоча причините за това. В древните времена за тези неща са знаели много повече и тогава се е казвало: sol, Слънцето – от мъжки род. Именно то създава мъжкото начало, мъжкия род. Така е било още в латинския език. Sol, Слънцето, е от мъжки род. Докато Луната е женствена и в латинския език тази дума е от женски род. Sol, слънчевото начало, опложда Луната, женственото. В немския език всичко е наопаки: тук думата Слънце е от женски род, а думата Луна – от мъжки, докато всъщност Слънцето отразява мъжкото начало, а Луната – женското. Така всичко това се е оказало преобърнато. Ако искаме да говорим правилно, трябва да говорим на немски за Слънцето, използвайки мъжки род, а за Луната – женски.

Обаче още древните латинци са се шегували в това отношение и казвали – това е не повече от шега, с която искам да завърша днешната беседа; исках да ви дам поне малко от това, което впоследствие ще разгледаме по-подробно и ясно, – и така, древните латинци казвали следното: отначало имаме ето такава Луна (виж рис. 15), след това Луната пълнее, става ето такава, и след това става пълна.

(рис. 15)

След това тя отново намалява и става ето такава. Виждате ли, ако вземем съответстващите думи от романските езици, например от френския, тогава можем тук да поставим буквата С (виж рис. 15, намаляващият лунен сърп), а тук (нарастващият лунен сърп, първа четвърт) – да напишем D; тогава буквата С, *croitre*, ще означава «расте». Но в този случай Луната не расте, а намалява, когато е във фаза С! Напротив, *decroitre* означава намалява, но Луната тук расте. Така че ако погледнем нагоре, към небето, Луната ни казва «аз раста», когато намалява, и обратно. Оттук е възникнала поговорката: Луната е измамна. Тя лъже.

Тук има обаче и по-дълбоко значение. Хората постоянно се притесняват да говорят за лунното начало, понеже лунното начало е свързано с възникването на човека. Това винаги е било забранена тема. И хората изобщо са загубили възможност да говорят за лунното начало по правилен начин. Луната също и по тази причина е станала измамница. Ако към нея гледат хората, тя вече няма да им каже с какво е свързана. Докторите постепенно са отвикнали да говорят за това, че детето остава в тялото на майката десет лунни месеца, и говорят за девет слънчеви месеца, които са горе-долу същия период. Обаче действителна роля играят десетте лунни месеца, а не деветте слънчеви. Това е свързано с Луната, защото някога Земята е носила в утробата си Луната; самата Земя е родила Луната и я е изхвърлила в мировото пространство.

Помислете сега, господа: всъщност аз не ви разказвам нищо друго освен това, което ще ви разкаже някой друг, говорейки за мировата мъглявина, за тази мъглявина, от която се е отделила Земята, а от Земята, на свой ред, е излязла Луната. Но всичко това се мисли механично! Всичко това е от материализма! От мъглявината колкото и много да изтече, никога няма да се получи нещо живо. Но това, за което аз ви говорих, е не просто древната мъглявина, древната пара. В котела може да се нагнети всякаква мъгла, а след това да се отдели нещо от нея, но това, за което аз ви говоря, ви връща към реалността.

Това е реалност, а не тази мъгла, от която е трябвало да се отделят Юпитер и Земята; и когато Земята се е появила едновременно с Юпитер, тя е изхвърлила Луната. Но истинската Луна е свързана с всички процеси на растежа, а също и с размерите на човека, както казах: Земята някога е имала в себе си своята собствена възпроизвеждаща сила, била е Земя-майка и се е оплождала от слънчевата светлина и от животните, които се намирили върху нея със своите черупки. Лунната сила в Земята се е оплождала посредством слънчевата светлина. Виждате как постепенно се отдалечаваме от Земята в космическото пространство.

Разбира се, от вас се изискваше известно напъгане на вниманието, но както виждате, изучаваме нещо напълно реално!

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 27 септември 1922 г.

Последния път ви говорих за това как Луната е излетяла от Земята навън и как това изобщо е свързано с живота на Земята. Мога да си представя колко въпроси са се появили във вас. Можем да се заемем с тях в събота. Обмислете дотогава някои от тях. Но днес трябва да продължа изложението. А може и да успеете да зададете някои от въпросите.

Казахме: докато Луната се е намирала вътре в Земята, това, което би могло да се нарече възпроизводителна сила на живите същества, на животните, е било организирано съвсем различно, отколкото след като Луната е излетяла навън. Казвал съм ви, че докато Луната още е била в Земята, тя е придавала на Земята сили, представляващи в известен смисъл майчински, женски. Така че можем да си представим следното: било е време, когато Луната още се е намирала вътре в Земята. Искам схематично да ви изобразя как е било това.

Когато Луната още е била вътре в Земята, тя се е намирала не в средата, а е била малко изместена към края (виж рис. 16, вляво). Ако днес погледнете Земята, ще забележите, че от едната страна, близо до района, където се намира Австралия, на Земята има повече вода, докато от страната, където се намират Европа и Азия, има повече суша. Вода и суша са неравномерно разпределени по Земята; Земята е такава, че от едната ѝ страна се намира основно суша, а от другата страна – основно вода. Веществото е разположено на Земята неравномерно (виж рис. 16, вдясно). Така неравномерно се е разпределяло то и тогава, когато Луната още е била в състава на Земята. Луната

е била изместена към страната, където Земята изобщо е имала тенденция да бъде по-тежка. Разбира се, ако там се е намирало твърдо вещество, тя е била там по-тежка. Трябва следователно да наричам всичко това, очертавайки там бял кръг.

Но вие трябва да си представите, че оплождането тогава е ставало така, че намиращата се в Земята Луна е давала на исполинските животни сили, благодарение на които те се обезпечавали в известен смисъл с възпроизвеждаща материя. Не може да се каже, че още тогава животните са снасяли истински яйца. Тези гигантски стриди са представлявали всъщност само някаква слузеста маса и те отделяли от себе си само късчета. Така че описаните от мен миналия път гигантски стриди, които първоначално са можели да бъдат големи като цяла Франция, са имали мощна черупка, по която е можело да се разхождаш, и слузеста маса, по-слузеста в сравнение с това, което се е намирало вътре в Земята. Върху тази слузеста маса са въздействали лунните сили и тогава парче от слузестата маса се е отделяло. След това то е продължавало да плува по Земята. А когато Слънцето отново е осветявало повърхността – нагледно ви обяснявах това с примера за кучето, – се образувала «яйчена черупка», коричка: поради образуването на тази яйчена черупка слузестата маса на стридите получавала тенденция да отдели от себе си парче и тогава е можело да възникне ново животно. Така женските сили идвали от Луната, която се е намирала в Земята, а мъжките сили идвали от Слънцето, което отвън е светило към Земята. По такъв начин, господа, тук ви описвам напълно определена епоха, когато Луната още се е намирала вътре в Земята.

(рис. 17)

Трябва да си представите следното. В настоящо време,

когато Луната се намира отвън, извън Земята, тя действа съвсем различно. Известно ви е, че въглената киселина, намираща се вътре в човека – за това ви казах последния път, – действа съвсем различно, отколкото когато се намира отвън, където тя е отровна. Ако си спомните за размножението на животните днес, ще трябва да кажете: на животните първо е необходимо да снесат яйца и едва тогава тези яйца трябва по някакъв начин да бъдат оплодени. И така, това, което преди е давала Луната, когато се е намирала вътре в Земята, животните сега го имат в себе си. Животните имат в себе си тези лунни сили.

Но и намирайки се отвън, Луната също още дава сили. Последния път ви казах: даже на поетите е известно, че Луната дава сили на Земята. Но това са такива сили, благодарение на които се възбужда въображението, посредством които човек става вътрешно по-жив. Това са сили, които повече не действат на възпроизводството, те се излъчват навън, те вече не могат да способстват на възпроизводството.

Трябва да си представите, че това, което Луната е могла да дава на Земята, намирайки се вътре в нея – силите на възпроизводството, силите на размножението, – е било усвоено от животните, бидейки получено от тях като наследство, тези сили се възпроизвеждат сега, предавайки се от едно животно на друго. Следователно, ако изследвате яйце, снесено от животно, ще трябва да кажете: тук вътре действат лунни сили. Тук вътре се намират именно лунните сили, които са действали, когато Луната още се е намирала вътре в Земята. Днес Луната не може да оказва въздействие по-голямо от това, да възбужда, да докарва до вълнение главата. Следователно Луната днес действа само на главата. Обаче в миналите времена тя е въздействала на възпроизводството. Виждате, че това е осезаема разлика. Голяма е разликата, нещо вътре в Земята ли се намира, или извън Земята.

Във връзка с размножението се откриват забележителни неща. Отново можем да кажем: цялото разбиране на природата е свързано с това, как се разбира процесът на размножение.

Защото благодарение на него и днес още възникват отделни животни и отделни растения. Ако не беше размножението, всичко отдавна би умряло. Ако човек иска поне малко да разбере природата, той трябва да разбере размножението. Но с размножаването на Земята е свързана още една особеност.

Помислете само, една от отличителните особености на слона се състои в това, че едва на петнадесет-шестнадесет години той се оказва в състояние да произведе едно детенце. И, напротив, вземете стридата: това малко слузесто животно. Ако мислено я увеличите до гигантски размери, ще получите примерно същото животно, което ви посочих, когато говорех за отдавна миналите времена. Даже при стридите може нещо да се научи. Но стридата не е като слона, който дълги години трябва да чака, докато произведе детенце. Една-единствена стрида може да произведе един милион стриди за година. Следователно стридата притежава различна способност за размножение от слона.

Още едно интересно животно, господа, това е листната въшка¹¹. Знаете, че тя се среща по листата на дърветата и общо взето се смята за един от вредните жители в растителния свят. От нея може много да се пострада. Листната въшка, както знаете, е доста по-малка от слона, затова пък една-единствена листна въшка е способна да произведе хиляди милиони потомци само за няколко седмици! И така, на слона му трябва около петнадесет-шестнадесет години, преди да е в състояние да произведе един-единствен потомък, докато листната въшка може за няколко седмици така да се размножи, че от една-единствена да произлязат много милиони.

Но има още едно елементарно, дребно животно, което се нарича фортицела¹². Разглеждайки ги под микроскоп, е видно, че те представляват съвсем дребнички парченца слуз с влакнцата, с които, извивайки ги, се придвижват. Това са много интересни животни, макар и състоящи се от съвсем малки бучки слуз, приличащи на влакната, излизащи от стридите; те плуват навсякъде. Тези малки фортицели са такива, че за четири дни

една-единствена от тях произвежда сто и четиридесет трилиона потомци! Единственото, което може да се конкурира с тях, е руската валута! (има се предвид първата хиперинфлация в Русия след большевишката революция. Само след година шегите на Щайнер се преместват към германската валута, която през 11.1923 г. стига до 4.2 трилиона марки за 1 долар – бел. пр.)

И така, виждате, че има очевидна разлика в способността за възпроизводство между слона, който трябва да чака петнадесет-шестнадесет години, за да произведе едно-единствено слонче, и тази мъничка фортицела, която за четири дни се размножава така, че отглежда сто и четиридесет трилиона потомци.

Следователно виждате, че имаме работата с доста значителна тайна на природата. Има един много интересен френски анекдот, който външно сякаш нищо не означава, но все пак има вътрешен смисъл. Имало някога един голям френски поет Расин¹³. На Расин са му били нужни веднъж цели седем години за написването само на една поема, която се нарича «Аталия». И така, той цели седем години писал една театрална пиеса, наречена «Аталия». По негово време имало и друг поет, който много се занасял с Расин и казал: на Расин са му необходими седем години, за да напише една пиеса, а аз за година пиша по седем! На тази основа се появила басня и тази басня гласи: «Веднъж свинята и лъва спорили помежду си; свинята така се възгордяла, че казала на лъва: всяка година донасям по седем прасенца, а ти, лъвът, можеш да произведеш само едно-единствено за година! – Тогава лъвът отвърнал: истина е, но затова пък единственото ми е лъв, а твоите седем – просто прасенца». И Расин поискал да отговори на този поет. Но той не пожелал да му каже направо, че неговите театрални пиеси са просто прасенца, а използвал аналогията и казал: «О да, ти правиш по седем пиеси на година, аз за седем години направих само една-единствена, затова пък това е «Аталия» и тя е известна днес на целия свят».

Виждате ли, може да се каже, че вътрешният смисъл на

тази басня, на този разказ е в това, че е по-добре като слона да загубиш петнадесет-шестнадесет години и след това да произведеш един потомък, отколкото да бъдеш фортицела, която за четири дни ще се размножи така, че да се получат сто и четиридесет трилиона особи. Много се говори за това, че зайците дават голямо потомство, а ако говорим за фортицелата, такава способност за размножаване е просто невъзможно да си представим!

Трябва да се ориентираме защо такава нищожно малко животно дава толкова много потомци, докато на слона му се налага да губи толкова години.

Вече ви казах: Слънцето е в основата на оплождането. Слънцето и днес е необходимо при оплождането. Казах ви също: ако небесното тяло се намира отвън, като Луната, в най-добрия случай то още действа върху главата, но повече не действа на органите от долната част на тялото, следователно тя вече не действа непосредствено на силите на възпроизводство. Възпроизводителните сили днес трябва да се предават по наследство от едно същество на друго. Но, господа, в известен смисъл това, което и сега става още по време на процеса на възпроизводство, остава в зависимост от Луната. Искам да поясня това по следния начин, като ще се позовавам на Слънцето.

Виждате ли, трябва да се запитаме: защо на слона са му необходими петнадесет-шестнадесет години, за да се развие способността му за възпроизводство и да даде потомство? Всички знаете, че слонът е дебелокож и понеже е дебелокож, на него му трябва много време. Дебелата кожа предоставя на слънчевите сили по-слаба възможност да проникват през нея, отколкото кожата на листната въшка, при която тя е мека и достъпна за проникването на слънчевите сили. Фактически ниската способност за възпроизводство при слона е свързана именно с неговата дебелокожост.

Това можете също да видите от следното: представете си, че мислено сте се върнали към исполинските плаващи стриди. Никога нямаше да се появи ни еднастрида, ако те

просто излизах на Слънце, което е огрявало люспестата им броня, огрявало е дебелината им кожа! Тези стриди, както съм ви казвал, са отделяли малко слуз; и слузта, която още не е имала стридената черупка, е могла да се намира на слънце. Слънцето е започвало да подсушава тази слуз и благодарение на това е можело да се появи новата стриди. Така Слънцето е действало върху тази стриди оплождащо. Но, господи, ако слънчевите лъчи идват отвън, те са способни да създадат единствено само черупката, обвивката. Как тогава става така, че слънчевите лъчи могат да действат оплождащо? Виждате ли, тук пак трябва да разгледаме още нещо, за да можете да видите с какво е свързана тази история. Може би знаете, че като съберат реколтата от картофи, селяните правят достатъчно дълбоки ями и складират в тях картофите. След това тези ями отново се зариват. По-късно, когато зимата вече си отива, картофите отново се изкопават от ямата, като те много добре се запазват там вътре. Ако бяха складирали картофите в мазето, те биха могли да загинат. Затова пък там вътре те се запазва много добре.

Защо става така? Това е много интересно. Селяните не могат да дадат достатъчно обяснения на това. Но, господи, ако самите вие бяхте картофчета и ви закопаеха в такава яма, там вътре – ако при това и не трябваше да ядете – сякаш да се чувствате изключително добре. Защото там вътре след лятото е останала слънчевата топлина, останало е това, което през лятото се е изливало от Слънцето към Земята и все повече и повече е прониквало надолу. И ако през януари се заровиш в земята, там още се намира слънчевата топлина и всички други слънчеви сили, запазили се от лятото, те се намират на дълбочина около метър и половина.

Това е достойно за внимание. През лятото, когато Слънцето се проявява по-силно, то грее отвън, а през зимата слънчевата сила отива надолу и може да се открие долу. Но тя не може да отиде прекалено дълбоко; тя отново се устремява обратно. Ако човек беше картофче и лежеше долу, там щеше да му е много добре; отопление нямаше да му трябва, първо, защото

там вътре още се намира лятната топлина, и второ, защото топлина се издига и отдолу: това са отразените слънчеви сили. Така че на картофите всъщност им е много добре. Едва тук те за пръв път се наслаждават на слънцето. През лятото слънцето не им е давало много, тогава им е било даже неприятно. Ако имате глава, ще си докарате главоболие, ако Слънцето ви пече отгоре: това за картофа е неприятно. Но през зимата, ако така ви е провървяло, че сте се оказал погребан в земята, вие за пръв път ще можете да се наслаждавате на слънцето.

Оттук виждате, че Слънцето действа не само когато грее върху нещо отгоре, но то действа и по-нататък, ако силите му са били задържани, уловени от нещо.

И тук, господа, настъпва нещо странно, нещо особено. Казвал съм ви: ако тялото се намира извън Земята, то действа умъртвяващо; или както въглената киселина като отрова, или като светещото отгоре Слънце, в последния случай – образувайки люспи. Неправилно се смята, че през зимата Слънцето действа отвън: по това време то действа именно отвътре на Земята. Тогава то отново освежава, отново оживява вътре в Земята силите на възпроизводството. Така че силите на възпроизводството днес, в наше време, също идват от Слънцето, но не от преките слънчеви лъчи; те идват от това, което е останало вътре в Земята и през зимата отново се излъчва обратно.

Това е много интересно. Работата стои така, че ако видиш-ваме въглена киселина, тогава тя е отровна. Обаче ако въглената киселина се намира вътре в нашето тяло и преминава по кръвта, тя ни е необходима, ние я използваме. Защото ако нямахме въглерод, ние изобщо нищо нямаше да имаме в себе си. Тук ние го използваме вътре в себе си, тук той е благоприятен; отвън той би действал като отрова. Действайки отвън, слънчевите лъчи създават черупка или обвивка при животните, докато слънчевите лъчи, уловени вътре и отново връщайки се обратно, отразявайки се, създават живот, правят животни, способни за възпроизводство.

Сега си представете, господа, че сте не картоф, а слон.

Тогава бихте имали страшно дебела кожа и вие бихте поемали в себе си прекалено малко от тази топлина, която получава Земята от Слънцето. Затова ако бяхте слон, щеше да ви се наложи да губите много време, за да произведете слонче на бял свят. Представете си обаче, че сте някаква листна въшка или стрида; тогава вие – ако сте стрида – по отношение на Земята сте само слузеста маса. Слонът не е такава слузеста маса. Слонът от всички страни е облечен в своята кожа, той е затворен в нея, така че идващата отдолу топлина може да достига до него крайно забавено.

Работата стои така: такива животни, като листната въшка, се съсредоточават близо до земята, както и по растенията. При тях няма дебела кожа, те могат с изключителна лекота да възприемат напролет това, което се изпарява от земята, така че бързо получават възпроизводителните сили в обновен, оживен вид. А фортицелата – още повече; защото тя живее във вода, а водата запазва слънчевата топлина доста по-интензивна, така че натрупаната слънчева топлина след това, в подходящото време на годината произвежда при фортицелата сто и четиридесет трилиона потомци. Това означава, че ако тя достатъчно е приела в себе си слънчевата топлина, намираща се във водата, ще успее изключително бързо да се размножава. Можем да кажем: в настоящо време работата на Земята стои така, че тя предава способността за размножение на живеещите на нея същества, защото през зимата запазва в себе си слънчевите сили.

Сега да преминем към растенията. С растенията става следното: знаете, че една от формите на размножение при растенията е така нареченото размножаване чрез резници. Следователно, ако растението израства от Земята, от него може да се отреже резник отнякъде. Той трябва да се отреже правилно, след това може да се посади и тогава от него ще израсте ново растение. Тази форма на размножение има място при някои растения. Защо става това? Силата, позволяваща на растението да се размножава даже посредством отрязан от него резник, растението получава от почвата, защото семената му през

зимата се намират в земята. Това е изключително важно при растенията. Ако се иска растението да расте както следва, през зимата то трябва да се намира в земята, да бъде покрито със земя. Изобщо то трябва да расте от земята. Има летни култури, но за тях ще поговорим друг път. Обаче в основни линии растението трябва да развива своето семе вътре в земята, тогава то може да расте. Понякога някои луковични растения се налага да се отглеждат направо във вода, но това трябва да се разбира като особено мероприятие, нали така? Но основно природата предразполага към това, растението да трябва да бъде посадено в земята и оттам да трябва да получава силите за своя растеж.

Какво става, господо, ако пшеничното зърно е било положено в земята? Тогава толкова повече за това зърно се създават благоприятни условия, то да може да приеме в себе си тези преминали от Слънцето в Земята сили. Семената на зърнените растения най-силно възприемат силите, които идват от Слънцето вътре в Земята.

При животните работата стои по-сложно. Животни, които сами се намират в земята, като например дъждовните червеи и подобните им, също лесно поемат тези сили в себе си. Затова всички те се размножават с много голяма интензивност, всички животни, които живеят или близо до земята, или в земята. Червеите произвеждат страшно много потомци. А например такива червеи, които могат да паразитират в червата на човека, произвеждат толкова много потомци, че на човек му се налага постоянно да напърга всичките си сили, за да не се размножават тези паразити прекалено много. Така че когато човек има в себе си глисти, той трябва да разходва почти всички жизнени сили, за да унищожи тези страшни хрантутници.

А положението на растенията е такова, че те могат да порастват от почвата (виж рис. 18); тук долу се намира коренът им, след това те порастват от почвата, при тях се появяват листа, след това възникват цветове и нови семена. Но, господо, вие съвсем точно знаете: когато започва да се развива цветът,

растението престава да расте нагоре. Това е много интересно. Семето на растението, неговият зародиш, е бил внесен в почвата; след това е израснало стъбло, появили са се листа, зелени листа, и след това се появява цвят. Тук растежът се преустановява, и растението започва бързо да плодоноси, то бързо произвежда семена. Защото ако то не побърза със създаването на семена, Слънцето ще изразходва всичките си сили за цветните листчета, които са безплодни. Отгоре на растението биха се образували огромни прекрасни цветове, оцветени в разни цветове, но семена не биха могли да се развият. В края на краищата растението събира всичките си сили, за да произведе семена.

(рис. 18)

Виждате ли, Слънцето, идващо отвън, има свойството да прави растението красиво. Ако намерим на поляната красиво растение, тези прекрасни краски му е донесло външното Слънце с помощта на своите лъчи. Но така то умъртвява растението по същия начин, както, създавайки черупка на стридата, действа умъртвяващо на тази стрида, то я изсушава.

Това може да се види по цялата Земя. Това действие на Слънцето можете да видите особено нагледно, ако отидете в горещите области, в екваториалните области: там навсякъде се реят и сноват насам-натам всевъзможни птици с удивителна окраска. Това е действието на външното Слънце. Перата на птиците са оцветени в удивително красиви цветове, но жизненни сили в тези пера няма. Жизнените сили в перата в по-голямата си част са умъртвени.

Така е и с растението. Когато израсте от земната почва, то изобилства от жизнени сили. След това все повече ги губи

и в края на краищата трябва да концентрира всички тези сили, за да вложи последните им остатъци в семената. А Слънцето създава прекрасни листа, разноцветни цветове, но при това именно то умъртвява растението. В колоритните цветни венчелистчета вече не живее способността към възпроизводство.

Какво прави растението, когато семената му се внасят в земята? То не остава безучастно, когато попадне в земята, то започва да расте, пускайки листенца, то ги изнася нагоре. Това, което тук ще обозначава със зелено, се развива посредством слънчевите сили, тоест силите на топлината, светлината и така нататък. Слънчевите сили вървят нагоре в растението. Тях растението запазва в семето, докато слънчевите сили, идващи отвън, умъртвяват растението, макар при това да възникват много красиви цветове. В самата им сърцевина се намират семената, които възникват посредством слънчевата топлина, натрупана още в средата на зимата. Семената не възникват от слънцето в текущата година. Това е неправилна представа. От слънцето от текущата година се появява само красивият цвят; но семето възниква от слънчевата топлина от миналата година, то още носи силата, която Слънцето тогава е предало на Земята. Тази сила растението пренася през цялото си тяло.

При животното всичко това не става така просто. Животното е предразположено към това, слънчевата топлина да идва в по-голямата си част отвън, да идва от Земята, бидейки там оживена. Защото животното не приема слънчевите сили така непосредствено, пряко, както това правят растенията. Растението чрез цялото си тяло, чак до намиращото се в цвета семе, възнася миналогодишната слънчева топлина, която се е натрупвала в Земята.

Ако цялата тази история се разглежда правилно – а това е изключително интересно, направо много интересно, – тогава си казваш: растенията и животните се размножават. Те не биха успели да се размножават, ако не действаше Слънцето. Ако не беше Слънцето, те не биха могли да се размножават. Обаче Слънцето, намиращо се отвън в небесното пространство, на-

миращо се извън Земята, по непосредствен начин убива способността за възпроизводство, способността за продължение на рода. Става същото, както в случая с въглеродния двуокис: ако ние вдишваме въглероден двуокис, той ни убива; ако го имаме в себе си, той ни оживява. Ако Земята получава слънчевите излъчвания отвън, животните и растенията ѝ се умъртвяват по този начин; ако Земята от вътрешността си, отвътре може да даде на животните и растенията това, което е присъщо на Слънцето, така те ще бъдат оживени и стимулирани за продължаване на рода. Това е видно по растенията: те образуват способни за възпроизводство семена само от тези сили на Слънцето, които те са уловили в миналото, от миналогодишното Слънце. А това, че растението тази година става красиво, това произтича вече от Слънцето от тази година. Изобщо това става така: вътрешното расте от миналото, а външната красота възниква благодарение на настоящето.

А на слона, господа, с неговата дебела кожа, тази частичка земна топлина, частичка от Слънцето, получавана посредством Земята, носи много малко полза. Това става защото той е толкова дебелокож, а на тези сили не им е толкова лесно да преминават през нещо. Той трябва в своите собствени семена да натрупа много от миналото. Той натрупва лунни сили. Те, разбира се, са му необходими за майчинството, за женското размножаване. Той ги натрупва. Луната се намира извън Земята и животните, за да се размножават, имат сега тези лунни сили в себе си.

Виждате ли, този въпрос изисква сериозно и внимателно отношение. Може да се намери някой, който да каже: що за глупак, той ту говори за някакви предишни лунни сили, ту говори, че такива допотопни сили още живеят в яйцата и в силите за размножение. Този глупав човек твърди, че сякаш съвременните сили за възпроизводство са съществували и преди. На такъв човек бих могъл да отговоря просто: няма не виждаш, че при всичко, което живее сега, има нещо и от миналото? Бих му показал момче, което като две капки вода прилича на баща

си, сякаш това е едно и също лице. Да, ако си спомни какво е било – бащата, възможно е вече да е умрял, – някой е познавал бащата още тогава, когато е бил съвсем малък, както и момчето, и той би могъл нещо да потвърди: да, това момче е цял бащичко. Момчето изглежда по същия начин, както е изглеждал баща му, когато самият той е бил още малко момче. Това, което сте виждали преди тридесет, четиридесет години, отново се вижда в малкото момче! Вътре в това, което живее в настоящето, винаги присъстват сили от миналото. Така е и със силите за възпроизводство. Това, което го има днес, произлиза от миналото.

Знаете, че някои считат за особено вредно суеверие мнението за това, че Луната действа на времето. По темата, разбира се, има немалко суеверия. Някога в Германия имало двама учени мъже в Лайпцигския университет, единият от които заявил – наричали го Фехнер¹⁴: а ако в това суеверие, че Луната влияе на времето, има частица истина? Той си записвал, какво е времето по пълнолуние и какво е времето по новолуние, и направил такова откритие; има разлика: в пълнолуние дъждовното време е по-често, отколкото в новолуние. Това открил той. Но още не можел да повярва в него. Такива записки не са много убедителни. Истинската наука би трябвало да работи доста по-точно. Но той си казал, че би трябвало да продължи с тези изследвания и да види, действително ли Луната влияе на времето.

В Лайпцигския университет имало още един учен, който се смятал за по-умен и когото наричали Шлайден¹⁵; той казал: е, моят колега стигна дотам, да говори за влияние на Луната върху времето. Дявол да го вземе, това минава границите, трябва с всички сили да му се противодейства! Тогава Фехнер казал: какво пък, между нас, мъжете, вече се води дискусия, но ние имаме и жени. Виждате ли, това било още в предишните времена. Понеже жените на университетските професори живеели в Лайпциг, те спазвали стария обичай, вкоренил се сред професорските жени в града. По време на дъжд те поста-

вяли своите бъчви и корита, за да си съберат дъждовна вода за пране. Те я събирали, тъй като в стария Лайпциг не било толкова просто да си доставиш вода. Водопровод тогава още не е имало. И професор Фехнер казал: нека спорът ни го разрешат жените. Нека госпожа професоршата Шлайден и госпожа професоршата Фехнер направят така: за да получават еднакви количества дъждовна вода, госпожа професоршата Шлайден може да поставя своите съдове в новолуние, а моята жена нека го поставя по пълнолуние! А за себе си той добавил: по мои сметки тя ще получи повече дъждовна вода.

Обаче жените не се съгласили на това. Те не желаели да действат според науката на мъжете си. Не позволили да бъдат убедени. По този начин станала доста куриозната история, когато тя, въпреки че научните указания изхождали от мъжа ѝ, не повярвала на науката. Госпожа Шлайден не казала: аз ще получа толкова вода в новолуние, колкото и в пълнолуние, не, тя искала да поставя своите съдове също и в пълнолуние, без значение, че мъжът ѝ бил в страшен конфликт с Фехнер.

Това е нещо, което още не е доказано. Но, виждате ли, достойно за внимание е това, че и днес приливите и отливите са свързани със Слънцето и Луната. Тук може да се каже: в течение на една четвърт на Луната приливите са съвсем различни, отколкото в течение на друга четвърт на Луната. Това е свързано. Но, господа, от това не следва, че Луната някак свети върху морето и именно от това възниква прилив; това е стара история.

Когато Луната още се е намирала вътре в Земята, тя е влияела посредством своите сили и е предизвиквала приливи. Земята още има остатък от същите тези сили, поради които възниквали приливите. Не е чудно, че Земята прави това сега самостоятелно. Днес се смята за суеверие да се мисли, че Луната действа на Земята. Но тя продължава да действа на Земята, както е действала тогава, когато още се е намирала вътре в Земята; за Земята тази връзка се запазва. Приливите и отливите зависят от Луната, тъй като Земята поддържа тази

зависимост. Но това е само видимост. По същия начин, както, поглеждайки часовника, няма да кажа, че в девет часа той самият няма да ме изкара от залата. И лунните фази съвпадат днес с приливите и отливите, защото някога те са зависели помежду си по-непосредствено.

Така стои работата и с тези сили за възпроизводство, които зависят от Луната, доколкото те са с женска природа. Така стои работата и с тези сили за възпроизводство, които зависят от Слънцето, тоест с тези слънчеви сили, които се намират вътре в Земята.

Обаче всички животни, които изключително силно се размножават чак до трилиони, които следователно могат да използват слънчевите сили, идващи от Слънцето и акумулирани от Земята – всичко това са нисши животни. При висшите животни и човека тези сили за възпроизводство са защитени, те се намират вътре в организма. Насам прониква допълнително нещо от акумулираните в Земята слънчеви сили и освежава, оживява силите, намиращи се вътре в организма. Без това оживяване, без освежаването те не могат да минат, не могат да съществуват. Но и посредством изключително на тези слънчеви сили, които се намират в настоящо време в Земята, нито животните, нито хората не биха успели по правилен начин да притежават тези сили на възпроизводство.

На растенията това им се удава, защото започвайки от зимата и в течение на цялото лято пренасят, пропускат през себе си, през своето собствено тяло силите, които живеят в Земята, запазили се от миналата година. Растенията имат сили за възпроизводство от миналата година.

Но слонът не може да ги има от миналата година. Той ги притежава от време, което е било милиони години назад; тази сила се намират в него в осъществяващата възпроизводството семенна течност, в спермата, която се предава по наследство от слона-баща на слона-син. Той я има вътре. Но от кое време той я има вътре? По същия начин, както растението има в себе си силата за възпроизводство от миналата година, така и

слонът има в себе си тази сила за възпроизводство от времето, което е било преди милиони години. Растенията и нисшите животни могат да се размножават така бързо, защото те и днес още могат да използват натрупваната в Земята сила. Тези сили за възпроизводство са необичайно силни. А животните, които са приспособени за това, да съхраняват в себе си сили от много отдалеченото минало, могат да се размножават, но слабо.

Нека сега да се върнем назад към времето, когато е имало такива гигантски стриди. Слънцето едва е осветявало тези стриди, те са загубили вътрешните сили и са могли да използват само тези, които са се издигали към тях от Земята. Тези сили стридите още са можели да използват, защото те са били открити за достъп отдолу. Стридите са били с размер на днешна Франция, като отдолу са били открити и са можели да поемат земните, макар и дошли от Слънцето, сили. Когато тези животни изменили своята форма и станали мегатерии, станали ихтиозаври, когато осветяващото ги Слънце започнало да идва от всички страни, и те престанали да бъдат открити отдолу; тогава те станали приспособени за използване само на тези сили за възпроизводство, които са имали в самите себе си и които в най-добрия случай се оживявали, освежавали се посредством външното Слънце.

Какво е било положението някога, господа, за да могат животните да получат такива сили за възпроизводство, каквито не биха успели да получат, ако Слънцето светеше отвън? Би трябвало да има и такова време, когато и Слънцето се е намирало вътре в Земята; когато следователно в Земята са постъпвали не само тези незначителни сили от Слънцето, които през зимата остават например за картофите; не, някога е било такова време, когато цялото Слънце е съставлявало единно цяло със Земята.

Ще кажете: но физиците казват, че Слънцето е страшно горещо, и ако Слънцето би съставлявало единно цяло със Земята, то Земята би изгоряла. Да, господа, знаете това, но само от физиците. Обаче физиците биха били крайно удивени, ако

биха могли да видят как в действителност изглежда Слънцето. Ако биха построили такъв въздушен балон, с който би било възможно да се издигнат там, биха открили, че не Слънцето е горещо, а че Слънцето вътре е пълно с жизнени сили, а горещината се развива тогава, когато слънчевите лъчи минават през въздуха или още нещо. Само тогава се развива горещина. И така, когато Слънцето е било в Земята и е съставлявало едно цяло с нея, то е било пълно с жизнени сили. Тогава то е можело да даде не само незначителното количество жизнени сили, които то може да даде в настоящо време. Когато Слънцето е било вътре в Земята, тогава живите същества, животните и растенията, съществували тогава, получавали достатъчно количество от тези сили, защото тях им ги е давало Слънцето. Защото Слънцето тогава е било именно в самата Земя. Тогава са се развивали и тези стриди, но без обвивка, без черупка, те тогава са се състояли изобщо само от едната слуз.

Представете си: когато тук е била Земята и намиращата се в нея Луна – Слънцето също се е намирало вътре в Земята, – са се развивали стриди, които са нямали обвивка, а са се състояли от слуз. Възниквала е слуз; тя се е разбивала на парченца, разделяла се е, и така се е появявала още една стриди, след това друга, и така е продължавало все по-нататък. Обаче те са били толкова чудовищно огромни, че даже не е можело да ги отделиш една от друга. Те са граничили една с друга. Как е трябвало да изглежда тогава тази Земя? Тя е приличала на нашия мозък, където клетките също са разположени редом една до друга. Тук също една клетка се намира редом до друга; само че те умирали, когато Слънцето още е било в Земята, клетките-стриди, гигантските клетки се умирали редом една до друга, и Слънцето е развивало техните сили, то ги е развивало постоянно, тъй като то се е намирало вътре в Земята. Представете си, господа, следното: тук е била Земята (виж рис. 19), тук – гигантската стриди, тук – отново гигантска стриди, и още една; само такива гигантски купчини слуз редом една до друга, и те постоянно се размножават. Съвременните стри-

ди също се размножават, при това толкова бързо, че за кратко време те могат да дадат

(рис. 19)

милиони потомци; тогавашните стриди се размножавали още по-бързо. Дявол да го вземе, стридата не успявала да остарее, защото се появявали все нови и нови млади стриди, от тях – още и така нататък. Старата е трябвало да се разтвори. Ако някой би наблюдавал отстрани как е съществувала тази огромна буца, приличаща на главния мозък, макар и да е била, разбира се, по-мека, по-слизеобразна от съвременния мозък, би наблюдавал как бързо тук се размножават гигантските стриди, като всяка може отново да даде милиони потомци – ако някой би наблюдавал това, той би видял: тук всяка би трябвало да се защитава от другите, защото те се натъквали една на друга. Ако насам би попаднал някой особено любопитен, ако би могъл да наблюдава това от някоя друга, чужда звезда, той би могъл да види следното: тук долу е плувало в мировото пространство някакво огромно тяло, то е било пълно с живот, то постоянно е произвеждало живот, милиони живи, отделени една от друга стриди, и те не само го съставяли, но броят им постоянно се увеличавал. Какво би видял той? Съвсем същото – само че в гигантски размери, – което се вижда днес, ако се разглежда първият стадий от развитието на малкото, възникнало от човека зародишно яйце! Тук също всичко това става, но в нищожно малки мащаби. Тук също се намират тези малки, слузести, клетъчни мехурчета, те бързо се умножават, иначе човек не би успял в първите седмици на бременността да достигне необходимите размери. Клетките са толкова малки, те трябва да се размножават много бързо. Ако някой би погледнал тогава към Земята, тогава и от Земята би получил същото впечатление. Това е огромно животно, вътре в него са силите на Слънцето и

Луната, съставляващи единно цяло със Земята.

Виждате ли, сега ви обяснявах как можем да се върнем към времето от земното развитие, когато Земя, Слънце и Луна са били още едно тяло. Но, господо, бих могъл да кажа: във «Фауст» – ако сте го чели – шестнадесетгодишната Гретхен казва на Фауст, когато той ѝ разказва за своята религия: «И на нас патерът така ни обяснява¹⁶, само че с малко по-различни думи». Вие също бихте могли да кажете: да, професорите също говорят нещо подобно, «само че с малко по-различни думи». Те казват: някога Слънцето е съставлявало едно тяло със Земята и Луната (позоваване на теорията на Кант-Лаплас – бел. пр.). Това именно твърдят те, когато казват: Слънцето е било гигантско тяло, то е започнало след това да се върти и понеже се е въртяло, е отделило от себе си Земята. Земята също се е въртяла и е отделила от себе си Луната. Така че по същество тук също се говори, че някога всичките три са съставлявали едно единно тяло.

Намерили се хора, които казали: това може да се докаже, може да се докаже даже от ученици. И го правят доста изцяло. Вземат малка капка масло¹⁷, тя плува във вода, след това вземат листче картон и изрязват в него малко кръгче, след това отгоре го забождат с топлийка, всичко това се пуска във водата и започват да го въртят за главичката на топлийката. Малката капка масло започва да се върти и се разпада. Тогава се казва: вижте, това някога е станало в света! В мировото пространство е имало гигантско газово кълбо, само газ; обаче всичко това се е въртяло, движило се е. И тогава това, което се е намирало в края, започнало да се отделя; така от Слънцето се отделила нашата Земя – така, както се отделя тази малка капка масло.

Би трябвало обаче да попитате децата: видели ли са как отгоре стои учителят и върти всичко това, държейки главичката на топлийката? Следователно и вие би трябвало да си представите някакъв огромен учител, който е въртял тогава това газово кълбо, иначе планетите не биха могли да се отделят от

него! Огромният Учител; в средните векове за него биха казали: това е бил Господ Бог с дългата брада. Това е бил този огромен учител, за Когото хората са забравили.

И все пак не е обяснение, ако се допуска съществуването на огромно газово кълбо, което се върти и което би могло да се върти само в случай, че съществува някакъв огромен Всемирен Учител. Това все пак не е обяснение. Обяснението, господа, може да бъде това, когато се смята, че Слънцето и Луната са били единни със Земята и че всичко това се е движело самостоятелно. То е могло да се движи. Газовото кълбо само по себе си не би могло да стигне до движение. Но това, за което ви разказах тук, е можело да се движи самостоятелно. Тогава не е имало необходимост от Всемирния Учител, защото всичко това само по себе си е било живо. Земята някога е била именно живо същество, тя е била такава, както семената днес, и в нея са се намирали и Слънцето, и Луната. Слънцето и Луна са излезли от Земята и са оставили след себе си наследство; така че в настоящо време силите на зародиша, съхранявани в майчиното и бащино тела на хората, силите, които някога е можело да бъдат получени непосредствено от Слънцето, още способстват процеса на размножение. В настоящо време животните, развиващи в себе си семе и яйце, още носят древните слънчеви сили в своята сперма и в течното съдържание на яйцата: те носят тези сили като наследство от древните времена, от тези времена, когато Земята още е носила в себе си Слънцето и Луната.

Виждате ли, това е истинското обяснение. Само на основата на него може да се стигне до истинското разбиране на този въпрос. Тогава става разбираемо, че е имало време, когато Луната е излетяла от Земята, а е имало и време, когато Земята заедно с Луната са отлетели от Слънцето. Ще се задълбочим в разбирането на този предмет в събота в девет часа. Ще бъде трудно, обаче въпреки това вярвам, че историята е изглеждала именно така и че тя може да бъде разбрана.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 30 септември 1922 г.

Въпрос: Бях много учуден от това, че Слънцето се е намирало вътре в Земята; за това никога не бях чувал. Доколкото разбрах от последните лекции, Земята е нещо като човек, но и животните също някак са произлезли. Как ще обясните последното, въпреки мнението, че човек е произлязъл от маймуната?

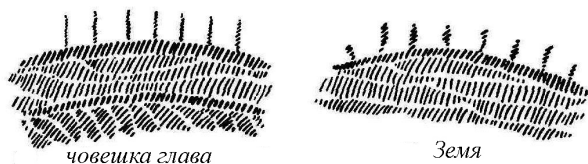
Доктор Щайнер: Много ме зарадвахте, задавайки този въпрос, тъй като отговаряйки на него, можем съществено да се придвижим напред.

Ако днес разглеждате човешката глава такава, каквата е сама по себе си, какво намирате? Преди всичко откривате, че отгоре, от външната страна човешката глава е покрита с достатъчно твърда костна обвивка, с костна черупка. Да, господа, ако вземете тази костна обвивка, която е тънка по отношение на цялата глава, и я сравните с това, което откривате, например обхождайки Юрските планини (хребет в Швейцария – бел. пр.), ще намерите забележително сходство. То се проявява в това, че костната обвивка на главата се състои всъщност от съставни частици, много приличащи на варовиковите отлагания, варовиковите наслоявания, които намирате, обхождайки Юрските планини.

Такива отлагания можете в по-голямата си част да откриете на повърхността на Земята. Разбира се, на такива варовикови отлагания няма да успееш да отгледаш добра реколта. Последното е възможно само на слоевете, които се състоят не от варовик, а от обработваеми земи, почви, пригодни за обработка, които като отлагания се намират над варовиковата почва.

Вече видяхте, господа: ако говориш за природата, налага се да се докоснеш до всичко. Знаете, че главата на човека, поне от външната страна, също е покрита с кожа, която се лющи,

така че над варовиковата обвивка, върху черепа отвън се намира кожа. Изследвайки тази кожа, може да се открие голямото и сходство с обработваемата земя. На кожата на главата израстват коси. Тези коси отново имат голямо сходство с растенията, растящи на обработваемата земя. Ако схематично, нагледно изобразим това, можем да кажем следното: в някои места на Земята тук горе се намират варовиковите отлагания; над тях има обработваема земя и от тази обработваема земя израстват растения. При човека намираме отвън обвивка, съдържаща варовик; над нея намираме кожа и от тази кожа израстват коси.

(рис. 20)

Спомнете си сега още нещо. Тук успях да направя схематично изображение, показващо сходството на Земята и човешката глава. Спомнете си обаче това, за което вече съм ви говорил нещо. Казвал съм ви, че ако проникваме в Земята по-дълбоко и изследваме това, което се намира по-дълбоко в Земята, ще открием там останки на древни живи същества, древни животни и растения. Ихтиозаврите, плезиозаврите и така нататък са били много големи животни. Но ако сега проникнем вътре в човешката глава – какво съм ви казвал за това? Казвал съм ви: в кръвта плуват бели кръвни телца и това също по същество са малки животни. Вътре в човешката глава тези малки животни постоянно се намират в състояние на умиране, в известен смисъл те са наполовина мъртви и само през нощта се оживяват; въпреки това те се намират на пътя на умирането. И колкото по-нататък се задълбочаваме в главата, толкова повече са там процесите на умиране. Под обвивката на черепа, между мозъка и външната обвивка на черепа се намира напълно отмряла кожа. Така че според проникването в главата се открива нещо, намиращо се в мъртво състояние.

Следователно може да се каже: ако човек умре и след това вземат главата му – с това основно се занимава науката, която неохотно има работата с живия човек, а предпочита мъртвеца на патоанатомичната маса, – ако се вземе главата, господа, имаме фактически умрели мозъчни клетки, които са по същество «вкаменени» клетки на кръвта; от външната страна се намира твърда обвивка. Цялата тази история има сходство със Земята. Така че не можем да кажем нищо друго освен следното: ако ние през тази твърда мозъчна кора – тя затова и се нарича «твърда мозъчна кора», понеже се състои от умрели тъкани – проникнем в самия мозък, и там ще открием «вкаменелости», втвърдявания. На Земята тези вкаменелости се намират навсякъде. Ако ние днес разглеждаме Земята, може да се каже, че тя като две капки вода прилича на умряла човешка глава. Само че главата, разбира се, е по-малка. Земята е по-голяма, затова всичко на нея прави друго впечатление. Който днес изучава Земята, той може всъщност да каже: Земята, това е гигантски човешки череп, при това отдавна мъртъв.

Господа, вие не можете да си представите, че нещо би могло да стане мъртво, без отначало да е живо. Това не става, нали така? Само че науката твърди нещо подобно. Обаче предполагам, че сами себе си бихте сметнали за глупаци, ако намирайки някъде мъртва човешка глава, започнете да казвате: това се е образувало от само себе си от материята. Това няма да кажете, но бихте казали така: това, което изглежда така, трябва някога да е принадлежало на жив човек, то трябва да е било някога живо, защото това, което е умряло, някога е трябвало да бъде живо. Следователно ако някой разсъждава разумно за това как той, изучавайки Земята в настоящо време, открива черти на умряла човешка глава, трябва да си представи – иначе той би бил просто, позволете ми да го кажа, глупав, – че тя някога е била жива, че Земята някога е била жива човешка глава, че тя е живяла в Космоса, както днес човек живее на Земята.

Обаче човешката глава не би могла да живее, ако не получаваше своята кръв от човешкото тяло. Отделно човешката

глава биха могли да я показват в най-добрия случай като фокус. Когато бях още малко момче и живеех на село, там понякога се появяваха трупи от пътуващи артисти и те правеха панаир. Ако някой минеше покрай тях, някой изскачаше и викаше: господо, моля заповядайте, представлението тъкмо започва! Тук може да се види говореща човешка глава! И така, те показваха жива човешка глава. Както знаете, този ефект се постига с помощта на различни апарати със система от огледала, така че тялото не се вижда, а се вижда само главата. Главата, разбира се, не би могла да се намира отделно, тъй като от човешкото тяло към нея трябва да постъпва кръв и всичко, което я храни. Така и Земята някога е трябвало да бъде такава, че да получава хранене от мировото пространство. Могат ли да се приведат доводи в защита на това, че Земята някога е била действително подобна на човека, че тя е можела да се храни от мировото пространство?

Много се размишлява над това как е станало, че Слънцето – последния път говорихме – е било някога съединено със Земята. Това е било много отдавна. Оттогава Слънцето се намира извън Земята и ѝ дава светлина и топлина. Даже топлината, която се намира вътре в Земята, идва от Слънцето и само се съхранява през зимата. Действително може да се пресметне колко топлина отдава Слънцето ежегодно. Това е много нещо. Слънцето отдава много топлина. Физиците правят такива сметки. Това са милиони и милиони калории. При това, господо, при тези разчети физиците започнаха да се опасяват, стана им страшно, когато получаваха сведения, колко топлина разходва Слънцето ежегодно; получените резултати, ако ги сметнем за верни, свидетелстваха за това, че Слънцето трябва бавно да изстива и всички ние трябва да замръзнем. Сметките са направени вярно, но всички те са неправилни. Става и така. Може да се изчислява, може да се пресмята нещо по най-прекрасния начин, но сметките да не съответстват на реалността, макар и прекрасно да са направени.

Имало е един швабски физик, наричали са го Юлиус Ро-

берт Майер¹⁸, който е имал действително интересни мисли. Това е било в средата на XIX столетие. Този Юлиус Роберт Майер постоянно е живеел в Хайлброн във Вюртемберг, бил е лекар и подобно на Дарвин¹⁹, по време на своето пътешествие по света е правел своите открития. Веднъж, пътешествайки из Южна Азия, той направил изключително интересни наблюдения на един от островите; той открил, че вследствие на влиянието на топлината, кръвта на човека изглежда по различен начин, отколкото в студените местности. Благодарение на тези наблюдения той стигнал до интересни факти. Тези наблюдения той обобщил и публикувал за пръв път във вид на съвсем кратка статия²⁰. Нея той изпратил в едно солидно германско естественонаучно списание. Това било през 1841 г. Но това естественонаучно списание му върнало статията обратно²¹, тъй като се намерили хора, които казали: всичко това са безсъдържателни глупости, дилетантство и безсмислица. Днес същите тези хора, и по-точно техните последователи, смятат неговата работа за най-великото откритие на XIX век!

Обаче погендорфското издание «Анали на физиката и химията», което е било тогава най-известното германско естественонаучно списание, не само върнало на Юлиус Роберт Майер тази негова работа, в която той излагал същността на проблема, но освен това го изпратило и в лудница! Понеже той действително бил прекалено въодушевен от своето учение – макар и да не е съвсем вярно, той бил крайно въодушевен от него, и се държал малко по-различно от другите хора, които, разбира се, не са знаели толкова, колкото е знаел той, – неговите най-близки колеги-лекари и другите лекари обърнали внимание на това и той попаднал в лудница! Така че вие се запознахте с научното откритие, направено от човек, когото заради това са го пратили в лудница. Ако днес попаднете в Швабия в град Хайлброн, на главния му площад ще видите паметник на Юлиус Роберт Майер. Но това е било направено, така да се каже, със задна дата! Това е само един пример как се отнасят хората с тези, които имат в главата си поне малко мисли.

Виждате ли, този Юлиус Роберт Майер преминал от мислите за откритото от него влияние на топлината върху кръвта към мисли за това как изобщо се появява топлината на Слънцето. Другите пресмятали само колко то отдава. Но Юлиус Роберт Майер попитал: откъде получава то тази топлина? Какво прави физиката? Може да се каже, че физиката води сметките по същия начин, сякаш е започнала да пресмята при човек, който нещо е изял, нахранил се е и освен това си е създал някакви запаси от мазнини и мускулна тъкан. Той може да живее четиридесет, шестдесет дни, но след това ще умре, ако не получи храна. Такива сметки правят физиците и по отношение на Слънцето: колко отдава то всеки ден, след като по чуден начин е получило тази топлина. С какво се е нахранило някога, какво е изяло – от това не се интересуват, изчислява се само колко изразходва.

Откъде то взема всичко това? – ето за какво питал Юлиус Роберт Майер. В резултат той стигнал до извода, че ежегодно в Слънцето влитат голямо количество небесни тела, представляващи комети. Виждате ли, това е храната на Слънцето. Ако даже и днес наблюдаваме Слънцето, ще можем да видим; то има добър стомах, който изяжда ежегодно огромно количество комети. Така, както ние изяждаме обеди си и благодарение на това изработваме нашата топлина, така и Слънцето изработва топлина, когато с помощта на своя добър стомах поглъща комети.

Това означава следното, господа: когато кометите вече са съвсем разпрашени и падат долу, въпреки това те представляват желязно ядро; долу пада само това желязо. Човек в кръвта си също има желязо. Ако човек някак би се оказал в разредено състояние, за него вероятно хората биха могли да кажат: там горе нещо се намира, то блести и се състои от желязо. Понеже метеоритните камъни, на които се разпада кометата, се състоят от желязо, се казва, че и кометата се състои от желязо. Това обаче е толкова безсмислено, както безсмислено би било да се предполага, че човек се състои от желязо, защото в кръвта

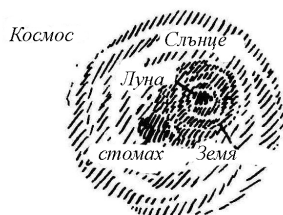
му има желязо и в него могат да се открият съвсем малки частички желязо. По аналогичен начин се откриват метеоритни камъни, те са разпрашени, разпаднали се комети. Обаче кометите представляват нещо съвсем друго, кометите живеят! И Слънцето също живее, то има някакъв стомах, то поглъща не само комети, то се храни така, както и ние. В нашия стомах също има желязо. Ако някой яде спанак, той не забелязва, че вътре в спанака се намира доста много желязо, относително много, разбира се. Въпреки това е много добре, ако човек с малокръвие го съветват да яде колкото може повече спанак, тъй като така човек ще получи за своята кръв много безопасно желязо, докато при вкарване в стомаха на обикновено желязо, то в по-голямата си част излиза навън.

Ако кометите се състояха само от желязо и падаха върху Слънцето, щеше да ви се наложи да видите как всичко това се отделя обратно! Тогава бихте видели съвсем друг процес. Ако това беше така, тогава вероятно в небесното пространство би се наложило да се изгради гигантски клозет! Но всичко, разбира се, стои по друг начин. Кометите съдържат в себе си само нищожна част желязо; Слънцето ги поглъща.

Мислено се огледайте назад, когато Земята е имала Слънцето в себе си. Слънцето тогава е правело същото, което прави и сега, намирайки се отделно; то също е поглъщало комети. Сега знаете причината, защо тази огромна глава, която е Земята, е можела да живее; защото Слънцето е играло роля на неин храносмилателен апарат. Докато Слънцето е било в Земята, благодарение на Слънцето тя е получавала от мировото пространство своята храна, както ние сега се храним от земята посредством нашата храносмилателна система.

Тогава, когато Слънцето се е намирало в състава на Земята, тя е можела да осигурява за себе си хранене. При това трябва да имате представата, че Слънцето по размер е много по-голямо от Земята и следователно когато Слънцето е било вътре в Земята, всъщност не Слънцето е било вътре, а Земята е била вътре в Слънцето. Така че това може да си го предста-

вим ето по такъв начин (виж рис.), че Слънцето тогава е било тук, тук вътре се е намирала Земята, а в Земята се е намирала Луната. И така: Слънце, в Слънцето – Земя и в Земята – Луна, в известен смисъл това е било в обратен ред, отколкото при човека. Обаче при човека само видимо стомахът не е голям; един малък стомах не би успял да прави много. Този малък стомах, който човек има – за това ще поговорим по-късно, – изпълнява посредническа функция по отношение на външния свят. Всъщност човек се намира вътре в Земята, така както Земята някога е била вътре в Слънцето. И настоящият земен стомах е бил тогава централен пункт на Слънцето. Ако тук се е намирало Слънцето (виж рис. 21), а тук – Земята, стомахът е бил тук, в средата; Слънцето отвсякъде е привличало тези комети и след това ги е доставяло в стомаха, така че цялото храносмилане на Земята е ставало вътре в самата Земя.

(рис. 21)

Бихте могли да кажете: тук има противоречие с това, че човешката глава сама не преработва храна. Това е съвсем вярно. Но в това отношение историята като цяло се променя. Човешката главата все пак малко храносмила. Виждате ли, описвал съм ви: ако ядем храна, тогава тя преди всичко постъпва на езика, към твърдото небце. Там тя предварително се омокря със слюнка, с птиалин, и чак после се отправя по хранопровода. Но не само храната върви по хранопровода, защото човек всъщност е воден стълб – в него всички е меко, твърдите части се намират под формата на отлагания, – така че още в устата някаква част от храната се всмуква в главата. Известно хранене, осъществявано пряко, върви от небцето към главата. Ето така. Виждате ли, тези неща не стават така примитивно, както обикновено се предполага, можете да се убедите в това

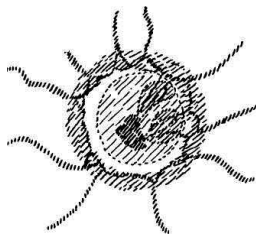
с помощта на сравнение. Зародишната яйцеклетка на човека не може да бъде изнесена навън, на въздух, за да бъде отгледана там. Затова пък така става при птиците. Яйцето излиза навън, на въздух, и се отглежда само навън. Нещо подобно става и с човешката глава. В настояще време човешката глава не би могла да се изхрани с храната, която получава непосредствено през небцето. Земята е била устроена малко по-иначе. Стомах тя е имала в себе си, той едновременно е бил и уста и с помощта на тази уста тя в достатъчна степен се е хранила. Така че можем да кажем: докато Слънцето е било свързано със Земята, тези гигантски същества са имали възможност да се хранят, получавайки храна от Космоса.

Но съм ви казвал: ако днес се изследва Земята, тя ще се окаже подобна на мъртва човешка глава. Именно така е, това е мъртва човешка глава, която някога е трябвало да бъде жива. Следователно Земята някога е трябвало да бъде жива. И благодарение на Слънцето тя се е хранела.

Искам да ви кажа, господа, още нещо. Виждате ли, ако разглеждате зародиш на човек в майчиното тяло на някакъв конкретен етап и след оплождането, бих казал, две, три, четири седмици след оплождането, този човешки зародиш изглежда интересно. Преди всичко в майчиното тяло, около частта на майчиното тяло, която се нарича матка, се намира кожа, съдържаща в себе си много кръвоносни съдове. Тези кръвоносни съдове в голямо количество са разположени вътре в майчиното тяло – тях ги няма в човешкото тяло, ако плодът отсъства, – тези кръвоносни съдове са свързани с другите кръвоносни съдове, които има майката. Те повсеместно влизат в тези кръвоносни съдове. Следователно майката в своята собствена кръвоносна система включва това кълбо (виж рис. 22) и ако в противен случай кръвта циркулира само в тялото, тази кръв прониква освен това и в това кълбо, в неговата външна обвивка.

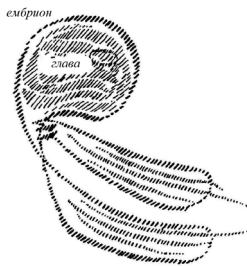
Вътре в това кълбо, господа, ще откриете всички органи. Тук има например орган, който изглежда като торбичка,

а редом има още една «торбичка», само че доста по-малка. В тази торбичка, продължавайки, проникват кръвоносни съдове, които съвсем отсъстват в случай, когато майката не носи дете, защото и кълбото като цяло отсъства; и така, тези съдове продължават и проникват насам. Така че можем да кажем: тези съдове отвсякъде влизат насам и всичко, което досега ви рисувах, обозначава развитието на ембриона в течение на първите седмици; всичко това се намира тук, а до него във висящо положение се намира нещо много малко, тук във висящо положение се намира миниатюрното детенце. То е нищожно малко и е прикрепено тук.

(рис. 22)

Ще изглежда малко куриозно, ако нарисувам сега детето в големи размери, каквото то ще бъде в близко време, когато ще трябва да го нарисувам ето така.

(рис. 23)

Ембрионът представлява почти само глава. Останалото е много малко и се намира отстрани. Виждате, че тук дорисувах две такива разклонения, които по-късно ще станат ръце. Крака тук почти съвсем още не се виждат. Но затова пък се увеличават две кухини, два джоба, които тук нарисувах, в тези два джоба влизат кръвоносните съдове. Тези кръвоносни съдове доставят хранене и по такъв начин главата се храни. Стомах тук още

няма, сърце също няма. Собствена циркулация на кръвта при детето в първите седмици липсва. Детето (ембрионът) представлява само една глава. Той расте, постепенно нараства, и на втория, третия месец става човекообразен, приличащ на човек, защото нарастват и другите органи. Обаче детето се храни все още отвън, от това, което се намира тук като джобове. И след това хранителните вещества се акумулират тук наоколо (изобразява го на дъската). Но приливът на кръв се усилва. Детето още не може да диша, то получава въздух по околен път, чрез майката. Следователно детето представлява само една човешка глава, докато другите органи още не извършват някаква особена служба. Дейността на белите дробове още не е започнала. Дейността на стомаха също не е започнала. Да яде също не може, а трябва да получава цялото хранене така, че се храни неговата глава. Да диша също не може. Нос още няма. Макар и да се развиват, органите не могат да бъдат използвани. Следователно докато детето е в майчиното тяло, то е само глава; и всичко това е меко. Появяващият се по-късно тук вътре мозък е страшно мек, той е много мек и много жив, той е съвсем жив. А ако бихте могли да се възползвате от огромен микроскоп и непосредствено да разгледате главата на ембриона, каквато е тя на втората или третата седмица след оплождането, тя би изглеждала много приличаща на това, както ви описах Земята, каквато е била някога, когато по нея са се придвижвали ихтиозаври, плезиозаври и така нататък. Всичко това дяволски прилича и се различава само по големина.

Така че можем да кажем: какво днес още е отражение на някогашната Земя? Човешката глава, когато още не се е родила и съществува само като зародиш. Тази човешка глава е явно отражение на Земята.

А всичко това, което трябва да се образува на нея, тези джобове на тялото, това, което е разположено наоколо, всичко това като така наречената плацента, след като стане негодно, ще бъде изхвърлено, а останалият човек ще се роди. Следователно от това, което се изхвърля като плацента, детето в

майчиното тяло получава хранене, тази плацента се състои от разкъсани кръвоносни съдове. Това е така нареченият алантоис, този алантоис – тоест разкъсаните органи – е за нас изключително важен, докато се намираме в майчиното тяло, защото той заменя стомаха и органите за дишане. Но ако ние вече не го използваме, ако вече сме се родили, дишаме сами и сами можем да ядем, това се отхвърля като плацента.

Ако разгледате, господа, това, което ви нарисовах тук, ще трябва само да си представите: тук би се намирал Космосът, тук би била Земята, тук вътре в човешката глава, а наоколо – съвсем разреденото Слънце (виж рис. 22). И ето че настъпва раждането, това означава, че се прекъсва това, което някога е било тук. Слънцето и Луната излитат навън и раждането на Земята се е състояло. Земята трябва по-нататък да осигурява сама себе си.

Това може да се опише двояко. Отначало ви описах това, за което казах така: Земята някога е изглеждала по такъв начин, че там е имало ихтиозаври, плезиозаври и така нататък. Сега със същия успех ви описах човешкия зародиш. Всичко това е само по-малко по размери, но всъщност ми се налагаше да говоря същото. Така че днес бихте могли да кажете: Земята някога е била зародиш на гигантски човек.

И пак е изключително интересно това, че в по-ранните времена хората по доста достоен за внимание начин – за това още ще поговорим – са знаели повече, отколкото следващите хора. По-късните хора, изучавайки основно древноеврейските първоизточници, изучавайки неправилно изтълкувания Стар Завет, получавали такива представи: тук е била Земята, а някъде тук раят и тук се е появил в завършен вид Адам, подобно на малък дребосък. Тази представа, изградена от хората на основата на неправилно изтълкувания Стар Завет, изглежда примерно така, все едно някой да си представи, че човек произлиза не от това малко образувание, което се намира тук, поддържано от алантоиса и плодните торбички, обкръжено от кожа и така нататък, сякаш не човек, а някаква вещ възниква

в себе си при това, а че човек седи в майчиното тяло подобно на малка бълха и от тази малка бълха става човек. Примерно така мислят и тези, които смятат, че Земята вече я е имало и Адам и Ева са се заселили и живели на нея като бълхи, а след това и целият човешки род. Такова мнение се е появило от криворазбрения Стар Завет, докато в древността знаещите хора са говорили не за Адам, а за Адам Кадмон, а това е нещо различно от Адам. Той е бил тази гигантска глава, която е била някога Земята. Такава представа носи природен, естествен характер. Земна бълха този Адам Кадмон е станал едва тогава, когато хората вече не могли да си представят, че човешката глава може да бъде толкова огромна, колкото Земята, когато те не могли повече да повярват в това, и тогава у тях се появила невярната представа. Това, което цели девет месеца е ставало в майчиното тяло, се оказало сякаш шега, това, че от майчината утроба се раждал човек.

Трябва да си представим като самата реалност това, че някога цялата Земя е била човек – Земята като цяло. И тази Земя е била доста по-жива. Това е именно така, господа, а не иначе. Виждате ли, ако ви рисувам Земята днес, тя е умряло същество, както човешката глава, подложена на процеса на умиране; ако се върнем назад към човешката глава, която се намира в майчиното тяло, тази глава е изцяло и напълно проникната с живот, тя е жива. Тя е такава, каквато е била Земята някога. Днес Земята е мъртва. Но тя е била някога изцяло и напълно проникната с живот.

Виждате ли, ако хората бяха в състояние да съпоставят и обобщят всичко, което дава науката, те биха могли нещо да постигнат. Сама по себе си науката е права, обаче хората, които оперират със съвременната наука, не могат нищо да направят с тази наука. Ако днес някой разглежда повърхността на Земята, той трябва да каже: тя прилича на умряла глава на човек. Ние всъщност ходим по мъртвец, който някога трябва да е бил жив. Това вече ви го казах, ще ви кажа и какво следва от това.

В детството ми във Виена имаше един много известен

геолог, изследовател на Земята. Той написа голяма книга «Образът на Земята»²². Ето какво е написано там: ако днес минаваме през Бохемия или Вестфалия, ние вървим по това, което е умряло. Някога това е било живо. Науката усеща някои отделни неща, но на нея не ѝ се удава да свърже всички тези неща в едно. Това, което аз ви говоря, в нищо не противоречи на науката. Ако следвате науката, ще намерите потвърждения за това навсякъде. Обаче самият естествоизпитател не е в състояние да направи правилните изводи в съответствие с истинското положение на нещата.

И така, стигаме до следното изказване: Земята е била някога огромен човек. Цялата е била това. Но тя е умряла и днес ние странстваме по умрялата Земя.

Тук, както виждате, остават още важни въпроси, два важни въпроса, появяващи се във връзка с въпроса на господин Бурле. Първият е такъв: връщайки се в миналото, ние виждаме, че Земята е била гигантски човек. Откъде са произлезли животните? И вторият въпрос: Земята е била гигантски човек. Как е станало така, че в настоящо време човекът на Земята е станал такава дребна бълхица? Поради какво той е станал толкова малък? Тези два въпроса са действително важни.

На първия не е толкова трудно да се отговори; трябва само при отговора да се придържаме към фактите, а не към различни фантастични представи.

Господа, представете си, че жена изведнъж умира по време на бременността, и то на такъв стадий, когато вътре всичко изглежда така, както ви го нарисувах на дъската. Представете си, че в процеса на дисекцията се извлича навън тази сферична бучка, вътре в която се намира всичко това, което би трябвало да отпадне с плацентата, вътре в която се намира и ембрионът, който по-късно би станал човек, и опитайте да допуснете, че след извличането сме сложили всичко това не в спирт, където би се запазило, а просто сме го сложили някъде, където е влажно, а след това, след известно време сме се върнали; как смятате, какво бихме видели? Да, господа, ако след известно

време сме се върнали и започнем да режем всичко това, там би било пълно с живи организми; много малки животинки биха сновали там. Човешката глава, която е била жива в майчиното тяло, е умряла. И в процеса на умирането ѝ – трябва само да я разрежем, за да видим това – са се появили всевъзможни животински организми.

Да, господа, представете си, че и Земята е била някога такава човешка глава в мировото пространство и е умряла. Трябва ли да се учудваме, че там са се появили всевъзможни животни? Това става и днес. Разгледайте това и ще получите представа за появата на животните. Това може да се наблюдава и днес.

Това е единият въпрос. Ще говорим за това и по-нататък, ще говорим как са се появили отделните животински форми. Но по принцип виждате, че животните трябва да бъдат тук. Само маркирам този въпрос, по-късно ще му отговоря по-подробно.

Сега остава другият въпрос: защо човек днес е това малко човече? Тук ще се наложи да обобщите всичко, което успяхте да научите. Първо, можете да попитате: нека в мировото пространство някога да е живял един човек, който в настояще време е Земята, той е умрял и днес това е Земята. Какво, няма той така и не се е родил? Нима не се е размножил? Няма необходимост да задълбаваме в последния въпрос; ако той се размножаваше, тогава в мировото пространство биха се появили своего рода взаимодействия между тях. На първо място трябва да се поинтересуваме от това, в каква форма се е проявило размножението.

Господа, ако днес се изследва как се размножават малките клетки, се вижда, че те първо имат ето такъв вид (виж рис. 24), след това такъв, след това се образуват две клетки. След това от всяка се образуват отново две; те стават четири. По такъв начин се изгражда цялото човешко тяло, така че в края на краищата то се състои от изключително малки отделни животни, които живеят в кръвта, а в главата умират. Всички те стават

от една-единствена клетка. Така от една част от първоначалната Земя възникнала съвременната Земя – като тя възникнала така, както възниква днес човекът; не от целия човек, а само от известна негова част. Тук обаче се появява въпросът: защо днес не става същото? Защото след като Слънцето се е отделило, Земята вече не е свързана с Космоса така, както по-рано. Сега всички същества остават вътре. След като Слънцето е излязло, те се осветяват от Слънцето отвън, докато по-рано то се е намирало вътре! Сега трябва да съгласувате всичко, което успяхте да научите.

Господа, вероятно, знаете, че, макар кучето и да има като цяло определени размери, под които то не пада, все пак е възможно отглеждането на такива малки, които са не по-големи от голям плъх. Ако например на кучето се дава алкохол, то ще остане малко – съществото има големина в зависимост от това, какво му въздейства, – във всеки случай така кучето става страшно нервно.

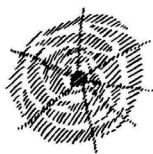
Освен това, макар и светът да не е бил наводнен с алкохол – реалното въздействие на веществата станало съвсем различно, след като Слънцето се отделило от Земята. Когато то още било заедно със Земята, се оказвало съвсем друго въздействие, отколкото по-късно, когато Слънцето било отвън. И ако в началото човек бил толкова голям, колкото самата Земя, станалото му оказало толкова мощно влияние, че той станал малък. Впрочем това било добре за него, защото ако останеше толкова голям, колкото Земята, всички други, които се раждаха, трябваше да излитат в космическото пространство. По-късно ще чуем какво е ставало с тях. Сега те можели да остават на Земята, можели да странстват по Земята един с друг. Вместо един Човек, сега възникнал човешкият род, защото човекът си оставал малък.

Това е истината, господа: всички ние произлизаме от един Човек! Това е напълно понятно, нали така? Но този един Човек съвсем не е бил такава малка земна бълхица, каквито са сега хората, той е бил самата Земя. Когато Слънцето излязло навън, от една страна, тази Земя започнала да умира и изпълзели животни, както се появяват те и сега, когато нещо умира. От друга страна, още оставали сили (слънчеви), само че сега стимулиращото им действие изхождало не отвътре, от намиращото се там Слънце, а отвън; затова човекът станал малък и се появили много хора.

Следователно човек се намалява по размер, защото Слънцето му въздейства отвън. Всичко това може да стане за вас напълно понятно. Помислете само, че ако това е Земята - искам сега да нарисувам Земята съвсем малка – и тук по-рано е било Слънцето, вътре в което е била сякаш поставена Земята, всички сили са се излъчвали ето така; ако Земята се е движела, и Слънцето се е движело заедно с нея, това е било единно тяло (рис. 25, вляво). Сега, когато Слънцето излязло, всичко започнало да изглежда така: тук се намира Слънцето и тук – Земята, която се върти около Слънцето. Ако Земята се намира тук, тя получава тези излъчвания; ако тя се намира там, получава само това излъчване (виж рис. 25, вдясно). Виждате само малка порция излъчвания. Ако Слънцето се намира отвън, Земята получава много малко излъчвания. Когато Слънцето още е било в Земята, насам, навътре, е пристигало цялото въздействие на Слънцето. Не е чудо, че въртейки се тук, Слънцето може да осветява човека само в отделна точка на Земята, докато преди, когато то е било вътре и е трябвало да свети от централната точка, е можел да бъде осветяван само един Човек. Когато Слънцето е започнало да действа от окръжността, с това тогава е било предизвикано намаляването на човека.

Много интересно е, действително е интересно, че макар Стария Завет открай време да са престанали да го разбират правилно и това неправилно тълкуване да се е запазвало и

в по-късните времена, азиатските учени още са говорили за Адам Кадмон, представляващ Единният Човек, тоест Земята като цяло; освен това при предците на съвременните жители на Централна Европа, в Швейцария, в Германия, навсякъде е била разпространена легенда, в която се казвало: Земята някога е била гигантски Човек, Великанът Имир. И Земята се оплождала.

(рис. 25)

Следователно те говорили за Земята като цяло така, както днес би следвало да се говори за един човек. По-късно това, разбира се, престанали да го разбират, защото на мястото на този наистина колоритен легендарен образ – той бил изключително правдив, – на мястото на този истинен образ дошло лъжливото латинско тълкувание на Стария Завет. Следователно тук, в Европа, древните германци още притежавали древната образна наука, макар и със съноподобен характер; тя носила образен характер, сякаш виждали сънища, но тези сънища притежавали по-голяма реалност от това, което дошло по-късно, когато Старият Завет започнал да се разбира неправилно. Тогава вместо да се говори за Земята като цяло, за Адам Кадмон, започнали да говорят за малкия Адам.

Да, виждате ли, проникваш се с огромно уважение по отношение на тази древна, някога унищожена образна наука, макар и да е имала чисто съноподобен характер. Но тя е съществувала и е била след това изкоренена. Не трябва да се учудваме на това. В определено време е станало такова всеобщо изкореняване. Трябва само да чуете разказа, какво е съществувало например в Мала Азия, в Предна Азия, в Северна Африка, в Южна Европа, в Гърция и в Италия. Да, господа, в I, II, III век, когато там вече е съществувало християнство, бихте могли навсякъде, преминавайки земите на Азия или Африка,

да срещнете забележителни статуи; те са били там навсякъде. В тези статуи хората, още не умеещи да четат и пишат, са изразявали това, което някога е било на Земята. С помощта на тези статуи е можело да се изучава това, което някога е било на Земята. В тези форми, в тези скулптурни изображения е било изразено това, че Земята някога е била живо същество.

Но след това хората в ярост и неистовост просто взели и унищожили всичко това, което е съществувало в тези статуи. Било унищожено необичайно много от това, благодарение на което е можело необичайно много да научиш. Това, което в настоящо време се открива, основавайки се на древните скулптурни паметници, не представлява особена важност и е малоценно, защото в първите векове (след Христа) добре са съзнавали, кое е именно важното. Него и унищожавали.

Следователно работата стои така, че човечеството някога е притежавало удивително знание; но хората още сънували. Виждате ли, изключително интересен е фактът, че някога хората, вместо да обмислят нещо – както трябва да правят това днес, – просто сънували, намирайки се на Земята. През нощта те всъщност правели повече, отколкото през деня. Защото всичко това, което те преживявали в качеството и на древна човешка мъдрост, е пронизано от това, в което може да се види следното: тези хора са наблюдавали много неща през нощта. И тази древна мъдрост е съществувала при германците, при тези германци, които са говорили за исполинския Човек. Исполински хора е имало и след това. Действително човек не веднага е станал малък. Но в края на краищата той е станал именно такъв, каквито са хората сега.

Започвайки отгук, господа, ще говорим и по-нататък, когато отново ще мога да бъда с вас. Виждате, че този въпрос подтиква да се говори за много неща. Сега трябва да заминавам за Германия, за Щутгарт. След това ще можем да говорим по-нататък. Междувременно си подгответе хубави въпроси. Ще ви съобщя кога ще се състои следващото занятие.

БЕЛЕЖКИ

Основа на текста: лекциите са били стенографирани и разшифровани от професионалната стенографка Елена Финк (1883–1960). В основата на изданието от 1976 г. е отново разшифрованата първоначална стенограма. Отстранени са отклоненията от текста, допуснати в изданието от 1957 г. Рисунките в текста са изпълнени от Леонор Юлиг от оригиналните дъски на Рудолф Щайнер.

Отделни издания:

Лекциите от 2, 5 и 9 август и от 16 септември в книгата: «Познание за съществуването на човека по отношение на тяло, душа и дух», Дорнах, 1957.

Лекциите от 20, 23, 27 и 30 септември 1922 г. в книгата: «За ранните състояния на Земята», Дорнах, 1957.

Трудовете на Рудолф Щайнер, влизащи в Събрани съчинения (Събр. съч.), се дават в Бележките със съответния библиографичен номер.

Първа лекция – в поредицата лекции за работниците, изнесени, започвайки от 11 октомври 1921 г. Дадената е била първата, от която се е запазила стенограма. Рисунките към лекцията не са се запазили.

1. *Пол Брок* (1824–1880) – френски хирург и антрополог, работил в областта на неврохирургията.
2. *...изкусно* – тук и по-нататък в смисъл на «старателно», «художествено».
3. *...най-простите животни* – протозои, елементарни животни.
4. *в моя труд «Същност на социалния въпрос»* – виж: Рудолф Щайнер. «Същност на социалния въпрос във връзка с жизнените потребности на настоящето и бъдещето» (1919), Събр. съч. 23.
5. *...странства из Италия със своя Бедекер* – световно известен туристически справочник, съставен първоначално от Карл Бедекер (1801–1859).
6. *Парацелз* – по-известното от историята име на Филип Ауреол Теофраст Бомбаст от Хохенхайм (1493–1541). За смъртта на Парацелз виж.: Рудолф Щайнер. «Основни импулси на световно-историческото развитие на човечеството», Събр. съч. 216, 6 лекция, а също: «Човешката история в светлината на духовното изследване», Събр. съч. 61, 4 лекция.
7. *Жорж Кюве* (1769–1832) – френски зоолог и палеонтолог.
8. *...там горе, в Кемпен* – възвишението Кемпен или Шаттен, планинско възвишение в Юрските планини в Швейцария, източно от Дорнах, височина 721 м.
9. *Преди известно време имаше в Париж един учен* – Иля Илич Мечников

(1845–1916), руски зоолог и бактериолог, работил в Париж; виж есето на Мечников «Гъоте и Фауст» в неговия труд «Принос в оптимистичния ми-роглед», Мюнхен, 1908, виж също: Рудолф Щайнер, Събр. съч. 348, лекция 4 от 2 декември 1922 г. за възгледите на Мечников върху процесите на ста-реене.

10 ...*че Луната някога е излетяла оттук, където днес се намира Тихият океан* – виж лекцията от 10 октомври 1923, Събр. съч. 351, лекция 2, а също статията: В. Клоос. «Следи от отделянето на Луната» в книгата: Лоренцен И. Ф. «Основни проблеми на еволюцията», Хамбург, 1959, стр. 79—83.

11. ...*листната въшка* – листни въшки, Aphidae, група насекоми, паразити-ращи по растенията.

12. ...*фортицела* – вид ресничести инфузории.

13. *Жан Расин* (1639–1699) – френски театрален драматург; неговата «Ата-лия» е била завършена в 1691 г.

14. *Густав Теодор Фехнер* (1801–1887) – «Шлайден и Луната», 1856, стр. 170. «Накратко: вали по-често, ако Луната е близо до пълнолуние и ако Лу-ната е разположена най-близо до Земята; ясно време, ясно небе има по-чес-то, ако Луната отива към новолуние и ако тя е най-отдалечена от Земята...»

15. *Матиас Якоб Шлайден* (1804–1881) – немски ботаник.

16. *Патерът това така ни обяснява* – Гъоте. «Фауст», част 1, сцена 16

17. *Вземат малка капка масло* – тук Рудолф Щайнер описва така наречения опит на Плато. Сравни с описанието, което Винсенс Кнауер прави в пре-дисловието към «Основният проблем на философията», Виена и Лайпциг, 1892 г.: «Един от най-красивите физически експерименти е опитът на Плато. Приготвя се смес от вода и спирт с относително тегло, равно на относи-телното тегло на маслото, и в тази смес се добавя достатъчно голяма капка масло. Тя плува не на повърхността на течността, а се потапя до средата и приема там формата на топче. За да се приведе в движение, в разтвора се слага картонена шайба, нанизана в центъра с дълга игла, и внимателно се потапя в капката, така, че външния край на шайбата да е екватор на кап-ката. Шайбата започва да се върти, отначало бавно, след това все по-бързо и по-бързо. Естествено, масленото кълбо също се движи, и, вследствие от това, възниква центробежна сила, под въздействието на която се отделят части от капката, които след отделянето си още продължават известно вре-ме да се въртят. Отначало те представляват кръг, след това отделни капки. По такъв начин, възниква картина, удивително приличаща на нашата пла-нетарна система: в средата е разположена голямата капка, съответстваща на нашето Слънце, а наоколо се въртят малки капчици, които можем да разглеждаме като планетите с техните луни». (Лекции по време на летния семестър, девета лекция, стр. 281 на гореспоменатото съчинение.)

18. *Юлиус Роберт Майер* (1814–1878), физик.

19. *Чарлз Дарвин* (1809–1882).

20. ...*във вид на съвсем кратка статия* – първото съчинение на Ю. Р. Майер «За количественото и качественото определение на силата» е било изпратено от него на 16 юни 1841 г. на К. Погендорф; той не я публикувал и не я върнал обратно; намерила се едва след смъртта на Погендорф в останените от него документи и била публикувана отначало от Фридрих Целнер като факсимиле, а по-късно от И.Й. Вейраух в изданието: Ю.Р. Майер. «Малки бележки и писма. Допълнение към животоописанието», Щутгарт, 1893. Тази първа статия е малко известна. По-известна и по-значителна в научен смисъл е втората статия «Бележки за силите на неживата природа», която била публикувана в 1842 г. в издаваното от Велер и Либих списание «Анали на химията и фармацевтиката», том 42, май, стр. 233. Едва в 1845 г. в статията «Органичните движения във връзка с обмяната на веществата», Хайлброн, 1845, Майер направо посочва по-рано направените наблюдения от него над кръвта на човека.

21. ...*Но това естественонаучно списание му върнало статията обратно* – тази формулировка на Рудолф Щайнер видимо произлиза от това, което е написал приятелят на Майер – Густав Рюмелин (отпечатано в «Речи и статии», Х. Рюмелин. «Нови следи», Фрайбург), при което за това е казано така: «Този манускрипт, изпратен в «Анали на физиката и химията» на Погендорф, в който той би могъл да заеме достойно място, беше върнат обратно, като негоден за публикуване. След това той попадна в Гисен и беше приет в «Анали на химията и фармацевтиката» на Велер и Либих. Либих взе този материал въпреки, че нямаше пряко отношение нито към химията, нито към фармацевтиката». Тук Рюмелин погрешно приема първата статия, която Майер е изпратил в «Анали» на Погендорф, за втората, която той изпратил в «Анали» на Либих.

22. «*Образът на Земята*» – автор – Едуард Зюс (1831–1914). Той написал в това съчинение (изд. 1892, том 1, стр. 778): «Разрушаването на земното кълбо, на което ние присъстваме...»

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винар Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Ростов. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин.
- 1897 г. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общобразователно училище за работници», Берлин.
- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1904 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10),

- «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистериини драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото същество» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Шутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъсната лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер умира в Дорнах.

Средновековната наука е имала достатъчна свобода, стига хората да не коментират религиозния живот. При нас даже това е потънало в забрава. При нас днес човекът във висше учебно заведение е длъжен да бъде материалист. Ако той не е материалист, на него гледат като на еретик, и ако беше, да кажем, още прието да се горят живи хора, такива щяха да ги горят и днес, даже във висшите учебни заведения...

В средните векове не е било позволено да се занимаваш с духовни въпроси, тъй като това е било предоставено на религията. Но хората и днес продължават да действат по подобен начин. Те се занимават само с това, което се отнася до тялото; те не правят фундаментални изследвания, касаещи духовното начало в човека. И така, фактически науката с пренебрежение се отнася към такива неща, макар те и да съществуват; те не се изучават, както следва.

Рудолф Щайнер